

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

- + *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.
- + *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.
- + *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.
- + *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via <http://books.google.com>

67909

01 1197 6981 UB

**SCHRIJEN-
BOEK-BV**

Ambricht-Ned.

Digitized by Google

PRACTISCH-THEORETISCHE

H A N D L E I D I N G .

PRACTISCH-THEORETISCHE
HANDLEIDING

TER VERVAARDIGING

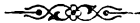
VAN

OPSTELLEN IN DE MOEDERTAAL.

Ten dienste van Instituten, Gymnasiën en andere
Inrigtingen van onderwijs.

DOOR

W. F. CARLEBUR.

TIEL,
WED. D. R. VAN WERMESKERKEN.
1858.

GEDRUKT BIJ GIEBEN & DUMONT TE UTRECHT.

V O O R R E D E.

Eene eerste vereischte is goed te stellen. In de meeste ambten en beroepen moet men zijne gedachten schriftelijk kunnen uitdrukken, niet alleen zoo, dat de woorden zuiver en goed de denkbeelden, die men meé wil deelen, terug geven, maar ook zoo, dat men de behandelde zaak sierlijk voordraagt en daardoor belang voor haar inboezemt.

Om te bewerken, dat er in de moedertaal beter gesteld worde, dan men tegenwoordig over het algemeen doet, dient vooral op alle Instituten en Gymnasiën onderwijs in de schriftelijke uiting der gedachten door middel der moedertaal gegeven te worden en wel op eene doeltreffende, regelmatige wijze.

De leerlingen opstellen te laten vervaardigen, zonder hen te gelijker tijd en traspwijze bekend te maken met de regels van den stijl, kan niet dan eene ondoelmatige, onordelijke wijze van onderrigt genoemd worden.

Derhalve is het ons gepast voorgekomen, dit werkje zamen te stellen.

De meeste kinderen stellen gaarne. Geene taak wordt beter door hen verrigt, dan het maken van eenig opstel. Met het oog op deze eigenaardigheid hebben wij het werkje zoo practisch mogelijk gemaakt: wij hebben het zoo ingerigt, dat de leerling voornamelijk door te stellen leert stellen volgens de regels van den stijl, terwijl hij tevens bij elke oefening met de theorie bekend wordt gemaakt, in zoo verre het noodzakelijk is in betrekking met de taak, die hem gesteld wordt. En uit dien hoofde hebben wij ons geregtigd geacht, dit werk practisch-theoretisch te noemen.

Het aanhangsel bevat eene korte schets der redeneerkunst in betrekking met de redekunst en de taalkunde: elk een, die stelt of schrijft, moet toch bekend zijn met de leer van juist te denken. Wij hebben getracht deze schets zoo duidelijk en eenvoudig mogelijk te maken. Wat haar gebruik aanbelangt, naar ons inzien zal zij het best en met het meeste nut gebezigd wor-

den, indien de leermeester den leerling aanwijst, wanneer en voor welk gedeelte hij haar te raadplegen hebbe en hem dan tevens dat gedeelte verklaart.

Er is een ruim veld aan den onderwijzer overgelaten om, vooral in het begin, elke oefening in te krimpen of uit te breiden, al naar mate de kennis is, die de leerling heeft verkregen.

Vele werken hebben ons tot leiddraad gediend bij de zamenstelling van dit boekje. De eerste plaats onder hen bekleedt een Deensch werkje, dat verscheidene drukken heeft beleefd: veel, ja de meeste voorbeelden zijn daaraan ontleend. Verder zijn ons van groote dienst geweest Beyer's Handleiding tot den Nederlandschen Stijl; van Wieringhen Borski's Handleiding tot de theoretische Beoefening van den Nederlandschen Prozastijl; Polak's Handleiding tot de beoefening der Fraaije Letteren, enz.; alsmede menig Hoogduitsch en Fransch werkje.

Wanneer men bedenkt, welk een voortreffelijk middel welgeordende en welgekozene oefeningen in de schriftelijke uitdrukking der gedachten zijn om de vermogens des geestes te ontwikkelen, om klaarheid, bepaaldheid en zelfstandigheid in het denken te bevorderen, — dan moet men waarlijk zich verwonderen, dat er tot nog toe zoo weinig is gedaan, om dezen gewigtigen tak van onderwijs die aandacht te schenken en die uitgebreid-

heid te geven, waarop hij alle regt heeft. Dit boek is eene proeve om ordelijke en tezamenhangende oefeningen ter vervaardiging van opstellen in de moedertaal te leveren, langs welken weg alleen goede vruchten te verkrijgen zijn. Dat het boek niet vrij van gebreken is, ziet misschien niemand beter in dan wij; evenwel wij vermeenen, dat het met nut zal kunnen worden gebruikt. In alle geval verzoeken wij, dat men het als de eerste schrede tot eene verbeterde leerwijs beschouwe, welke misschien ten minste anderen aanspoort, iets beters te leveren. Mogt het de eischen des tijds bevredigen en mogt het in het algemeen den bijval van kundige onderwijzers en onderwijzeressen verwerven, wij zouden ons voor de oogenblikken en de vlijt, er aan besteed, ruim beloond achten.

UTRECHT,
Junij 1858.

DE SCHRIJVER.

I N H O U D.

	Bladz.
OEFENING I. Over het gebruik der woorden.....	1.
» II. Vervolg.....	2.
» III. Vervolg.....	4.
» IV. Afwisseling in de plaatsing van woorden en zinnen.....	6.
» V. Afwisseling in uitdrukking.....	9.
» VI. Vervolg.....	13.
» VII. Vervolg.....	15.
» VIII. Vervolg. (De omschrijving (<i>periphrase</i>)).....	17.
» IX. Vervolg. (De verzachting (<i>euphemisme</i>)).....	18.
» X. Vervolg. (De ontbinding of oplossing van zinnen).	20.
» XI. Vervolg. (Zamentrekking der zinnen).....	22.
» XII. Vervolg. (Zinverwante woorden en hunne onderlinge verwisseling).....	27.
» XIII. Vervolg. (Verandering van gebonden en ongebonden stijl in ongebonden).....	29.
» XIV. Rangschikking in klassen (<i>classificatie</i>).....	31.
» XV. Begripsbepaling (<i>definitie</i>) en begripsonderscheiding.....	34.

	Bladz.
OEFFENING XVI. Overeenkomst (<i>analogie</i>).....	37.
» XVII. Woordherhaling (<i>tautologie</i>).....	39.
» XVIII. Het vormen eener vertelling uit eenige enkele of losse zinnen.....	41.
» XIX. Vertelling naar het geheugen.....	44.
» XX. Het uitbreiden eener vertelling.....	45.
» XXI. Het verkorten of inkrimpen eener ver- telling.....	54.
» XXII. De beschrijving.....	75.
» XXIII. De eigenschappen van eenen goeden stijl.	83.
» XXIV. I. De keerwoorden (<i>tropen</i>).....	87.
II. De figuren.....	92.
» XXV. De overnaming.....	100.
» XXVI. De zamenvatting.....	107.
» XXVII. De overdragt.....	110.
» XXVIII. De spitspraak.....	112.
» XXIX. De ontbinding.....	114.
» XXX. De vergelijking.....	115.
» XXXI. Over de tegenstelling.....	117.
» XXXII. De hijspraak (<i>allegorie</i>) en de fabel....	119.
» XXXIII. De breedspraak (<i>paraphrase</i>).....	120.
» XXXIV. De verhandeling.....	122.
» XXXV. Vervolg. (Het vinden der stof (<i>inventio</i>)).	123.
» XXXVI. Vervolg. (De behandeling der stof (<i>trac- tatio</i>)).....	130.
» XXXVII. Vervolg. (Oefeningen in het schikken der stof).....	135.
» XXXVIII. Vervolg. (De deelen der verhandeling).	148.
» XXXIX. Verhandelingen over enkele onderwerpen.	153.
» XL. De verhandeling over zamengestelde on- derwerpen.....	157.

	Bladz.
OEFENING XLI. Verhandelingen van gemengden inhoud...	161.
» XLII. Onderzoeken	171.
Ontwerpen van verhandelingen.....	176.

A A N H A N G S E L.

EERSTE HOOFDSTUK. De begrippen.....	1.
TWEEDE » De bepaling.....	5.
DERDE » De verdeeling.....	8.
VIERDE » Het oordeel.....	12.
VIJFDE » De bewijzen.....	17.
ZESDE » De sluitrede.....	24.

Eerste oefening.

OVER HET GEBRUIK DER WOORDEN.

De leerling schrijve zinnen, welke, ieder voor zich, een of meer van de navolgende woorden bevatten: *Boom, kinderen, maan, voorzigtigheid, vlugge, kloeke, zitten, vlijtig, goed, traag, verzuimen, beloont, berispt, kende, verrast, ontberen, overtreft.*

Voorbeelden.

De *boom* bloeit.

De *kinderen* spelen.

De *maan* schijnt.

Voorzigtigheid is niet het eigendom van alle menschen.

Eekhorentjes zijn *vlugge* dieren.

Kloeke jongens behooren niet bij het vuur te zitten.

In het schoolvertrek *zitten* vele leerlingen. Eenige zijn *vlijtig*, en leeren hunne lessen *goed*.

Andere zijn *traag* en *verzuimen* hunne lessen.

De meester *beloont* de vlijtige en *berispt* de trage leerlingen.

Ik *kende* mijnen broeder aan de stem.

Ik werd door de onverwachte tehuiskomst mijns vaders *verrast*.

De armen *ontberen* vele gemakken des levens.

Johannes *overtreft* al zijne medeleerlingen.

Opgaven ter oefening.

De leerling schrijve zinnen, die een of meer van de navolgende woorden inhouden. Hoe meer hij daarvan in eenen zin brengen kan, des te beter zal hij zijne taak volbragt hebben.

Les, schrift, lei, koning, boek, oom, Jan, gras, weiden, boter, vruchten, aanwezige, uitstekend, schoon, rank, regt,

goed, haastige, opmerkzaam, verhevene, ongedwongen, hartsogt, voorneemt of neemt ... voor, weigert, toegang, inzicht, scherpzinnigheid, vruchteloos, verzoek, gezien, ongemerkt, wenschen, verwerven, verrukken, gevoel, noodzakelijk, omvattend, inhouden (bevatten), wachtte, verderfelijk, zwakheid, erlangen, bezitten, uitzigt, vergiftige, schadelijke, invloed, onvoorzien, toegevendheid, geduldig, vrolijke, leergierig, zachtmoedigheid, vreemde, aansporen, verblinden, geheel, volkomen, verbaasd, hulde, nachtwacht, nakomelingschap, lofredede, ellendig, openbare, verwijting, weigering, verfrisschen, heimelijk, bijziende, wezenlijk, onbepaald, overtreffen, verrassen, overleefde, verzekeren, zekerlijk, onderdrukten, naderen, onvervaard, dwong, schrikkelijk, inbreuk, vruchtbaar, overstroomden, redding, barmhartigheid, ruim, meêdoogenloosheid, voortbrengselen, onbedwingbaar, afkeer, belagchelijk, veroordeelen, beperken, angstig, eenzaamheid, bekommering, voorgevoelen, aanbevelen, verwoesting, bedreiging, onbeduidende, berispenswaardig.

Tweede oefening.

(VERVOLG.)

Door eene uitdrukking verstaat men verscheidene te zamen hangende woorden, maar die toch geen zin vormen, b. v.: *zeer slecht, buitengewoon goed, verstandig te spreken, in lengte van tijd, eene opgave oplossen, naar verdienste straffen*. De leerling make zinnen, welke deze uitdrukkingen bevatten.

Voorbeelden.

Uw stijl is *zeer slecht*.

Mijn meester is *buitengewoon goed* jegens mij.

Lodewijk heeft niet geleerd *verstandig te spreken*.

In lengte van tijd wordt dat werk vervelend.

Ik beproefde *de opgave* zoo goed mogelijk *op te lossen*.

De bevelhebber liet de oproerige soldaten *naar verdienste straffen*.

Opgaven ter oefening.

1. In het algemeen.	26. Iemands goeden naam belasteren.
2. In den regel.	27. Geen reden hebben om.
3. Naar de oude sleur.	28. Zijne gezondheid te bewaren.
4. Onmenschelijke wreedheid.	29. Medelijden verdienen.
5. Verschrikkelijke onachtzaamheid.	30. Zich te onderscheiden boven.
6. Verwoesting aanrigten.	31. Opmerkzaamheid eischen.
7. De zeden bederven.	32. Met mooi praten eenen beganen misslag goedmaken.
8. Eene edele denkwijze bezitten.	33. De voortbrengselen der warme luchtstreken.
9. Dreigen met luider stemme.	34. De stralen der opkomende zon.
10. Roem inoogsten.	35. Uit de gedachte stellen.
11. Onkruid zaaijen.	36. In den hoogsten graad be-
lagchelijk.
12. In bedenking nemen.	37. Ter dood veroordeeld.
13. Inbreuk op eens anders regten maken.	38. Onoverwinbaren afkeer.
14. Niet anders kunnen.	39. Onherroepbaar besluit.
15. Voor zijne eigene schaduw bang wezen.	40. Trotsch te zijn op.
16. Het geduld verliezen.	41. Naar zijnen dood wenschen.
17. Hoogst onbeduidend.	42. Tijd verkwisten.
18. Buitengewoon vlug van begrip.	43. Gelegenheid zoeken om.
19. Zeer opmerkzaam zijn.	44. Het oor leenen aan.
20. Weinigen tot voordeel zijn.	45. Een verrukkelijk uitzigt.
21. Eene verkeerde rigting nemen.	46. Prijzenswaardige vlijt.
22. Eenen weldadigen invloed uitoefenen.	47. Juist beoordeelen.
23. Betreurenswaardige gevolgen vooruitzien.	48. Hoogen prijs stellen op.
24. Een goede naam.	49. Eene vaderlijke genegenheid gevoelen voor.
25. Een slechte naam.	50. Zijn ambt met getrouwheid waarnemen.

51. De gevolgen der onmatigheid. 54. Onvergefelijke onachtzaamheid.
 52. Zich iets waardig maken. 55. Verfoeijelijke spozucht.
 53. Verdiend loon.

Derde oefening.

(VERVOLG.)

De leerling vulle de woorden in, die in de navolgende zinnen ontbreken, zullen deze meening hebben.

Voorbeelden.

1. Zijn vader was niet — aan zijn verzoek te —.
2. Den koning — hem de Orde der Eikenkroon te —.
3. Niemand achte —, welke hij geniet.
4. Ouders — alles voor het welzijn hunner kinderen —.
5. Eene getrouwe pligtsbetrachting —.

Met invulling van de ontbrekende woorden luiden deze zinnen aldus:

1. Zijn vader was niet *te bewegen* aan zijn verzoek te *voldoen*.
2. Den koning *behaagde het* hem de Orde der Eikenkroon te *schenken*.
3. Niemand achte *de voorregten gering*, welke hij geniet.
4. Ouders *offeren* alles voor het welzijn hunner kinderen *op*.
5. Eene getrouwe pligtsbetrachting *geeft een gerust geweten*.

Aanm. De leerling kan ook andere woorden dan de hier ingevulde bezigen, mits de zin eene goede meening hebbe.

Opgaven ter oefening.

1. De ondeugd maakt —, al gaat zij vergezeld met —.
2. De menschen kunnen niet leven zonder — en —.
3. Wanneer gij u gedraagt op eene — en —, zult gij alles in de weegschaal stellen — en —, die u —.
4. Wees — in uwe jeugd, anders zult gij op uwen ouderdom tot — komen.

5. Wanneer de stormen des levens u —, wanneer alles u —, zoo twijfelt niet aan —, dat den regtschapene — blijft — om —.

6. Wel hem, die een — en God tot — heeft, want God zal — in de tijden van nood en gevaren .

7. Het was een fraaije — in de maand —. De zon was aan — verschenen en wierp hare stralen — neder. Een — stilte was over de geheele natuur —. Plotseling — de wolken —, de hemel —, de bliksem —, de donder —, de orkaan —, een wolkbreuk —, die — met zich mede —. Allengskens be-daarden de elementen, — werd weder —, — toonde haar gou-den —, maar slechts om — te beschijnen. Weinige — hadden vernietigd — van vele jaren, zand — den vóór zoo — grond, en had het schoone landschap tot —.

8. De — morgenstond — met zijne groete de — natuur; met — huppelden de zangers —; de leeuwerik —, terwijl hij zich — verhief, zijn morgengezang; in — kleurenpracht —, ontwaakten de bloemen uit haren — sluimer; de zon kuste den dauw — af, en —, en vergulde —. Toen — de hoefslag van vele — door het — bosch; jagthorens bliezen —, door de strui-ken en het laag geboomte — bonte kleedingen —, en in — stoet vertoonde zich — het hof van koning Richard, dat — uittoog.

9. Niets kan het gebrek aan schaamte —; zonder haar is schoonheid —.

10. Vele menschen willen de toekomst —, en toch zouden ze — wezen, wanneer zij haar —.

11. De aarde brengt hare — om — in een jaar, d. i. in eenen — van — dagen en eenige —.

12. De schoonheid van het ligchaam —, de tijd — zijne be-koorlijkheden; de glans van het oog —, de — wang wordt —, de tijd en — doorploegen — met rimpels; tracht daarom eene schoone —; de schoonheid, — aan vergankelijkheid —, die kan — bestendig —. De kracht van het ligchaam —, doch een — wil is onafhankelijk van de — des tijds, en kan zelfs in eene bouwvallige woning —.

13. Gelukkig diegenen, — afkeerig — van — genoegens, en

zich weten tevreden te stellen met de aangenaamheden van een onschuldig leven. Gelukkig zij, — met zich te oefenen, en behagen vinden in het beschaven van hunnen geest door —! Op welke plaatse — het vijandige noodlot —, zij dragen altijd iets bij zich om hun brood te —; en de verveling, welke andere menschen, zelfs te midden der geneugten des levens verteert, is — onbekend, die zich met lezen —. Gelukkig zij, die —, en niet zoo als ik van het lezen verstoken zijn.

14. De grond, waarop wij geboren en — werden, is ons allen — en —. Daar, waar wij — onzer kindsheid —, waar wij de eerste onschuldige —, daar — gaarne met onze herinneringen, daarheen — ons een onwillekeurig gevoel. Met vreugde offeren wij daarom voor het land, dat wij als kinderen —, ons — en — op; ja, het te dienen is onze — pligt.

15. Het leven is niet — eigendom; daarom is het een groot kwaad —.

Vierde oefening.

AFWISSELING IN DE PLAATSING VAN WOORDEN EN ZINNEN.

Zamengestelde, ja, zelfs enkelvoudige zinnen kunnen wat hunne woordschikking aanbetreft, verscheidene wijzigingen ondergaan, zonder dat hunne meening verandert. De leerling verschikke de woorden van de navolgende zinnen zoo veel malen als zulks hem mogelijk is, zonder tegen de regelen der duidelijkheid en der woordschikking te zondigen.

Voorbeeld.

Elken zondag plagt ik de eerbiedwaardige domkerk mijner geboortestad te bezoeken, om een paar uren in gebed en aandacht aan God te wijden.

Dezelfde zin in steeds veranderde woordschikking:

Elken zondag plagt ik, om een paar uren in gebed en aandacht aan God te wijden, de eerbiedwaardige domkerk mijner geboortestad te bezoeken.

Om een paar uren in gebed en aandacht aan God te wijden, plagt ik elken zondag de eerbiedwaardige domkerk mijner geboortestad te bezoeken.

Ik plagt elken zondag de eerbiedwaardige domkerk mijner geboortestad te bezoeken, om een paar uren in gebed en aandacht aan God te wijden.

De eerbiedwaardige domkerk mijner geboortestad plagt ik elken zondag te bezoeken, om een paar uren in gebed en aandacht aan God te wijden.

Aanm. Den leermeester wordt aanbevolen den leerling er opmerkzaam op te maken, dat het niet onverschillig is, welke woordschikking gebezigd wordt. Wanneer men het denkbeeld, door eene zinsnede, een of meer woorden uitgedrukt, boven de andere denkbeelden wil laten uitkomen, plaatse men de zinsnede, het woord of de uitdrukking daar, waar zij het meest in het oog loopen, namelijk vooraan.

Opgaven ter oefening.

1. Hij acht de deugd zeer hoog.

2. Eene zoo ongewone gematigdheid in de uitoefening van de hoogste magt, eene zoo zeldzame zachtmoedigheid, eene zoo buitengewone goedheid durf ik niet met stilzwijgen voorbijgaan.

3. Emanuel zond in weerwil van de door het volk geopperde bezwaren, eene vloot van vier schepen onder aanvoering van Vasco de Gama uit.

4. Elke opmerkzame lezer der Heilige Schriften heeft zeker menigen keer met genoegen verwijld bij de schoone vertelling over Salomo, toen hij in zijne jeugd het rijk van David, zijnen vader, aanvaardde.

5. Daar ik zelf geleden heb hetgeen gij thans lijdt, weet ik de bitterheid van uwen kommer zeer wel te waarden.

6. De koninkjes, waarvan het in het noorden vóór den tijd van Gorm den ouden wemelde, overvielen elkander dikwijls op eene verraderlijke wijze, al waren zij niet met elkander in oorlog.

7. Uit de zwaarden, die men zoo dikwerf in oude graven vindt, en over het algemeen uit de meeste wapenen van den

ouden tijd, welke men nu en dan ontdekt, kunnen wij besluiten, dat de sterkte der menschen in vorigen tijd niet grooter was dan in onze dagen.

8. Toen de Romeinen eens door eenen gevaarlijken vijand zeer in de engte gedreven werden, bráchten de vrouwen om de regering te ondersteunen vrijwillig hare juweelen, ringen en andere sieraden ten offer.

9. Tiberius zette in de twee eerste jaren van zijne regering geen voet buiten Rome's poorten, en ging na dien tijd slechts eene enkele maal naar de dorpen, die zeer nabij Rome lagen, niettegenstaande hij dikwijls verklaard had, dat hij de provinciën wilde bezoeken, en bijna elk jaar toebereidselen tot eene reis daarhenen maakte.

10. Om zich niet onnoodig aan gevaren bloot te stellen, besloot hij zich schuil te houden, totdat het ergste onweër voorbij was getrokken.

11. In de stilte van den nacht was een rooverbende in het dorpje gedrongen, had de huizen geplunderd en de inwoners vermoord.

12. Na de onderwerping van geheel Italië breidden de Romeinen in de volgende twee honderd jaar hunne heerschappij over het grootste deel der bekende wereld uit. De eerste aanleiding daartoe gaf de stad Messina op Sicilië. De Mamertijnen hadden namelijk zich van deze stad meester gemaakt, en toen zij daarna zelve werden belegerd door koning Hiero en de Carthagers, zonden zij afgezanten naar Rome, om hulp te verzoeken. Als de Romeinen zagen, dat de Carthagers in korten tijd zich in het bezit van geheel Sicilië stellen zouden, beloofden zij aan de Mamertijnen hulp, niettegenstaande zij kort te voren het verbond met de Carthagers vernieuwd hadden. De consul A. Claudius werd alzoo met troepen naar Sicilië gezonden, en de eerste Punische krijg brak uit, die gedurende drie en twintig jaar (van 264 tot 241 vóór Christus) met afwisselend geluk werd gevoerd, en ten laatste eindigde met groot nadeel voor de Carthagers.

13. Zoo ongelukkig was de toestand der Romeinsche keizers, dat zij, onverschillig hoe zij regeerden, bijna allen getroffen

werden door hetzelfde lot. Een buitensporig of deugdzaam leven, gestrengheid of toegevendheid, traagheid of werkzaamheid voerde hen zonder onderscheid in een vroegtijdig graf, en een stuitend tooneel van verraderij en moord is het, waarmede bijna elke regering eindigt.

14. Vele der gebouwen van het oude Rome hebben te regt de verwondering van de nakomelingschap opgewekt. Pompejus' theater geleek zelfs in zijn verval één ontzagelijke, kunstig uitgeholde en gepolijste, door menschenhanden versierde berg, en Theodorik berekende, wel is waar met eenige onbepaaldheid, dat een stroom van goud had moeten geledigd worden om Titus' onmetelijk groot amphitheater te bouwen. Uit de monden van veertien waterleidingen rigte zich naar elk gedeelte der stad een klare en breede stroom, wiens wateren dikwerf van zeer verre door bergen en door dalen herwaarts werden geleid. Bij voorbeeld het Claudische water, dat in het Sabijnengebergte, negen mijlen van Rome, ontsprong, werd langs een trapsgewijze helling op vaste bogen opwaarts gevoerd, totdat het den top van den Aventijn-schen berg bereikte. De lange en ruime gewelven, welke dienden om de onreinigheden af te voeren, stonden na verloop van twaalf eeuwen in hunne eerste sterkte daar, en deze onderaardsche kanalen zijn meer bewonderd geworden dan al de bewonderenswaardige werken, die men heden in Rome aanschouwt.

Vijfde oefening.

AFWISSELING IN UITDRUKKING.

Een zeer algemeene feil, waartoe eerstbeginnenden in hunne schriftelijke opstellen vervallen, is het veelvuldige en onnoodige gebruik van het voegwoord *en*. Deze fout kan zeer ligt verholpen worden. Wanneer verscheidene zinnen met *en* aanvangen, laat men eenvoudig al de *en*'s op het laatste na weg. In menig geval kan men ook een ander voegwoord, een betrekkelijk voornaamwoord of een deelwoord bezigen.

Voorbeelden.

1. Dionysius verliet zijnen troon en trad naar de twee vrienden toe en zeide: Leef, edel vriendenpaar.

Beter: Dionysius verliet zijnen troon, trad naar de twee vrienden toe en zeide: Leef, edel vriendenpaar.

Of: Dionysius verliet zijnen troon en zeide, terwijl hij naar de twee vrienden toetrad: Leef, edel vriendenpaar.

Of: Dionysius, die zijnen troon verliet, trad naar de twee vrienden toe en zeide: Leef, edel vriendenpaar.

Of: Zijnen troon verlatende, trad Dionysius naar de twee vrienden toe en zeide: Leef, edel vriendenpaar.

Of: Dionysius verliet zijnen troon en trad naar de twee vrienden toe, zeggende: Leef, edel vriendenpaar.

2. Hij had alles uitgenomen zijne eer verloren, en leefde met zijne moeder in eene afgelegene hut, en was meer door zijne bescheidenheid dan door zijne eenzaamheid verborgen.

Beter: Van alles behalve zijne eer beroofd, leefde hij, meer door zijne bescheidenheid dan door zijne eenzaamheid verborgen, met zijne moeder in eene afgelegen hut.

Aanm. De leerling moet het deelwoord niet aanwenden, wanneer de zin door het gebruik van hetzelfde niet alleen niet in ronding en schoonheid wint, maar ook in duidelijkheid verliest.

Opgaven ter oefening.

1. De schoonheden der natuur liggen vóór ons en getuigen van de magt en de wijsheid en de goedheid van het groote en liefderijke Wezen, op wiens bevel zij geworden zijn, en vervullen ons hart met bewondering en liefde en dankbaarheid.

2. Egypte is een vruchtbaar land en wordt overstroomd door den Nijl en neemt tot zich het slijk, dat deze stroom met zich voert, en zijne velden worden daardoor vruchtbaar gemaakt in eene zoo hooge mate, dat de vlijt der menschen zulks niet zou vermogen.

3. Hij werd op nog zeer jeugdigen leeftijd geroepen ter oefening der hoogste magt en legde een diep inzicht in de kunst

van regeren en wetten te maken aan den dag, en het volk beeweet hem eenen eerbied, die slechts zelden zulk een jongen mensch ten deel was gevallen.

4. De aardrijkskunde leert ons de verschillende indeelingen, die de menschen en de natuur hebben aangebragt in de oppervlakte der aarde en de voortbrengselen van elk land, en is een zeer nuttige wetenschap voor den koopman en den staatsman, en wijst genen de voordeeligste handelwegen en dezen de natuurlijke hinderingen, die der veroveringszucht in den weg zijn gelegd.

5. Columbus bemerkte, dat hij er geen baat bij zou vinden, wanneer hij zijne toevlugt tot een der tot hiertoe aangewende hulpmiddelen nam, en zag de onmogelijkheid om op nieuw geestdrift voor zijn plan op te wekken, en streefde daarom er naar de hartstogten, die hij niet langer beheerschen kon, te doen bedaren, en gaf toe aan eenen stroom, die hem te heftig was en dien hij niet kon tegenhouden.

6. De trouwe dienaar werd plotseling een vreeselijke vijand en bragt de krijgstoorts van Adrianopel tot de Adriatische Zee, en verscheidene bloeiende steden werden in de asch gelegd, en de wreede Gothen hieuwen den boeren de regterhand, de hand, waarmede deze den ploeg voerden, af en vernietigden daardoor in Thracië bijna geheel den landbouw.

7. De Isauriërs trokken terug naar hunne bergen en hunne vestingen werden de eene na de andere belegerd en verwoest, en hunne gemeenschap met de zee werd afgesneden, en de dappersten hunner aanvoerders vielen in den strijd, en de gevangene opperhoofden werden vóór hunne terdoodbrenging geboeid naar Hippodrom gevoerd, en een door de jongere Isauriërs gestichte volksplanting werd naar Thracië overgebragt, en het overige deel der bevolking onderwierp zich aan de regering in Constantinopel.

8. Het geheele gedrag van den hertog werd naauw gadegeslagen en scherp beoordeeld, en zijne hoovaardigheid en trotschheid en zijne wederspanning tegen 's keizers bevelen dezen afgunstigen vorst in herinnering gebragt, en de onophoudelijke klagten der Oostenrijksche onderdanen over zijne onderdrukking kwamen zeer juist van pas, en zijne trouw werd verdacht ge-

gemaakt en eenen verschrikkelijken wenk omtrent zijne geheime inzigten gegeven.

9. De burgerij van Praag werd door hare verdedigers schandelijk in den steek gelaten, en zij had reeds vóór langen tijd haar besluit genomen, en wilde door een voordeelig verdrag vrijheid en bezitting verzekeren.

10. De hertog dreef van uit Eger levendige onderhandelingen met den vijand, en raadpleegde de sterren en gaf zich over aan nieuwe verwachtingen, en bijna onder zijne oogen werd de dolk tot zijne vermoording geslepen.

11. Afgebrande ridderburgten en verwoeste velden en geplunderde dorpen boden mijlen ver in de rondte een vreeselijk schouwspel van verwoesting aan, en de verarmde bewoners gingen met hun aantal het leger dezer moordbranders vermeerderen, om eene verschrikkelijke genoegdoening over hetgeen zij zelven geleden hadden op hunne gespaarde landgenooten te zoeken.

12. De steden zuchtten onder het juk van bandellooze en roofzieke bezettingen, en deze teerden van de inkomsten der burgers en deden de regten van den soldatenstand en de eischen van het gevaar met de grootste hardvochtigheid en vermetelheid gelden.

13. De Oostenrijksche generaal Heller trok vechtende terug op den linker Donau-oever en ging bij Krems over dezen vloed, en nu werd Weenen den twaalfden Mei bij verdrag den Franschen overgegeven, en de aartshertog Karel was over Budweis door Boheme getrokken en kwam eerst den vijftienden Mei te Stockerau, niet ver van Weenen gelegen, aan, en vereenigde zich den zestienden met Heller.

14. De aartshertog voerde in eigen persoon verscheidene malen de troepen ter bestorming aan, en de eerste afdeeling van het regiment Zach begon te wijken, en hij greep hare vaan en moedigde zijne soldaten tot standvastigheid aan, en in de vlakke weêrstonden de Oostenrijksche legerbenden aan de woedende aanvallen der Fransche curassiers, en deze bedekten de strijdplaats met hunne dooden.

Aanm. Het zal niet noodig zijn te doen opmerken, dat de verbinding met *en* in deze voorbeelden overal is aangewend, om

den leerling de gelegenheid te verschaffen, zijne scherpzinnigheid te toonen door de overvloedige en verkeerd gebezigde *en's* op eene gepaste wijze te doen verdwijnen. Welke van de voorgeslagene middelen ter vermindering van de veelvuldige herhaling van *en* moeten worden aangewend, of de eenvoudige weglating van dit woordje, of zijne vervanging door een ander voegwoord of door een betrekkelijk voornaamwoord, enz., hangt af van den aard der zinnen en hunne betrekking tot elkander.

Zesde oefening.

(VERVOLG.)

De bedrijvende vorm kan met den lijdenden verwisseld worden en omgekeerd de lijdende met den bedrijvenden, zonder dat de meening daardoor eenige verandering ondergaat.

Voorbeeld.

Alle menschen moeten den bitteren beker ledigen, welken het noodlot hun toereikt.

Door alle menschen moet de bittere beker geledigd worden, dien het noodlot hun toereikt, of: die hun door het noodlot wordt toegereikt.

Opgaven ter oefening.

1. Een algemeen geroep, dat men den generaal niet moest laten wegtrekken, brak zijne rede af.

2. Het plan werd door het geheele gezelschap met bijval begroet.

3. Ik ben met Virgilius tot consul benoemd geworden in eene tijd, waarin oneenigheid en hongersnood in de stad heerschten.

4. Nadat de Mongolen de noordelijke provinciën van China aan zich onderworpen hadden, werd er in vollen ernst, en dat niet in de uren der overwinning en der hartstogten, maar in eene rustige en bedaarde raadsvergadering, de voorslag gedaan

al de inwoners van het dichtbevolkte land uit te roeijen, om — den ledigen grond tot weiden voor de kudden in te rigten. De herhaalde vertoogen van eenen Chineschen manderijn, die Dschingis-Chan eenige der grondbeginselen eener verstandige staatkunde inprentte, bragten dezen er van af het vreeselijke plan te laten uitvoeren.

5. Hoe verschrikkelijk ook het berigt van zijnen dood hun in de ooren klonk, het boog hunnen mannenmoed niet ter neder, en de geest van het oude Rome tijdens den inval van Brennus en dien van Hannibal bezielde deze edele vergadering.

6. Het leger werd door eenen verrader tusschen de bergen gelokt, waar het ongetwijfeld door de voordeelig geplaatste vijanden geheel verslagen zou geworden zijn, indien het niet door een gunstig toeval gered was geworden.

7. Het getal der gezamenlijke huizen der veertien wijken van Rome wordt naauwkeurig vermeld in de onder Theodosius' regering vervaardigde beschrijving van Rome.

8. De monniken op den St. Bernard trotseren de koude, het gevaar van te verdwalen, zelfs de sneeuwvallen, om ongelukkigen te redden, die hun vreemd zijn, en die zij zelfs nooit gezien hebben.

9. Zijn leger was opgevuld met woeste hulptroepen, en zijn troon werd gesteund door de bereidwilligheid van een toegenegen volk, doch de keizer had vooruitgezien, dat zonder eene zeemagt het hem onmogelijk zijn zou, Africa's verovering te bewerkstelligen.

10. De bloedige en hardnekkige strijd werd door beide legers voortgezet, totdat de duisterheid van den nacht hen van elkander scheidde.

11. De hertog van Orleans verzekerde aan Voltaire, dat hij diens belangen zou behartigen.

12. Op eenen zoodanigen strooptogt, die dikwerf verscheidene dagen duurde, moest de ruitery bergen overtrekken en stroomen overzwemmen, zonder de voorgeschrevene orde in het voorwaartsrukken te verbreken.

13. Door eenen verwonderlijken omkeer van zaken werd hij op den troon geheven, en de titel *chan* drukt in de taal van Noord-Azië de koninklijke waardigheid in haren geheelen omvang uit.

Zevende oefening.

(VERVOLG.)

Dezelfde gedachte kan niet alleen op verschillende wijzen, zoo als in de vijfde en zesde oefening is aangewezen, door spraak-kunstige verandering en door verschikking van woorden en zinsneden, maar ook met *andere* woorden uitgedrukt worden ¹⁾.

Voorbeelden.

A. Lediggang veroorzaakt ellende.

Deze gedachte kan door andere woorden aldus worden uitgedrukt:

1. Lediggang is de vijand van het geluk.
2. Lediggang vergiftigt het gelukkigst leven.
3. Lediggang kweekt gebrek.
4. Lediggang doodt alle genoegens.

1) Behalve de in deze oefening behandelde veranderingswijze kan men ook de volgende aanwenden:

a.) Het bezigen van bijv. naamwoorden en bijwoorden voor z. naamwoorden: *Eenige rustige oogenblikken* voor *eenige oogenblikken rust*. *Zij deelden het gewonnene met elkander* voor *Zij deelden de winst met elkander*. — *Mijn neen is zoo goed als zijn ja* voor *Mijne weigering of ontkenning is zoo goed als zijne toestemming of bevestiging*.

b.) Dat van z. nw. voor bijv. nw. en bijw.: *Geen verstandig mensch zal zoo handelen* voor *Geen mensch van verstand zal zoo handelen*. *Die vertelling is waarheid* voor *Die vertelling is waar*. — *Hij is thans ziek* voor *Hij is op dit oogenblik ziek*.

c.) Dat van vnw. voor z. nw. en omgekeerd: *De moeder van den veroordeelde wilde voor hem den koning om genade smeeken* voor *De moeder van den veroordeelden wilde den koning voor haren zoon om genade smeeken*. — *Marius zeide tegen den Cimbrischen slaaf, die kwam om hem volgens bevel te doden: Durft gij Marius doden?* voor *Marius zeide tegen den Cimbrischen slaaf, die kwam om hem volgens bevel te doden: Durft gij mij doden?*

d.) Ontkenning van het tegenovergestelde denkbeeld van dat, hetwelk door den opgegevenen stelligen zin of zinsnede uitgedrukt wordt. *Hij is niet tehuis* voor *Hij is uit*. *Hij verliest niet altijd* voor *Hij wint somtijds*.

5. Lediggang voert tot ongeluk.
 6. Lediggang is het graf der tevredenheid.
 7. Lediggang is de bron van alle kwaad.
 8. Lediggang is des duivels oorkussen.
 9. De ledigganger maakt zich zelve ellendig.
 10. De ledigganger is de vijand, de moordenaar van zijn eigen geluk.
 11. De ledigganger delft het graf van zijn eigen geluk.
 12. Ellende volgt den ledigganger op de hielen.
 13. De ledigganger daagt de ellende uit en zij draaft niet hem te treffen.
 14. Lediggang opent de deur voor ellende. Enz.
- B. De rivier daalde tot op haren gewonen waterstand.
1. De rivier trad weder binnen hare oevers.
 2. De rivier trad terug in hare bedding.
 3. Het wassen van de rivier hield op en de oude bedding ontving weder al hare wateren.
 4. De rivier overschrijdt niet langer hare oevers.
 5. De rivier overstroomde niet langer de naburige velden en vloeide weder rustig in hare vorige bedding.
 6. Het water der rivier, dat plotseling gestegen was, hernam zijne vorige hoogte.
 7. De rivier dreigde niet langer met verwoesting, maar gleed als gewoonlijk rustig binnen hare oevers voort. Enz.

Opgaven ter oefening.

1. De vreeze des Heeren is het beginsel der wijsheid.
2. Alle menschen moeten sterven.
3. Hij, die zich zelve beheerscht, is sterker dan hij, die eene stad inneemt.
4. De trotsche onderdaan ontving 's keizers gezant als eenen smeekeling.
5. De nood was op zijn hoogst, en van hem alleen hoopte men redding.
6. Bedenk, o mensch! dat gij uit stof zijt geboren en tot stof zult wederkeeren.

7. Wacht u in uren van beproeving voor vertwijfelde stappen, want zelfs de donkerste levensdag gaat ten laatste voorbij.

8. Oordeel niet, voordat gij onderzocht hebt.

9. Kinsky en Terzky werden doorboord, voordat zij tegenweer konden bieden; Neumann alleen vond gelegenheid, om onder de ontstane verwarring in den tuin te sluipen, waar hij echter door de wacht ontdekt en terstond nedergestooten werd.

10. Eenen zoo langen en vernielenden oorlog, die vooral de Saxische landen tot zijne deerniswaardige schouwplaats maakte, moede, geroerd door de algemeene ellende, die vriend en vijand over het hoofd zijner onderdanen bragt, en gewonnen door de verlokkende aanbiedingen van het huis van Oostenrijk, liet eindelijk de keurvorst de algemeene zaak aan haar lot over, en minder over zijne medestrijders en de Duitsche vrijheid bekommerd, was hij er slechts op bedacht zijn eigen voordeel te bevorderen, al ware het, dat zulks ten koste van het algemeen geschiedde.

Achtste oefening.

(VERVOLG.)

De omschrijving (*periphrase*).

De omschrijving is de aanduiding van een voorwerp door een of meer kenteekenen, ontleend aan zijne eigenschappen, betrekking, omgeving, werking, enz., in stede van door het woord zelf, waarmede men gewoon is het aan te wijzen. B. v.: *De lichtende fakkel van den dag voor de zon.* *De stralende werelden boven onze hoofden voor de sterren.*

Voorbeelden.

De gewone uitdrukkingen.

1. Hannibal.
2. De zon schijnt.
3. Aardrijkskunde.

Omschrijvingen.

1. De overwinnaar bij Cannae.
2. De bron van het licht giet hare stralen uit.
3. De wetenschap, die de aarde en hare bewoners beschrijft.

Opgaven ter oefening.

(De leerling drukke nu de volgende woorden, uitdrukkingen en zinnen door omschrijving uit.)

1. Willem Tell.	25. Het onweert.
2. De hemel.	26. Het regent.
3. De zee.	27. Het sneeuwt.
4. De lucht.	28. Het waait.
5. De maan.	29. De keizer is dood.
6. De vlijt.	30. Het leven is kort.
7. Natuurkunde.	31. De maan schijnt.
8. Matigheid.	32. Groene velden.
9. De tijd.	33. Lagchende dreven.
10. De eeuwigheid.	34. Hij wordt toornig.
11. Het tegenwoordige.	35. Scipio.
12. Het verledene.	36. Sierlijke rede.
13. De toekomst.	37. De oordeelsdag.
14. Almagt.	38. 's Werelds verlosser.
15. Alwetendheid.	39. Hij was een braaf man.
16. Eenzaamheid.	40. De stroom is bedekt met ijs.
17. Vondel.	41. Het is nacht.
18. Windstilte.	42. Zeer oud.
19. Storm.	43. Zeer jeugdig.
20. Het voorjaar.	44. Hij is tevreden.
21. De zomer.	45. Hij is bedroefd.
22. De herfst.	46. Strenge koude.
23. De winter.	47. God.
24. Het vriest.	

 Negende oefening.

(VERVOLG.)

De verzachting (*euphemisme*).

De verzachting is een soort van omschrijving, waarvan men zich bedient om het harde of het onpassende van de gewone uitdruk-

kingswijze te vermijden. B. v. : *Hij stierf door de hand des scherpreghers* voor *Hij stierf op het schavot*, of voor *Hij werd geregtelijk ter dood gebragt*.

Eene verzachtende uitdrukking ontstaat dikwijls door eene verandering, die het aantal der woorden niet vermeedert, ja, zelfs vermindert. B. v. : *Gij dwaalt* voor *Het is niet waar, hetgeen gij daar zegt*.

Voorbeelden.

Gewone uitdrukkingen.

1. Hij is waanzinnig.
2. Hij is lui.
3. Buonaparte was een groot menschenlagter.

Verzachtende uitdrukkingen.

1. Hij heeft het ongeluk, niet volkomen meester over zijn verstand te wezen.
2. Vlijt is juist niet zijne grootste deugd.
3. Buonaparte zag zich gedwongen in den krijg vele menschen op te offeren.

Opgaven ter oefening.

(De leerling vervange in de volgende zinnen het met loopende letters gedrukte woord of woorden door een zachter woord of uitdrukking.)

1. Ik <i>haat</i> hem.	9. Hij is <i>een onbeschaamde leugenaar</i> .
2. Hij <i>raast</i> en <i>tiert</i> tegen zijnen knecht.	10. De ongelukkige <i>werd in een gekkenhuis gezet</i> .
3. Hij werd uit zijne dienst <i>gejaagd</i> .	11. Mijnheer N. <i>bezit geen duit in de wereld</i> .
4. Hij <i>dronk</i> zich <i>zat</i> .	12. Hij heeft <i>veel geld</i> .
5. Hij <i>at als een vraat</i> .	13. Johan is <i>lui en dom</i> .
6. Hij werd <i>gevangen gezet</i> .	14. Hij is <i>een groot schurk</i> .
7. Hij is <i>een gek</i> .	15. Zijn broeder is <i>een slechte betaler</i> .
8. Zijne kleederen waren <i>smerig en versleten</i> .	

Tiende oefening.

(VERVOLG.)

De ontbinding of oplossing van zinnen.

Den zin, waarin zich verscheidene toeschrijvende (*predicative*) bepalingen (of volledige zinsneden, of onvolledige zinsneden) bevinden, kan men in zoo veel enkelvoudige zinnen oplossen of ontbinden, als hij zinsneden bevat. Bij de volledige zinsneden late men het verbindingswoord weg: de onvolledige zinsneden herscheppe men in volledige.

Voorbeeld.

Bescheidenheid, eene der edelste hoedanigheden, de onafscheidbare gezellin van alle zielegrootheid, is ten hoogste innemend en wint aller harten.

Deze zin kan in de volgende enkelvoudige zinnen opgelost worden:

1. Bescheidenheid is eene der edelste hoedanigheden.
2. Bescheidenheid is de onafscheidbare gezellin van alle zielegrootheid.
3. Bescheidenheid is ten hoogste innemend.
4. Bescheidenheid wint aller harten.

Opgaven ter oefening.

(De leerling losse nu de volgende zaamgestelde zinnen op.)

1. Hij stierf onder de uitvoering van het edele ontwerp, welks leidende beschermgeest hij was, en zijn dood dompelde het geheele land in de diepste zorg en droefheid.

2. Voor hunnen blik vertoonde zich een uitgestrekt land, dat overdekt was met hooge bergen, door diepe dalen gescheiden, van vreeselijke afgronden omringd, en door spitstoeloopende rotsen be kroond.

3. De geheele aaneenschakeling van ongelukken begon met den Breitenfelderslag, wiens ongelukkige uitslag reeds het vóór langen

tijd begonnene verval der keizerlijke magt toonde, hetwelk alleen door den bedriegelijken schijn eens grooten naams onopgemerkt was gebleven.

4. Nu eerst, nadat de razernij van het strijden is bedaard, gevoelt men den geheelen omvang van het geledene verlies, en de juichkreten des overwinnaars stierven weg in eene stomme, smartvolle vertwijfeling.

5. Door bloed en wonden overdekt, door de hoeven der paarden vertreden, en door roofzuchtige handen van zijne sieraden en kleederen beroofd, werd het lijk des konings van onder een hoop dooden te voorschijn gehaald, naar Weissenfels gebragt, en daar aan de klagten der troepen en de laatste omhelzingen der koningin overgegeven.

6. Toen Xerxes alzo in verlegenheid gebragt was, kwam Ephialtes, een Griek van geboorte, tot hem, en verried, in de hoop om eene groote belooning van hem te verkrijgen, hem het voetpad, hetwelk den ondergang der Grieken, die bij Thermopylae stonden, ten gevolge had.

7. Hierapolis lag zeer nabij de oevers van den Euphraat en was bestemd ter algemeene verzamelpplaats der Romeinsche troepen, die zonder vertraging dezen breeden stroom over eene brug overtrokken, welke men reeds vroeger gelegd had.

8. Hoewel het in niemands magt staat zich schatten te verwerven en den hoogsten top van geluk te bereiken, zoo is toch een ieder in staat met getrouwheid in zijnen werkkring bezig te zijn en met een gerust geweten den dood te gemoet te zien.

9. De eerste woorden, die Juliaan sprak, toen hij bijkwam uit de onmagt, door bloedverlies te weeg gebragt, droegen blijken van zijne krijgszuchtige geaardheid.

10. Hoe meer de kleine voorraad levensmiddelen met elken dag verminderde, des te verschrikkelijker woedde de plaag des hongers, des te onhandelbaarder werden de soldaten, en het landvolk van den omtrek werd een offer van hunne dierlijke roofzucht.

Elfde oefening.

(VERVOLG.)

Zamentrekking der zinnen.

Zamentrekking der zinnen (*synthesis*) staat tegenover de zinsontbinding (*analyse*) en beteekent de vereeniging van verscheidene zinsneden of van ettelijke zinnen tot een samenhangend geheel. Bij de zamensmelting van twee of meer zinsneden tot eenen enkelvoudigen zin worden de afhankelijke zinsneden door een zelfstandig naamwoord, of een bijv. naamwoord, of een bijwoord vervangen, al naar mate zij eene zelfstandige, bijvoegelijke, of bijwoordelijke afhankelijke zinsnede zijn ¹⁾. Wanneer men uit

1) Ten beteren verstande der zaak willen wij van elk der hierboven vermelde soorten van afhankelijke zinsneden de bepaling laten volgen en ter meerdere tegemoetkoming des leerlings daarbij voorbeelden leveren.

Eene zelfstandige zinsnede verrigt de dienst van een zelfstandig naamwoord, en komt dus voor of als onderwerp, of als voorwerp, of als aanvullende bepaling van het gezegde van eenigen hoofdzin. *Voorbeelden:* Als onderwerp: *Dat gij zoo tevreden zijt, bevalt mij* voor *Uwe tevredenheid bevalt mij*. Als gezegde: *Ik blijf die ik altijd geweest ben* voor *Ik blijf altijd dezelfde*. Als voorwerp: *Het dagblad berigt, dat hij overleden is* voor *Het dagblad berigt zijn overlijden*. Als aanvullende bepaling: *Ik twijfel, of hij kome* voor *Ik twijfel aan zijne komst*. *Ik geloof niet, dat zijn zeggen waar is* voor *Ik geloof niet aan de waarheid van zijn zeggen*.

Eene bijvoegelijke afhankelijke zinsnede vervangt een bijvoegelijk naamwoord of enig andere aanvullende bepaling van een naamwoord uit den hoofdzin. B. v.: *De mensch, die goed is, wordt vaak misleid* voor *De goede mensch wordt vaak misleid*. *De les, die hij u geeft, zal u wel voortaan wijzer doen handelen* voor *De u door hem gegevene les zal u wel voortaan wijzer doen handelen*.

Eene bijwoordelijke afhankelijke zinsnede wordt gebruikt voor een bijwoord of toegevoegde bepaling van het gezegde. *Voorbeelden.* *Hij blijft waar hij het goed heeft* voor *Hij blijft op de goede plaatsen*.

verscheidene enkelvoudige zinnen eenen zin vormt, dan worden de woorden uitgelaten, die ter volledigmaking van de meening herhaald zijn in elken zin, en vervangen, waar het noodig is, door een voegwoord of een betrekkelijk voornaamwoord.

Voorbeelden van de ineentrekking van zamengestelde zinnen.

Dat gij zoo plotseling rijk geworden zijt, verwondert elk een. — Uw plotseling rijk worden verwondert elk een.

Hij is niet meer die hij vroeger was. — Hij is niet meer dezelfde.

Ik heb hem gemeld, dat ik ziek ben; — Ik heb hem mijne ziekte gemeld. — Ik vrees, dat hij kome; — Ik vrees zijne komst.

De mensch, die openhartig is, heeft in de maatschappij veel boven eenen, die terughoudend is, voor; — De openhartige mensch heeft veel boven eenen terughoudenden voor. — Het boek, dat ge mij toegezonden hebt, voldoet mij zeer wel; — Het mij door u toegezondene boek voldoet mij zeer wel.

Hij toeft gaarne waar er kermis is; Hij toeft gaarne op kermissen. — Hij blijft tehuis, omdat hij ongesteld is; — Hij blijft tehuis om zijne ongesteldheid.

Opgaven ter oefening.

(De leerling verandere de volgende zamengestelde zinnen in enkelvoudige).

1. Al wie naartig is, verveelt zich nooit.
2. Ik twijfel, of er iemand is, die de menschen beter gekend heeft.

Ik heb het boek verkocht, wijl ik er toch geen gebruik van kon maken voor Ik heb het boek om zijne nuttelosheid verkocht.

Aanm. Men kan eene afhankelijke zinsnede, die eene toegevoegde bepaling van het gezegde, welke uit een door een voorzetsel voorafgegaan naamwoord bestaat, vervangt, zoo wel voor eene zelfstandige als voor eene bijvoegelijke verklaren. De reden hiervan is, dat men een zelfstandig naamwoord, van een voorzetsel voorafgegaan, of als een z. n.w., of als eene bijwoordelijke bepaling kan beschouwen.

3. Wijs mij aan die u gered heeft.
4. Het huis, waaruit deze vorsten afstammen, is een der oudste van Europa.
5. Gij verzekert mij, dat gij veel van mij houdt.
6. De man, van wien gij spreekt, is overleden.
7. Het is eene zaak, waaraan niemand twijfelt.
8. Het paard, dat zoo snel loopt, is het mijne.
9. Hij omhelst zijne knieën, want hij durfde hem niet aanzien.
10. Laat het van mij niet afhangen, dat het volk eenen anderen koning kiest.
11. Gij zult van mij toch niet vergen, dat ik jegens u vleijende woorden bezige.
12. Hij heeft den brief van zijnen vriend ontvangen, want ik heb hem dien ter hand gesteld.
13. Ik zal vertrekken, zoo dra als ik de zaak geëindigd zal hebben.
14. Gij doet wel, terwijl gij al zoo oud zijt, uwen geest niet meer met het aanleeren van twee zulke moeilijke talen te vermoeijen.
15. Laat hem doen, wat hij niet laten kan.
16. Ik zag, dat zijne haren ten berge rezen.
17. Er zijn gisteren vijf schepen binnengekomen, die hunne masten verloren hadden.

Voorbeeld van de zamentrekking van verscheidene enkelvoudige zinnen.

De mensch is een redelijk wezen.

De mensch is begaafd met volmaakte vermogens ter gelukzaligheid.

De mensch miskent somwijlen zijne edelste belangen.

De mensch jaagt somwijlen met al zijne krachten naar nietsbeduidende genoens.

De mensch beschouwt maar al te dikwijls nietsbeduidende genoens als het doel van zijn aanwezen.

In eenen zamengestelden zin veranderd:

De mensch is een redelijk, met volmaakte vermogens ter gelukzaligheid begaafd wezen, maar hij miskent somwijlen zijne edelste belangen en jaagt met al zijne krachten naar nietsbeduidende genoegens, die hij maar al te dikwijls als het doel van zijn aanwezen beschouwt.

Opgaven ter oefening.

(De leerling voege nu van de volgende enkelvoudige zinnen die, welke onder hetzelfde nummer vermeld zijn, tot een zamenhangend geheel. Hij lette daarbij op, om aan de eischen der duidelijkheid niet te kort te doen.)

1. De stijgende nood vernietigde in het Zweedsche leger alle krijgstucht.

De Hoogduitsche regimenten onderscheidden zich door gewelddaden.

De Hoogduitsche regimenten begingen deze gewelddaden tegen vriend en vijand.

2. Het grootste gedeelte van Boheme was nu voor den keizer verloren.

De Saxen waren van den kant van Boheme in aantogt.

De Zweedsche koning baande zich eenen weg door Frankensland, Beijeren en Zwaben naar de Oostenrijksche Erfstaten.

3. Karel de vijfde werd te Gent den vier en twintigsten Februarij van het jaar vijftien honderd geboren,

Karel de vijfde was keizer van Duitschland.

Karel de vijfde was koning van Spanje.

Karel de vijfde voerde lang oorlog tegen Frans den eersten,

Fraus de eerste was koning van Frankrijk.

Karel de vijfde nam zelfs Frans den eersten gevangen.

4. Het ruitersstandbeeld van Joseph den tweeden is van metaal. Het standbeeld van Joseph den tweeden staat op de Josephplaats.

De Josephplaats is in Weenen.

Het standbeeld is een werk van Zanner.

Zanner was een der beroemdste beeldhouwers van zijnen tijd.

Zanner woonde te Weenen.

Zanner is nu dood.

5. De koe is een nuttig dier.

De koe verschaft ons melk.

Van melk wordt boter gemaakt.

Van melk wordt kaas gemaakt.

Boter is een der voornaamste levensmiddelen.

Kaas is een der voornaamste levensmiddelen.

6. Dresden wordt het Hoogduitsche Florence genoemd.

Dresden is eene der schoonste steden van Europa.

Dresden is rijk aan kunstschaten van allerlei aard.

7. Maria Stuart stelde eigenhandig haren uitersten wil op.

Maria Stuart verdeelde haar geld, hare juweelen onder de lieden van haar gevolg.

Maria Stuart overhandigde aan eenen bediende eenen brief voor den koning van Frankrijk.

Maria Stuart overhandigde aan eenen bediende eenen brief aan den hertog de Guise.

Maria Stuart beval, volgens de voorschriften harer godsdienst, de zorg voor de rust harer ziel aan den hertog de Guise aan.

8. Wij spreken over menschen.

Deze menschen zijn listig als de slangen.

Deze menschen zijn opregt als de duiven.

Wij spreken ook over menschen.

Deze menschen evenaren de tijgers in wreedheid.

Deze menschen evenaren de apen in behendigheid.

9. Door geschriften gelukte het Thomas Münzer en Pfeifer met weinig moeite, eenen algemeenen opstand te weeg te brengen.

Deze geschriften waren er wel toe berekend, het algemeen op te hitsen.

In deze geschriften misbruikten zij op sommige plaatsen de woorden des bijbels.

In deze geschriften wraakten zij op andere plaatsen de woorden des bijbels.

In deze geschriften beriepen zij zich ook op de woorden des levenden Gods.

De woorden van dezen levenden God waren volgens hen onafhankelijk van de letter.

10. Luther zag zich op eens in eenie volkomene eenzaamheid verplaatst.

Luther zag zich eensklaps op eenen ouden burg verplaatst.

Deze oude burg was dicht omgeven van bergen en bosschen.

Luther kwam uit den strijd der wereld.

Er was tegenstelling tusschen deze volkomene eenzaamheid en dien strijd der wereld.

Eene grootere tegenstelling laat zich naauwelijks denken.

11. Wij aanschouwden vóór ons het heerlijke Italië.

Italië ligt onder eenen der schoonste hemels der wereld.

Italië is het vaderland der Scipio's.

Italië is het vaderland der Pompejussen.

Italië is het vaderland der Gracchussen.

Italië is het vaderland der Cesars.

Onder de heerschappij der Cesars is langen tijd bijna de geheele toen bekende wereld geweest.

Twaalfde oefening.

(VERVOLG.)

Zinverwante woorden en hunne onderlinge verwisseling.

Door zinverwante woorden verstaat men die woorden, welke dezelfde hoofdgedachte met eenig onderscheid van bijomstandigheden uitdrukken, en bij gevolg in menig geval met elkander verwisseld kunnen worden.

Eerste voorbeeld.

De zinverwante woorden van *denken* zijn: *overdenken*, *peinzen*, *overwegen*, *overleggen*, *gelooven*, *aanneemen*, *meenen*, *er voor houden*, *zich inbeelden*, *vermoeden*, enz.

Opgaven ter oefening.

(De leerling noeme de zinverwante van elk der volgende woorden op.)

Geloof. Geduld. Verdediging. Aanklagt. Afschuw. Vrees. Toorn. Zien. Licht. Duisternis. Braafheid. Toegenegenheid. Gewoonlijk. Schuilplaats. Glans. Beroemdheid. Schaamte. Zee. Stroom. Warmte. Koude. Onderrigten. Vergankelijk. Durend. Armoede. Rijkdom.

Tweede voorbeeld.

Het geluk is *veranderlijk*.

Het geluk is *onbestendig*.

Het geluk is *wisselvallig*.

Het geluk is *ongestadig*.

Het geluk is *wispelturig*.

Het geluk is *onstandvastig*. Enz.

Opgaven ter oefening.

(De leerling vervange nu in de volgende zinnen de woorden welke met *lopende* letters gedrukt zijn, met hunne zinverwante.)

1. Mijn gemoed haakt niet naar *rijkdommen*.
2. Ik ben zonder *bescherming*.
3. Ik *beschouwde* het nieuwe gebouw met verbazing.
4. Ik keek hem met *verwondering* aan.
5. Hij heeft zich zeer *duidelijk* uitgedrukt.
6. *Armoede* is dikwerf een *zegen*.
7. Rijkdom is niet altijd een *zegen*.
8. Deze man was zeer *braaf*.
9. Hij droeg de grootste *rampen* met gelatenheid.
10. De natuur staat in hare volle *pracht*.
11. Gij hebt zelf *ondervonden*, welk nadeel men zich door zulk een *gedrag* berokkent.
12. Een werk, *in haast* verrigt, is zelden *volmaakt*.

Aanm. Daar, gelijk hiervoren gezegd is, de zinverwante woorden hetzelfde hoofdbegrip, doch met eene kleine wijziging

in beteekenis uitdrukken, is hunne onderlinge verwisseling slechts dan geoorloofd, wanneer er geene groote naauwkeurigheid in uitdrukking gevorderd wordt; waar dit echter het geval is, moet er eene strenge onderscheiding tusschen hen in acht genomen worden. Bij voorbeeld: men gebruikt in de spreektaal de woorden *dankbaarheid* en *erkentelijkheid* voor elkander, niet-tegenstaande het laatste een *streven om te vergelden* in zich bevat, hetwelk in het eerste niet ligt: men kan om die reden wel jegens God *dankbaar*, maar niet *erkentelijk* zijn. Waar dus dit verschil in beteekenis moet aangetoond worden, kan men deze woorden niet voor elkander bezigen. — In de vijftiende oefening zal den leerling geleerd worden, de begrippen te bepalen en te onderscheiden.

Dertiende oefening.

(VERVOLG.)

Verandering van gebonden en stijl in ongebonden.

Wanneer men de gedachten of den inhoud van een gedicht in ongebonden stijl uitdrukt, moet al wat aan rijm en maat herinnert wegvallen. Een natuurlijk gevolg van zoodanige verandering is, dat men niet al de woorden van het gedicht kan behouden, te meer wijl de dichter gewoon is, om den wille van het rijm en de maat vele woorden oneigenlijk te gebruiken en nuttelooze of overvloedige bewoordingen, zoogenaamde dichterlijke stopwoorden, aan te wenden en zich ten aanzien der woordschikking allerlei vrijheden te veroorloven.

Aanm. Alle gedichten kan men niet in ongebonden stijl overgieten. Zij, wier onderwerp te verheven is en wier inhoud zich niet laat vertellen, zijn daartoe ongeschikt. Dit houde de leermeester in het oog bij het kiezen van gedichten te dezer verandering.

Voorbeeld.

Een dartel lam, een speelziek ding,
 Dat heel vol dolle kuren zat
 En haast geen rust of duren had,
 Als 't niet wat malligheid beging,
 Vond buiten aan den hoogen wring
 Een wolfsvel, dat te droogen hing. —
 Die wolf had aan de bureu wát
 Een angst bezorgd, eer men hem ving;
 Maar nu — zijn huid achtte elk gering.
 »Ha!» dacht ons lam, »nu weet ik 't al,
 Of dat een grapje geven zal!"

Met sloeg het lam dat wolfsvel om,
 En maakte een akelig gebrom,
 Waardoor hij de andere schaapjes gaauw
 Eens danig angstig maken wou.

Wat was 't gevolg? De herdershond,
 Die dacht, dat daar de wolf weër stond,
 Schoot toe en pakte 't lam zóó beet,
 Dat het van pijn erbarmelijk kreet. —
 Was niet de herder toegekomen,
 Het had een treurig eind genomen;
 Maar 't strekte nu toch 't lam tot leer:
 Bang maken deed het niemand weër.

Een lam, dat, zeer dartel en speelziek, niet leefde, of het moest de eene of andere grap of streck uitvoeren, vond op eene lage heg een wolfsvel te droogen hangen. De wolf, aan welken deze huid had toebehoord, was langen tijd de schrik van den omtrek geweest: eindelijk werd hij gevangen en gedood. »Ha!» dacht ons lam bij dezen vond, »nu zal ik eene regte grap hebben." Meteen sloeg het het wolfsvel om en begon te brommen, om

dier wijze de andere schaapjes ter dege schrik aan te jagen. Doch wat gebeurde er? Eer het zijn plan ten uitvoer kon brengen, schoot de herdershond, die meende, dat het de wolf was, toe en pakte het lam zoodanig beet, dat het van pijn erbarmelijk begon te kermen. Ware nu de herder niet tusschenbeide gekomen; het spelletje had voor het lam een treurig einde gehad. Het ter naauwer nood ontsnapte gevaar had een goed gevolg: het lam gaf zich nooit aan ondoordachte grappen meer over en vooral maakte het nooit meer iemand bang.

Aanm. In elken dichtbundel zal men gedichten, geschikt tot opgaven ter oefening, vinden. Doch vooral in berijmde fabelboekjes zal men dezulke bij menigte aantreffen.

Veertiende oefening.

RANGSCHIKKING IN KLASSEN (CLASSIFICATIE).

Wanneer men een aantal begrippen of naar hunne gelijkheid te zamen voegt, of naar hunne ongelijkheid van elkander scheidt, verdeelt of rangschikt men hen in klassen.

Eerste voorbeeld.

Zoo de zelfstandige naamwoorden: *boom, waarheid, water, deugd, volk, berg, Pieter, Jan, koning, woud, leger, ijzer, hout, steen, bier, wijn, Nijmegen, Waal, geschrijf, jeugd, ouderdom, tevredenheid, uitgaaf, ontvangst, het ja, het neen, het waarom, het hoe, het maar, het werken, gebergte, zwakheid*, opgegeven waren om volgens de soortverdeling der zelfstandige naamwoorden — men zou ze ook naar de volgorde van het *abc* of de hoeveelheid hunner lettergrepen kunnen indeelen — te worden gerangschikt in klassen, moest zulks dezer voege geschieden:

SOORTEN VAN NAAMWOORDEN.

NAMEN VAN VOORWERPEN.

NAMEN VAN AFGETROKKENE
DENKBEELDEN.

GEMEENSCHAPEN.

EIGENNAMEN.	GEMEENSCHAPEN.			HOEDRIGHEIDS- WOORDEN.	NAMEN VAN WER- KINGEN.	ONREKENLIJKE SELFSTANDIGE N.-WOORDEN.
	Soortnamen.	Verzamel- namen.	Stofnamen.			
Pieter.	Berg.	Volk.	Water.	Waarheid.	Geschrijf.	Het ja.
an.	Boom.	Woud.	IJzer.	Dengd.	Uitgaaf.	Het neen.
Nijmegen.	Koning.	Leger.	Hout.	Jeugd.	Ontvangst.	Het waarom.
Waal.		Gebergte.	Steen.	Ouderdom.		Het maar.
			Bier.	Tevredenheid.		Het werken.
			Wijn.	Zwakheid.		

Opgaven ter oefening.

1. De leerling rangschikke in klassen de zelfstandige naamwoorden: *koe, tafel, huis, man, berg, stroom, volk, muis, hond, paard, lam, kat, woning, toeleg, aangezigt, toekomst, penning, gemeenschap, nakomelingschap, rijkdom, menschedom, last, wacht, gunst, dienst, jongentje, gedrang, palm, scherm, kunst, gehuil, gebons, plantaadje, evangelie, glorie*, volgens hun geslacht.

2. Hij ordene de volgende dieren: *de koe, het paard, de adder, de kip, de paauw, de musch, het schaap, de stier, de slak, de spreeuw, de geit, de wolf, de tijger, de boaslang*, al naar dat zij tot de viervoetige, de tweebeenige of de kruipende dieren behooren.

3. Hij deele de boeken, welke hij kent in klassen, volgens de voorwerpen, die zij behandelen.

4. Hij schikke in klassen de volgende huisraadstukken: *pan, stoelen, spiegel, latafel, stoven, canapé, piano, gordijnen, vuurhaard, stook-kagchel, bloemenvazen, bloemenhangers, boekenplankjes, werktafeltje, slingeruurwerk, theestoof, pollepel, ijzeren pot*, al naar dat zij tot sieraad, tot gemak, of om te koken dienen.

Tweede voorbeeld.

Zoo de volgende voortbrengselen: *vliegen, pijnboomen, zwa-*

luwen, olie, kisten, keukenzout, steenkolen, vuursteenen, penseel, zeilnaald, sterretoren, ganzen, geweer, lijnkoeken, koffijmolen, oven, brood, potten, levertraan, klei, walvischtanden, bunsing, slakken, vazen, wagen; ter rangschikking in klassen waren opgegeven, zouden zij aldus gerangschikt kunnen worden:

NATUURVOORTBRENGSELEN.

DIERENRIJK.

DIEREN.

Werveldieren.

Gekroon-
dierjes, Weeshel-
dierjes.

Zoogdieren.
Vogels.

Bunsing. Zwaluwen.

DEELEN VAN
DIEREN.

Levertraan.
Walvischtan-
den.

Vliegen. Slakken.

PLANTENRIJK.

DELSTOFFELIJKRIJK.

DEELEN VAN
PLANTEN.

Pijnbo-
men. Boom-
zwam. Vuursteen. Zwavel. Keuken-
zout. Steenko-
len.

KUNSTVOORTBRENGSELEN.

TOEBEREIDEN STOF.

Voedingsmid-
delen voor
mensch.

Brood.
Lijnkoeken.
Olie.

BEVATTINGSLIC- CHAMEN.

Kisten.

Sterretoren.
Penseel.
Zeilnaad.
Geweet.
Koffijmolen.

GEBOUWEN.

Potten.
Vazen.

GEREDDSCHAPPEN.

Sterren en sla-
sen vaten.

SORTSELEN.

Oven.
Wagen.

Aanm. Het valt ligter, de natuurvoortbrengselen der zoo even opgegevene rangschikking dan de kunstvoortbrengselen daarvan in klassen in te deelen, wjl over de laatste de zienswijzen verschillen en de soortnamen niet van eene naauw bepaalde beteekenis zijn. Bij voorbeeld, men zou de kunstvoortbrengselen ook naar hunne *bestemming* kunnen ordenen en *pot* een bevattingligchaam, *koffijmolen* een toestel mogen noemen.

Opgaven ter oefening.

De leerling rangschikke nu op gelijke wijze in klassen de volgende voorwerpen: *scharen, hamer, kreeft, lelie, kokosnoot, amandel, forel, naald, borstel, flesch, vlinder, pen, trap, tand, buskruid, tuinzaad, melk, boter, vork, zeef, deur, regenworm, kookpan, krijt, beeren, elpenbeen, dakpan, tegel, meel, anker, vijzel, hooi, boombast, kanon, eend, kerktoren, zakuurwerk, potlood, puimsteen, salpeter, zwavel, wijn, arend, sprinkhaan.*

Aanm. Bij de twee onderdeelen van de afdeeling *het plantenrijk* zal men ten behoeve van *kokosnoot, amandel* nog een, dat van *vruchten*, behooren te voegen.

Vijftiende oefening.

BEGRIJSBEPALING (DEFINITIE) EN BEGRIPSONDERSCHIEDING.

A. Begripsbepaling.

Door de bepaling van een begrip verstaat men de voorstelling van zijne wezenlijke kenteekenen, waarbij men het oogmerk heeft, het van alle andere begrippen te doen onderkennen. Slechts hij, die dit vermag, kan gezegd worden, de beteekenis eens begripts te vatten.

Wanneer men eenig voorwerp zal bepalen, moet men eerst onderzoeken, tot welke soort het behoort, ten einde zijne wezenlijke kenmerken op zich zelve of in vergelijking met die van andere voorwerpen te kunnen opgeven.

De bepalingen moeten de volgende algemeene eigenschappen hebben :

a.) Iedere bepaling moet *verstaanbaar* zijn. Dit wil zeggen, dat elk harer woorden of uitdrukkingen algemeen bekende dienen te wezen. Bij dezen regel komt het er op aan, in welk verband de bepaling gegeven wordt. Bij voorbeeld in de meetkunst kan men, zonder dezen regel te overschrijden, van het *vierkant* de bepaling geven, dat het een *gelijkzijdige regthoek* is, wijl te voren bepaald wordt, wat men door *regthoek* te verstaan hebbe.

b.) In eene bepaling moeten de *wezenlijke* kenmerken beknopt opgegeven worden. Verwerpelijk is derhalve van den mensche-lijken geest de volgende bepaling te geven: *Hij is het in ons denkende en opgeklaarde wezen*, wijl *opgeklaardheid* eene toevallige eigenschap van den geest is.

c.) Eene bepaling moet geene *ontkennende* kenmerken bevatten. Zoo ik zeg: *Goed is niet kwaad* of *Kwaad is niet goed*, weet men nog niet wat goed, wat kwaad is.

d.) Het woord, dat bepaald worden moet, of eenig daarvan afgeleid of daarmede verwantschap woord, mag niet in de bepaling voorkomen, b. v.: *De beweegbaarheid is die algemeene eigenschap der lichamen, dat zij van de eene plaats naar de andere kunnen bewogen worden*. Het moet zijn: *Dat zij van plaats kunnen veranderen*.

Door het herhalen van het te bepalen denkbeeld ontstaat een cirkel: men komt daardoor weder tot het punt, van waar men is uitgegaan.

e.) De bepaling moet noch te beperkt, noch te uitgebreid zijn. Zoo is de bepaling: *Sporen zijn een zilveren gereedschap, hetwelk, gehecht aan den hiel des ruiters, dient tot het voortdrijven van het paard*, te beperkt, want men heeft ook sporen van ijzer, koper, staal, enz. De bepaling: *Sporen zijn een gereedschap, waarvan men zich bij het paardrijden bedient*, is te uitgebreid, wijl men haar ook op *zweep, stijgbengel, toom*, enz., kan toepassen.

Voorbeelden.

1. *Bepaling van het woord kurketrekker.*

Een kurketrekker is een spits, schroefvormig gereedschap, waarmede men in den kurken stop eener flesch boort, om dien met zijn behulp daarvan af te trekken.

De leerling merke op, dat dit en dergelijke voorwerpen deels naar hunnen vorm, inrigting en aard, deels naar hunne bestemming kunnen worden beschreven.

2. *Bepaling van het woord veërkrachtig.*

Wanneer een ligchaam van zoodanigen aard is, dat het, na eene vormsverandering of uitrekking te hebben ondergaan door den invloed van de eene of andere vreemde kracht, zijne vorige gedaante zoekt te herkrijgen, zoo dra die invloed ophoudt, noemt men het veërkrachtig. Gomelastiek, de lucht, enz., zijn veërkrachtige lichamen.

3. *Deugd.*

Deugd is de wilskracht om het goede te doen.

Opgaven ter oefening.

Eeuwig. Oneindig. Almagtig. Alomtegenwoordig. Onverdeelbaar. Onvermijdelijk. Barnhartigheid. Braafheid. Taalkunde. Woordschikking. Wreedheid. Onbegrijpelijk. Ondeugd. Aardrijkskunde. Rekenkunde. Sterrekunde. Matigheid. Leugen. Gierig. Spaarzaam. Mes. Verleiden. Luiheid. Flesch. Kerk. Stad. Kelder. Zolder. Stoel. Driehoek. Vierkant.

B. Begripsonderscheiding.

Hij, die een duidelijk begrip omtrent twee voorwerpen heeft, is ook in staat, hen te onderscheiden, dat wil zeggen de kenmerken op te geven, welke zij tegenover elkander hebben.

Voorbeeld.

Naald en speld.

De naald wordt gebezigd om mede te naaijen; de speld om er mede vast te hechten.

De naald is van een oog voorzien, om daardoor den draad te halen; de speld van een knop, om de kwetsing der vingers te voorkomen.

De naald is van staal; de speld van koper.

Opgaven ter oefening.

1. Een vogel en een viervoetig dier.	8. Een boomgaard en een tuin.
2. Een visch en een vogel.	9. Een woonhuis en eene sterkte.
3. Eene slang en een insekt.	10. Eene leugen en eene vergissing.
4. Een bijvoegelijk naamwoord.	11. Genade en regtvaardigheid.
5. Een zelfstandig naamwoord en een werkwoord.	12. Luiheid en achteloosheid.
6. Een kamer- en een zakuurwerk.	13. Rijkdom en gegoedheid.
7. Eene pen en een potlood.	14. Geloof en hoop.
	15. Metaal en hout.

Zestiende oefening.

OVEREENKOMST (ANALOGIE).

Door overeenkomst verstaat men de gelijkheid van twee of meer dingen in zekere opzigten, hoewel zij in andere opzigten wezenlijk verschillend kunnen zijn. Bij voorbeeld, er is eene gelijkheid tusschen een schip en eenen wagen, wijl ze beide dienen, om iets van de eene plaats naar de andere te vervoeren, doch in vorm en maaksel zijn ze wezenlijk verschillend.

Voorbeelden.

1. Tusschen de vleugels der vogels en de vinnen der visschen

is er eene groote gelijkheid te vinden. Gene stellen het gevederde gedierte in staat, zich door de lucht te bewegen; deze maken het den bewoners van het water mogelijk, zich in dat element voorwaarts te schuiven. Gene zijn voorzien van sterke spieren, om op de lucht te werken; deze zijn begaafd met gelijke kracht, om het water te slaan; en beide beheerschen met dezelfde gemakkelijheid het element, waarin zij bestemd zijn te werken.

2. De jeugd en de morgen gelijken elkander in menig opzigt. De jeugd is het eerste tijdperk des levens; de morgen is de eerste tijdsafdeeling van den dag. De jeugd is de tijd, waarin men zich voorbereidt voor de werkzaamheden des levens; des morgens maakt men toebereidselen voor de verrigtingen van den dag. In de jeugd is het gemoed ligt, geen zorgen verwarren, geen lijden drukt het; des morgens is na de nachtrust de ziel rustiger, wij gevoelen ons vrij van alle lasten, wij ademen vrijer. In de jeugd voeden wij plannen, die wij op lateren ouderdom niet kunnen uitvoeren; de morgen brengt ons dikwijls verwachtingen, die noch de middag, noch de avond verwezenlijkt.

Opgaven ter oefening.

(De leerling zoeke de punten van overeenkomst der volgende voorwerpen op.)

1. De vleugels van eenen vogel en de pooten van een viervoetig dier.
2. De kieuwen der visschen en de longen der zoogdieren.
3. Regen en sneeuw.
4. Ongeluk en duisternis.
5. Een ceder en een toren.
6. Geluk en zonneschijn.
7. Voeding en opvoeding.
8. De nachtegaal en de fluit.
9. Jagt en oorlog.
10. De teeken- en de schrijfkunst.
11. De raderen van eenen wagen en de zeilen van een schip.
12. Dronkenschap en waanzin.

13. Het voorjaar en de deugd.

14. De herfst en de ouderdom.

Zeventiende oefening.

WOORDHERHALING (TAUTOLOGIE).

Door woordherhaling verstaat men de nuttelooze herhaling eens woords of eener gedachte, en dit is eene feil, die men steeds vermijden moet.

Wanneer de woordherhaling ontstaat door het twee of meer malen bezigen van hetzelfde woord, kan men somwijlen haar door de inplaatsstelling eener zinnverwante uitdrukking doen verdwijnen; maar over het algemeen wordt zij (zelfs in het genoemde geval) door uitlating vermeden.

Aanm. Alle herhaling is geene woordherhaling: somtijds is zij een middel ter bevordering van den nadruk. B. v.: *Weg, weg van hier!* — *Nergens de rozen zoo rood, nergens de doornen zoo weinig, en nergens de legerstede zoo zacht als daar, waar de onschuld woont.* *Wat is het grootste goed der dwazen? Geld. Wat verleidt zelfs den wijze? Geld. Waar schreeuwet de geheele wereld om? Geld.* — *Men bespote hem, hij verdroeg het; men schold hem, hij verdroeg het; men mishandelde hem, hij verdroeg het; maar toen men hem dreigde, de hand aan zijnen vader te leggen, toen, enz.*

Voorbeelden.

1. Wij reisden van Amsterdam naar Rotterdam met den spoorwagen en wij reisden van daar naar Antwerpen met de stoomboot *de Telegraaph*.

Zonder woordherhaling:

Wij reisden van Amsterdam naar Rotterdam met den spoorwagen en van daar naar Antwerpen met de stoomboot *de Telegraaph*. Of:

Wij reisden van A. naar R. met den spoorwagen en gingen van daar naar Antw. met de stoomboot *de Telegraaph*.

2. Ik ben zeer blijde en verheugd over de tijding, die ik gehoord en vernomen heb.

Zonder woordherhaling :

Ik ben zeer verheugd over de tijding, die ik gehoord heb.

3. God schiep de zon om des daags te schijnen en de maan om des nachts te schijnen.

Zonder woordherhaling :

God schiep de zon om des daags en de maan om des nachts te schijnen.

4. *Eerste oorsprong* voor *oorsprong*. *Oude grijsaard* voor *grijsaard*. *Ronde cirkel* voor *cirkel*. *Vierkant* *quadraat* voor *quadraat*.

Opgaven ter oefening.

1. Die *heugelijke en verblijdende* tijding verraste *al de inwoners der geheele stad*.

2. Hij had een diep *medelijden en mededoogen* met dien *armen ongelukkigen en ellendigen* man.

3. Om negen uren ontmoetten wij hem en om twaalf uren ontmoetten wij hem en om vier uren ontmoetten wij hem weder.

4. Nadat de donkere duisterheid over de aarde gekomen en nedergedaald was, glinsterde er geen ster aan den hemel, noch scheen het licht der schijnende maan; de geheele hemel was bedekt en overtoegen met zwarte en donkere wolken; plotseling en op eens schitterde onverwachts een schitterende bliksemstraal door de lucht; de dreunende en druischende donder rolde; de huilende en woedende storm huilde en raasde door het oude grijze bosch.

5. De grenzelooze en eiudelooze goedheid van onzen hoogen beschermer en begunstiger geeft ons de stoutheid en de vrijmoedigheid, om onderdanigst en beleefd hem bloot te leggen en bekend te maken den waren en werkelijken aard der onderdrukking, welke wij lijden en ondergaan.

6. De wreede en onmenselijke folteringen en pijnigingen, welke deze gevoellooze onmenschen aan deze lieden deden ondergaan en lijden, zijn te afschuwelijk, om vermeld te worden.

7. Door het geweldige, hevige en onuitstaanbare wiegen, schommelen en op- en neergedobber van het schip werden al de passagiers zeeziek en ongesteld.

Achttiende oefening.

HET VORMEN EENER VERTELLING UIT EENIGE ENKELE OF LOSSE ZINNEN.

Te vertellen is in een samenhangend geheel voor te stellen wat er geschied is. De taak, die in deze oefening den leerling opgelegd wordt, bestaat in het vormen eener vertelling uit enkele of losse zinnen.

Vertelling uit enkele zinnen.

Eschines verliet Athene om een onteerend vonnis en begaf zich naar het eiland Rhodus.

De Rhodiërs verzochten hem, de redevoering te lezen, die hij tegen Ktesiphon had gehouden.

Den volgenden dag werd hij aangezocht, ook de rede te lezen, die Demosthenes voor Ktesiphon gehouden had en door welke hij uit zijn laud gebannen was.

Hij las haar met eene schoone en krachtvolle stem voor en bragt allen tot verrukking en bewondering.

Eschines zeide daarop, dat zij zich nog meer verwonderd zouden hebben, indien zij Demosthenes zelven gehoord hadden.

In een samenhangend geheel.

Toen de redenaar Eschines door een onteerend vonnis Athene moest verlaten, begaf hij zich naar het eiland Rhodus. Gedurende zijn verblijf aldaar moet hij op aandrang der Rhodiërs, de beroemde rede gelezen hebben, die hij te Athene uitgesproken had tegen Ktesiphon, welke door Demosthenes verdedigd werd.

Den volgenden dag werd hij aangezocht, om ook Demosthenes' redevoering voor Ktesiphon te lezen, welke redevoering Eschines' verbanning ten gevolge had gehad. Toen hij haar met eene schoone en krachtige stem had voorgedragen, en allen aangegrepen waren van bewondering over dit meesterstuk van welsprekendheid, zeide hij: Hoe zoudt ge u verwonderd hebben, zoo gij hem zelven gehoord hadt.

Opgaven ter oefening.

1. In den eersten Punischen oorlog landde de Romeinsche veldheer Regulus in Africa.

In het begin was hij gelukkig, maar op het laatst werd hij overwonnen en gevangen genomen door de Carthagers.

Deze wenschten daarna naar den vrede.

Regulus werd nu naar Rome gezonden, om den vrede en de uitwisseling der gevangenen te bewerken.

Hij moest eerst zweren terug te komen, ingeval het doel zijner zending niet werd bereikt.

Toen hij te Rome aangekomen was, deelde hij in den senaat zijne zending mede, doch ried tevens den Romeinen af, de voorstellen der Carthagers aan te nemen.

Hij zeide namelijk, dat Carthago's krachten waren uitgeput, zoodat het niet lang den oorlog zou kunnen voortzetten, en dat de Carthaagsche gevangenen jonge, krachtvolle mannen waren, terwijl hij zelf een zwakke grijsaard was.

Hij verliet daarop weder het vaderland, echtgenoot en kinderen en keerde terug naar Carthago.

Hij hield zijnen eed, niettegenstaande hij wist, dat pijnigingen en de dood hem in Carthago wachtten.

2. Solon verliet Athene.

Solon deed zulks, om door reizen zijne kundigheden te vermeerderen en zich bekend te maken met het goede en het nuttige van andere landen.

Bij deze gelegenheid bezocht hij het koninkrijk Lydië.

De beheerscher van Lydië was Cresus, om zijnen buitengewonen rijkdom algemeen bekend en ten spreekwoord geworden.

Cresus vroeg hem, wien hij voor den gelukkigsten mensch hield.

Cresus meende, dat hij ongetwijfeld hem zelven daarvoor zou verklaren.

Maar hij noemde op zijne herhaalde vragen telkens eenen behoefstigen of geringen mensch.

Cresus, zich niet langer kunnende bedwingen, vroeg hem ten laatste, of hij hem, die zoo rijk was, niet voor gelukkig hield.

Hij antwoordde: Men kan niemand vóór zijnen dood gelukkig achten.

Hij wilde hierdoor te kennen geven, dat niemand, die het einde van zijne aardsche loopbaan niet bereikt heeft, weet wat hem nog te wachten staat.

Cresus geraakte daarna in oorlog met den Perzischen koning Cyrus.

Deze nam hem gevangen en veroordeelde hem, het leven op eenen brandstapel te verliezen.

Op den brandstapel kwamen hem de woorden van Solon in de gedachte.

Hij riep in vertwijfeling den naam van den beroemden Griek herhaalde reizen met luider stemme uit.

Cyrus, niet wetende wat deze naam beduidde, liet hem van den brandstapel en bij zich komen.

Hij vertelde hem alles.

Cyrus schonk hem het leven.

De naam van Solon had hem het leven gered.

3. De Thracische koning Decebalus had dikwerf den keizer Trajanus bedrogen.

Trajanus nam hem eindelijk gevangen en veroverde zijn geheele rijk.

Decebalus stierf.

Trajanus voedde diens zoon op met het oogmerk, hem eenmaal den troon des vaders te doen beklimmen.

Hij zag hem eens in eenen tuin inbreken en vroeg hem des avonds, waar hij geweest was.

De knaap antwoordde: In de school.

Deze leugen stuitte Trajanus in de hoogste mate.

Hij was noch door de Romeinen, noch door de Daciërs te bewegen, zijn eerste voornemen ten uitvoer te brengen.

Hij zeide: Hij, die zoo vroeg begint onwaarheid te spreken, kan nimmer eenen troon verdienen.

4. De menschen waren in de ijzeren eeuw slecht en verzuimden de goden te dienen.

Jupiter besloot, hen door eenen grooten watervloed te verdelgen. Prometheus kwam dit te weten.

Hij beval zijnen zoon Deukalion, eene ark te bouwen en haar met zijne vrouw Pyrrha te betrekken.

Jupiter liet den regen nederstreamen en de aarde met water bedekken.

Allen kwamen om behalve Deukalion en Pyrrha.

De wateren weken van de oppervlakte der aarde en Deukalion en Pyrrha stegen uit de ark.

De eenzaamheid werd hun onverdragelijk.

Zij baden Jupiter, hun menschen tot gezelschap te geven, of hen, gelijk vroeger de andere, te laten omkomen.

Jupiter beval hun, steenen achter zich te werpen.

Zij deden dit.

Uit die, welke Deukalion geworpen had, ontstonden mannen, uit die, welke Pyrrha geworpen had, vrouwen.

Negentiende oefening.

VERTELLING NAAR HET GEHEUGEN.

De leermeester vertelle eene of andere geschiedenis en geve het den leerling als taak op, haar na te vertellen, eerst mondeling, vervolgens schriftelijk.

De aard dezer oefening laat het geven van een voorbeeld niet toe. De keus der stukken voor deze oefening zal den meester geenszins moeilijk vallen.

Twintigste oefening.

HET UITBREIDEN EENER VERTELLING.

In eene vertelling worden de hoofdgebeurtenissen in hare volgorde voorgesteld.

De vertelling is of *werkelijk*, of *verdicht*. In het eerste geval moet zij *waar* zijn, dat is zoodanig verteld worden, als de gebeurtenissen zich werkelijk hebben toegedragen, in het laatste geval moet zij *waarschijnlijk* zijn, dat is zoodanig verteld worden, dat zij volgens de orde der stoffelijke en zedelijke wereld kan hebben plaats gehad.

De gebeurtenissen moeten dus zóó voorgesteld worden, als zij zich natuurlijk ontwikkelen en elkander als oorzaak en uitwensel volgen.

De leerling trachte vooral, door goede overgangen de enkele deelen en zinnen met elkander te verbinden. Hij make de voorstelling zoo duidelijk en levendig, als mogelijk is.

Met deze oefening wordt beoogd, den leerling te onderrigten in het uitbreiden eener korte vertelling. Het voorbeeld levert verscheidene trappen van uitbreiding en het wordt den meester aanbevolen, om eene gelijke wijze van bewerking van den leerling te eischen.

Voorbeeld.

Korte vertelling.

William, eenige zoon eens rijken planters te St. Domingo, verloor vroegtijdig zijne voortreffelijke moeder, en werd toen door den over des zoons opvoeding onverschilligen vader aan de zorg der dienstboden overgelaten, die uit eigenbaat hem vleiden en al zijne ondeugendheden door de vingers zagen. Hierdoor werd bij William de kiem eener gemoedsverdorvenheid gelegd, die zich reeds zeer vroegtijdig openbaarde door eene onmensche-lijke behandeling van 's vaders dienstboden, meest slaven. Zelfs

de slechte opvoeders werden tot voorwerpen der wreedheid van den jongen dwingeland gekozen. Maar zijne straf zou niet lang uitblijven. De negeropstand brak op St. Domingo uit. William's vader was een der eersten, die als een offer der wraak der zwarten vielen; hij zelf vond eene schuilplaats in eene verlatene negerhut. Hier werd hij met behulp eens honds opgezocht door zijnen vorigen, dikwerf mishandelden lijfslaaf, welke edelmoedig beloofde, hem in veiligheid naar Kaap Français te brengen. Na eenen moeite- en gevaarvollen togt door ongebaande streken was William op het punt het doel der reize te bereiken, toen hij door een troep negers ontinoet, gevangen genomen, en uitgeleverd werd aan zijne vroeger, door zijne wreedheid verminkte voederster, onder wier mishandelingen hij binnen weinige dagen den geest gaf.

Eerste uitbreiding.

William, eenige zoon eens rijken planters op St. Domingo, verloor reeds vroeg zijne voortreffelijke moeder. De vader, een ruw en gevoelloos man, die zich niet zeer bekommerde over de opvoeding des zoons, liet hem na den dood der moeder over aan de zorg der dienstboden, welke zeer wel meenden te handelen, door hunnen toekomstigen meester te vleijen en hem in alles zijnen zin te geven. William's ziel, welke er nooit aan gewend was, der stem van rede en geweten te gehoorzamen, werd spoedig eene woning voor de zedeloosheid en de ondegden, welke hem aan alle zijden omgaven, en naauwelijks was hij vijftien jaar oud, of hij toonde reeds eene stuitende wreedheid in de behandeling van zijns vaders slaven. De jonge dwingeland verschoonde zelfs niet zijne eigene opvoeders, welke op die wijze het welverdiende loon voor hunne boosheid ontvingen. Maar ook voor William sloeg het vreeselijke uur der vergelding. De negers, die zoo lang in het stof vertreden waren, stonden op tegen hunne onmenschelijken meesters. William's vader behoorde tot deze: hij viel als een offer der wraak zijner slaven. William zelf was tijdens het uitbreken van het oproer op de jagt, hij hoorde, bij zijne terugkomst digt bij het huis gekomen, het

moordgeschreeuw en zag zijns vaders woonhuis in lichtelaaïje vlam staan. Ontzet ijde hij terug naar het bosch en verborg zich in eene verlatene negerhut. Hier vertoefde hij in doodelijke angst, totdat hij bij het kriecken van den dag werd verrast door de komst van zijnen hond, die weldra werd gevolgd door zijnen vroegeren lijfslaaf, eenen jongen neger, genaamd Ali, die dikwerf door hem mishandeld was. Ali was edelmoedig genoeg, het geledene onregt te vergeten, en, tevreden gesteld door de straf des vaders, had hij medelijden met den zoon en bood dezen aan, hem te redden. Kaap Français was nog in de handen der blanken; daarheen beloofde Ali, William te brengen. Maar, om de negers niet te ontmoeten, moesten zij hunnen weg nemen door digt bewassene, bijna ondoordringbare bosschen en woeste bergstreken, zoodat William de uiterste inspanning had, zijnen geleider te volgen. Eindelijk zagen zij in de verte het doel hunner reize, en de hoop begon weder in William's gemoed te herleven, toen zij plotseling door een troep negers werden omringd, welke dadelijk den jongen blanke gevangen namen. Misschien ware William nog niet reddeloos verloren geweest, indien niet tot zijn ongeluk onder den troep zich iemand bevonden had, die hem kende, en wel eene negerin, aan wie vooral zijne opvoeding toevertrouwd was geweest, en die aan hem het gemis harer regterhand verschuldigd was. Deze overreedde zeer gemakkelijk hare landslieden, haar den gevangene over te leveren, dien zij naar hare hut dreef en, onder de verschrikkelijkste mishandelingen, dwong haar te bedienen, totdat hij binnen weinige dagen onder zijn lijden bezweek.

Tweede uitbreiding.

William was de eenige zoon eens rijken planters op het West-Indische eiland St. Domingo. Naauwelijks vijf jaar oud, verloor hij zijne teedere, zachtmoedige moeder, een verlies, dat al de schatten zijns vaders hem niet vergoeden konden, want daardoor kwam hij onder de leiding der huisdienstboden, te weten: een lustige kamerdienaar, welken zijn vader met zich uit Europa had gebragt en twee oude negerslavinnen, die niet eene der slechte

hoedanigheden van haar geslacht misten. Deze menschen vleiden uit eigenbaat den knaap, rigtten zich in alles naar zijnen wil en verborgen zorgvuldig zijne ondeugendheden voor den ruwen en driftigen vader. Wijl nu deze, hoe veel hij ook anders van zijnen zoon hield, zich niet met zijne opvoeding bemoeide, toonde William, toen hij naauwelijks vijftien jaar oud was, dat hij reeds besmet was met al de ondeugden, die, helaas! zoo dikwerf de rijke Europesche grondbezitters van dat werelddeel onteeren. Namelijk het moest den menschevriend bedroeven, reeds in het hart eens jongelings de grootste ongevoeligheid voor het lijden van anderen te bespeuren en hem bij elke gelegenheid die ongevoeligheid te zien betoonen. Niet alleen woonde hij, naar zijns vaders voorbeeld, met onverschilligheid, ja, zelfs met welbehagen de wreedste strafbepalingen bij, die om het minste vergriep op de ongelukkige negers werden uitgevoerd; niet alleen plaagde hij op alle mogelijke wijzen de bedienden, die tot zijne onmiddellijke bediening waren, maar ook zijne slechte opvoeders oogstten nu een loon, dat zij wel het minst verwacht hadden. De kamerdienaar verloor zijn regter oog door eenen in toorn toegebragten slag des jongen dwingelands, en Babekan, eene der oude slavinnen, had het ongeluk, dat in den suikermolen, waarhenen William haar om een onbeduidend vergriep gezonden had, hare regterhand tusschen de suikerpersrollen verpletterd werd. Toen brak de in de nieuwere geschiedenis zoo bekende negeropstand op St. Domingo uit. De wreed verdrukte Africanen wierpen het zware juk af en namen verschrikkelijke wraak op hunne wreede inesters. William's vader behoorde tot de eersten, welke onder de messen en knodsen der mishandelde slaven vielen; hij zelf was bij het uitbreken van den opstand op de jagt. Met ontzetting zag hij bij zijne terugkomst, welk gevaar hem bedreigde, en ijde terug naar het bosch, waar eene verlatene negerhut hem eene tijdelijke schuilplaats, verleende, van welke hij besloot gebruik te maken. Hier lag de jongeling, door doodelijke angst gekweld, en ter prooi van eenen brandenden dorst, op half vergane boombladeren tot het aanbreken van den dag. In elk geluid, dat zijne ooren bereikte, meende hij de voetstappen eens wrekers te hooren. Tegen den morgen was hij in-

gesluimerd. Doch hij werd spoedig uit zijnen slaap, die overigens niet zeer rustig was, gewekt. Hij sprong verschrikt van zijne legerstede op. Roland, zijn groote Newfoundlandische hond, die met den snoet zijn aangezicht had aangeraakt, stond aan zijne zijde en achter den hond bevond zich een kleine neger, omtrent van William's jaren, en tot op den vorigen dag zijn meest geplaagde slaaf. »Ik heb Roland gevolgd,» zeide deze tot den van angst bevenden blanke, die in dat oogenblik zich herinnerde, hoe dikwijls hij in ruwe scherts dit dier op den kleinen zwarten Ali had aangehitst; »ik vermoedde, dat gij hier waart, en ik wil u redden. Het is genoeg, dat de vader met zijn leven geboet heeft voor zijne misdaden; de zoon moet leven en zich verbeteren!» In William's binnenste ontstond eerst een strijd tusschen wantrouwen en laffe vreugde, doch na een kort nadenken besloot hij Ali te volgen, die hem nu voorging op afgelegene, bijna onbegaanbare wegen door digtbewassen bosschen, welke wegen volgens diens zeggen hem voeren zou naar de hoofdstad, waar de oproertoorts nog niet ontstoken was. Ongewoon aan langdurige ligchaamsbeweging, was William dikwijls op het punt onder de vermoeijenissen der reis te bezwijken. Ten laatste scheen zijn lijden toch een einde te zullen nemen; Kaap Français lag vóór de oogen der reizigers, toen zij uit het laatste boschje traden en William begon reeds zich aan blijde verwachtingen over te geven, toen zij een troep gewapende negers ontmoetten, die dadelijk William gevangen namen, wiens gelaatskleur hem als een hunner beulen kennen deed. Misschien zou zijne jeugd en Ali's tranen en gebeden hem gered hebben, maar tot zijn ongeluk bevond zich de oude Babekan onder den hoop. Deze viel, toen zij hem zag, als een razende op hem aan, hield hem met de verschrikkelijkste verwenschingen haren verminkten arm vóór de oogen, en rustte niet, voordat men den gevangene te harer beschikking gesteld had. Toen dreef zij hem met zijne armen op den rug gebonden als een dier onder bloedige slagen naar hare ellendige hut, waar zij hem dwong, haar te bedienen, even als zij vroeger hem bediend had. Elke voorheen gelede mishandeling vergold het wraakzuchtige oude wijf hem tienvoudig,

totdat hij na verloop van weinige dagen onder zijn lijden bezweek, hard gestraft voor hetgeen hij vroeger misdaan had.

Opgaven ter oefening.

1. *De gestrafte ijdelheid.*

Een knaap had een zakuurwerk met eenen fraaijen ketting van zijnen oom ten geschenke gekregen. Eenige dagen daarna was het marktdag. Men ried hem aan, het uurwerk thuis te laten of ten minste den ketting weg te steken. Hij deed dat niet, wijl hij wilde pralen. Plotseling was hij het uurwerk kwijt. Een dief had het bij den ketting uit zijnen zak getrokken.

Uitbreiding.

(Om den leerling den arbeid, welke hem hier gegeven wordt, gemakkelijk te maken, toonen wij hieronder aan, op welke eene wijze hij bij de uitbreiding van het hierboven staande verhaal te werk moet gaan. Hij zal daaruit zien, dat hij, al is het dan ook maar in de gedachten, een klein plan voor elk enkel gedeelte der vertelling dient te ontwerpen, om goed de hem opgedragene taak te kunnen verrigten.)

(De vertelling kan met de opmerking aanvangen, dat elke slechte hoedanigheid zich zelve straft.) Een knaap (zijn naam; iets van zijnen stand en van zijne naaste bloedverwanten, als: zijn vader, zijne moeder, zijne zusters en broers; voorloopige vermelding, dat hij ijdel van aard was en daardoor dikwijls anderen griefde, enz.) had een zakuurwerk (een voorwerp, reeds lang door hem begeerd; korte beschrijving van het zakuurwerk) met eenen gouden ketting (korte beschrijving) ten geschenke (nadere beschrijving van de wijze, waarop hem het geschenk gegeven werd; zijns ooms woorden daarbij, dat het niet moest dienen om er mede te pralen, maar om hem aan te sporen zijnen tijd goed te besteden) van zijnen oom (eenige nadere vermelding van dezen; zijne verhouding tot den knaap; hij kan zijn peet wezen) gekregen. Eenige dagen daarna (in welke de knaap zich trotsch op zijnen nieu-

wen schat getoond had) was er marktdag (in de stad of het dorp, waarin men hem laat wonen; hij had zich reeds verheugd over deze gelegenheid om te schitteren; hoe hij zich des morgens dadelijk op de markt vertoonde). Men had hem aangeraden (verscheidene zijner huisgenooten, doch vooral zijn vader) om het zakuurwerk thuis te laten (redenen, waarom men zulks deed) of ten minste (hij dwong om het zakuurwerk meê te mogen nemen) den ketting in zijn vestjeszak te steken (hij liet dien overmoedig daaruit hangen). Hij deed dat niet (hoewel hij het beloofd had), wjl hij gaarne met den ketting praalde (zijn gedrag op de markt, vóór de winkels; hij maakt zich belagchelijk, enz.). Plotseling (een oloop van menschen — door welk toeval? — ontstaat, of hij laat zich bedriegen door de vleijerijen van den dief, enz.) is het zakuurwerk weg (de wijze, waarop hij zulks gewaar wordt; hoe hij daarbij zich gedraagt). Een dief (nadere beschrijving van dezen) had (gelijk deze later bekende) het bij den ketting uit zijn vestjeszak getrokken (de beschouwingen van den knaap; zijne voornemens, enz.).

2. *De moedige Andreas.*

(Hier wordt stof tot eene vertelling gegeven, die de leerling heeft uit te werken in drieërlei graden van uitgebreidheid, eerst eene korte voorstelling van den inhoud, vervolgens twee uitbreidingen.)

Een knaap gaat naar het bosch, dat in de nabijheid van zijn dorp ligt (naam: Andreas; ouderdom: 14 jaar; gemoed: vrolijk; ouders: slechts eene moeder, arm, enz.; doel: om hout te gaan sprokkelen). Beschrijving van het jaargetijde en het bosch (het is in het begin van den winter, het mist sterk, waardoor de boomen zeer sterk druipen, kraaijen en raven laten haar gekras hooren). De knaap begint hout te sprokkelen (hij vindt eene plaats, waar veel sprokkelhout ligt, bindt het tot een takkebos, legt het op zijn kruiwagen, enz.). Een paar personen van een verdacht voorkomen komen uit een digtbewassen kreupeboschje; zij zijn smerig van gelaat en kleeding, met pistolen in den gordel). De knaap luistert (zijne vrees, en zijn verschuilen

achter een hazelnotenstruik). Het gesprek van deze mannen over eene rooverij (te begaan op twee ruiters in den nabijgelegenen hollen straatweg, enz.; — de roovers kunnen sprekende ingevoerd worden). Hun weggaan en het besluit van den knaap (het hartkloppen van den luisterende; hij waagt het nauwelijks adem te halen; zijne vreugde, dat hij niet ontdekt is; zijn wensch om de ruiters voor het hen dreigende gevaar te waarschuwen). Uitvoering van zijn besluit (sprokkelhout en kruiwagen achterlatende, ijlt hij naar den straatweg, wacht, ziet twee ruiters, heer en knecht, aankomen, deelt hun het gehoorde mede). De houding van de gewaarschuwden (mistroutwen, lange beraadslagingen; de bediende wordt naar het dorp gezonden; verscheidene mannen daaruit gaan, goed gewapend, met hem mede; de roovers worden overvallen en gevangen genomen). De belooning van den knaap (de heer, een in de nabijheid wonend landbezitter, zorgt voor hem en zijne moeder).

3. *De vreesachtige Lodewijk.*

(Men ga bij deze oefening op dezelfde wijze te werk als bij de voorgaande.)

Een knaap (naam, ouderdom, ouders, woning, enz.) krijgt verlof, om zijnen oom te gemoet te gaan, die beloofd had dien dag te komen. Het jaargetijde, en het uur, waarop hij uitgaat (voorjaar, avondschemering). De weg, dien hij gaat (de weg loopt midden door het bosch, dat aan den tuin van zijnen vader grenst). Schetsing van zijne gewone vreesachtigheid. Hoe deze dien avond zich uit (het minste geritsel, het gegons van een insekt, het huielen eener nachtuil, jaagt hem schrik aan, beweegt hem bijna om terug te keeren) Toenemende duisternis. Plotselinge ontdekking van eene lange witte gedaante, zittende op eenen boomstam (nadere vermelding, hoe verschrikkelijk de gedaante den knaap toegeschenen had). De gedaante laat een schrill gefluit hooren. Plotseling wordt er een gesnuif en getrappel van paarden gehoord, dat hoe langer hoe nader komt. Lodewijk vlugt huiswaarts. Oogenschijnlijke vervolging. Hij valt en blijft, door den geweldigen smak bedwelmd, liggen. Het wilde leger snelt hem voorbij. Eindelijk komt

hij tehuis. Zijne verwondering zijnen oom aldaar aan te treffen. Deze was het geweest, die in zijnen witten reisjas op den boomstam gezeten en zijnen rijknecht met de paarden gefloten had.

4. *Jacob Hemmers.*

(Men ga te werk op dezelfde wijze als bij de twee voorgaande oefeningen.)

Jacob Hemmers — vruchtenkoopman — arm — vrouw overleden — zes kinderen — betaalt steeds na de aflevering — zijne oudste dochter, de moeder zijner overige kinderen, wordt ziek — Hemmers kan niet meer betalen — blijft 50 rixsdaalders schuldig aan den rijken koopman, van wien hij zijne vruchten had — deze levert hem niets meer — hij moet betalen, of zal in de gevangenis gezet worden — heeft nog wel de genoemde som — behoeft ze echter voor zijn huishouden en de verpleging zijner zieke dochter — smeekt den rijke — deze blijft onbewegelijk — Hemmers geeft het geld — de rijke neemt het aan — de arme heeft nu niets — zijne gezonde huisgenooten vragen om brood, zijne zieke dochter heeft behoefte aan verkwikking — zijne vertwijfeling — »De gemeente zorgt voor de ouderloozen,» denkt hij — besluit zich zelven te dooden — gaat in een zijvertrek — er heeft een bange tweestrijd in zijn binnenste plaats — ziet geen uitweg — gebed — poging zich op te hangen — gedruisch daarbij — de buurvrouw naast hen komt naar hen toe — gelooft, dat de zieke hulp behoeft — vindt hem nog levend — het touw wordt doorgesneden — hij wordt op een bed gebracht — wordt adergelaten — komt tot zich zelven — schaamt zich — vreest verwijtingen — is weder eene nieuwe vertwijfeling nabij — graaf G. helpt — houdt hem het goddelooze van zijnen voorgenomen zelfmoord voor oogen — en zet hem in betere omstandigheden.

5. *Damon en Pythias.*

Toen Damon ter dood veroordeeld was door Dionysius, verzocht hij hem verlof om van zijn huisgezin afscheid te gaan nemen en orde op zijne zaken te stellen. Zijne bede werd hem

toegestaan, toen zijn vriend Pythias zich als gijzelaar stelde, om, wanneer hij niet vóór den tijd der teregtstelling terug gekomen was, in zijne plaats de doodstraf te ondergaan. Damon reisde af, en kwam, alle hinderpalen, die zich bij zijne terugreis opdeden, overwinnende, nog bij tijds terug om zijnen vriend, die reeds naar de gerechtsplaats gevoerd werd, te redden. Dionysius schouk, geroerd over zulk eene zeldzame trouw, niet alleen Damon vergiffenis, maar wenschte ook als derde in hunne vriendschap opgenomen te worden.

(Het zal den leermeester niet moeilijk vallen, meerdere voorbeelden ter oefening te vinden. Zoo zouden daartoe eenige der opgaven ter oefening, voorkomende op bl. 42—44 kunnen gezegd worden.)

Een en twintigste oefening.

HET VERKORTEN OF INKRIMPEN EENER VERTELLING.

Met deze oefening wordt beoogd den leerling te onderrigten, eene vertelling te verkorten of in te krimpen zoo veel malen en op dezelfde wijze, als zulks in het volgende voorbeeld plaats heeft.

Voorbeeld.

Uitvoerige vertelling.

In het gouvernement Tobolsk, in Aziatisch Rusland, ter plaatse waar de rivier Soswa nog niet aarzelend en langzaam naar den magtigen Oby voortkruipt, doch waar zij nog als een frissche, vrolijke bergstroom over rotsblokken naar beneden springt, leefden twee bureu, Jukey Abramowitsch en Iwan Glebdonow, die van af hunne jeugd reeds bevriend waren en hunne eigendommen bewoonden, welke hunne grootouders reeds van den rijken Szismanow gekocht hadden. Laatstgenoemde had

het land en den berg van het Uralgebergte, waaruit de Soswa als eene kleine beek ontspringt, van den grooten czaar Paul Petrowitch ten geschenke ontvangen, zonder dat het door eenige lasten bezwaard was en ook Szismanow had er bij den verkoop geene lasten op bedongen. Zoo waren zij welvarend geworden en leefden er nederig en weltevreden voort.

Het was herfst; de haver was in de schuren gereden, het eekhorntje, dat in de dennebosschen rondhuppelde, werd grijs, en het sluwe, diefachtige wezeltje wit. Iwan Glebdonow lag in behagelijke rust op den grooten oven in zijne huiskamer zonnebloemzaden te kaauwen, terwijl zijne vrouw, Anna Menodora, *kwaz* 1) brouwde. Eensklaps kwam er een Kozak aanrijden en sloeg met zijne pick zoo hard tegen de vensterluiken, dat de vrouw den houten schotel, dien zij in de hand hield, liet vallen en begon te schreeuwen, waardoor de huisheer nog erger verschrikte dan door den luiden slag. Bevend sprong hij van den oven op, sloeg zich op de borst en schudde den schoot zijner pels, toen hij den Kozak gewaar werd.

Iwan Glebdonow, riep deze hem toe, gij zult den Czaar op den dag der veertig martelaren twee hermelijnen en drie witte vossen leveren.

Hebt gij het gehoord, brøertje?

Met deze woorden reed de zoon der steppen naar de tegenovergelegene woning van Jukey Abramowitsch, om daar denzelfden last over te brengen, en daarop rende hij pijlsnel op zijn vlug ros voort.

Naauwelijks was de bode vertrokken, of Iwan's buurman kwam reeds oversteken, om er over te beraadslagen wat er gedaan moest worden, maar hoe lang zij er over praatten, hoe hard zij ook rookten en *kwaz* dronken, zij vonden geen uitweg.

Luister, *Batuschka* (vaders), sprak eindelijk Anna Menodora. Geen vogel zingt zoo zoet als het geld klinkt, zeide mijne moeder vaak, toen zij mij nog bonte linten in het haar vlocht. De

1) Een zekere Russische volksdrank.

priester George Lemenowitsch, die hier onlangs eene inzameling van liefdegiften voor zijn klooster deed, zeide mij, dat de Czaar vele hermelijnen noodig had, om aan zijne dappere officieren de noodige eer te laten wedervaren; daarom moet ieder een in het heilige Rusland vellen leveren. Bovendien komen nog die scheefoogige Chinezen, brengen goudstukken en thee mede en koopen de beste weg, zoodat de dochter van den Czaar in den aanstaanden winter even goed als Litewka 1) het vel van den bruinen beer zal moeten dragen, wil zij zich niet laten bevriezen. Zoo begeeft u dan ook op weg naar het woud, om het dier met het witte haar te vangen, opdat gij in plaats van voor uwe ongehoorzaamheid gestraft te worden, behalve hetgeen gij leveren moet, nog dukaten verdient, grijze 2) en gele, en veel thee!

Beide mannen schudden de schooten hunner pelzen, zoo als de Rus steeds doet, als hij een uit de verte naderend onheil gaarne van zich zou willen afwenden, en gingen voort met groote rookwolken uit hunne pijpen te blazen. Gij zijt beide zoo ging de vrouw voort, als jonge knapen met den koopman Kraschimbkoff op de hermelijnenjagt geweest; gij weet de vallen te zetten, de strikken te stellen en de witte vellen zoo goed zwart te maken, dat geen jood ze kent. Gaat uit ter vangst.

Het houten huisje aan den Jelagui zal er nog wel staan, zeide Jukey eindelijk weifelend. Er zijn in geen zes jaren hermelijnenjagers in de bosschen van Pochotkoi geweest! sprak Iwan; de vangst kon dus wel eens goed zijn!

Lieve Hemel! riep de vrouw uit, waarom gaat gij dan niet? Waarom zoudt gij u den geheelen winter op den oven laten uitbraden, om, als de dag der heilige martelaren komt, meer slaag te krijgen dan alle veertig te zamen?

Jukey trok de schouders op.

Livenskoi Brad (waarde broeder), riep hij uit, wij moe-

1) Een vrouwen naam, in de geringe klassen van het Russische volk zeer in gebruik.

2) Zilveren dukaten.

ten wel gaan, en dus zullen wij gaan. Iwan Glebdonow knikte met een treurig gelaat toestemmend.

Heeft men zich maar eens goed vertrouwd gemaakt met een denkbeeld, al stuitte het in het eerst ook tegen de borst, dan kan men het toch nog wel met ijver uitvoeren. Zoo ging het ook met de beide trage burenen; het uitzigt van geld te kunnen verdienen, hetgeen daar zoo zeldzaam is en huu weder ontwaakte jagtlust lokten aan, terwijl de vrees voor de aanhoudende dagelijksche spottende aanmerkingen der vrouwen en voor de kozakkenzweep aan het einde van den bepaalden tijd hen voortdreef. Zij vervaardigden ijverig strikken en vallen, verbeterden hunne ligte sleden, dresseerden hunne honden en oefenden er zich in, om met stompe pijlen te schieten. Kort daarna viel er veel sneeuw, en na een lustig afscheidsmaal, waarbij nog al heete *wotka* (brandewijn) gedronken werd, reisden de burenen op gladde sneeuwschoenen af. De ligte sleden met gedroogden visch en hard gebakken brood gleden, door de honden getrokken, flink voort en op den elfden dag vonden zij het blokhuis aan den Jelagui in goeden staat weder, even als zij het vóór zes jaar verlaten hadden. Onder het zoden dak bevond zich op de bekende plaats de houten sleutel, en toen zij hout opzochten, om een fiksch vuur aan te leggen, vonden zij zelfs nog de spits gemaakte, eenen arm dikke palen, waarover zij in der tijd de afgestroopte vellen hadden te droogen gehangen. Na een goed uur was hunne woning zoo ingerigt, dat zij het zoo goed konden hebben, als slechts met éénen jager in geheel het uitgestrekte Siberië het geval kon zijn. Zacht dennenrijs bood hun een zacht, geurig leger, terwijl hunne pelzen van langharige schapenvachten warme dekens voor hen waren. Maar Scheppka, hun oude hond, huilde lang en treurig, zoodat beide mannen elkander bevreesd aanzagen en volgens gewoonte hunne pelzen schudden.

Den volgenden ochtend was echter reeds al hunne zorg verdwenen; er was eene fijne frissche sneeuw gevallen en hierop ontdekten zij de sporen van eene groote menigte hermelijnen, vossen, marters en zelfs van groote herten. Voordat de nacht.

viel, had Iwan reeds een hermelijn met eene stompe pijl van eenen lagen tak afgeschoten, terwijl Jukey een twaalfstal vallen en vele strikken had uitgezet. Den volgenden dag hadden zij eenen wonderschoonen zwarten vos in eenen der vallen gevangen en voordat er eene week verloopen was, had Jukey, die een groot geweer, dat sedert den Franschen oorlog in de familie was, had meëgenomen, hiermede een groot hert geschoten.

Zoo leefden onze mannen wel eene maand lang in den woudwoestijn tusschen den Pochotkoi en den Jelagui; er hingen zeventien vellen van hermelijnen aan den wand, alsmede een blaauwe, twee zwarte en zes witte vossen, terwijl er geen gebrek was aan wildbraad.

Op zekeren dag had een sneeuwstorm hen vroeger dan gewoonlijk in huis gejaagd, en wat konden zij nu anders doen dan eten, rooken en slapen!

Met het eerste waren zij dan ook druk bezig, toen Iwan het kluijfe, dat hij onder handen had, eensklaps liet zakken en omkeek naar hetgeen er nog over was van het hert, dat achter hem aan den wand hing. Hij schudde bedenkelijk zijn hoofd, want hij vond het overschot nog maar zeer klein. Jukey, die hem vragend aanzag, volgde zijn blik en beide verstonden elkander. Als die *purga* eens zes of acht dagen aanhield, zoo als niet zelden gebeurt, waarvan zouden zij dan leven? Gedachteloos, even als tehuis, waar hunne vrouwen orde hielden en spaarden, hadden zij gesmuld, zonder aan zulk eenen tijd te denken, als zich nu met zijne verschrikkingen aan hen voordeed. Beide zaten wel een uur lang ernstig bij het walmende vuur te dampen, zonder een woord te spreken en trachten toen te slapen. Doch te vergeefs! Het gehuil van den wind, zijn sterk geloei in de takken der boomen, welke de hut ongaven, en van tijd tot tijd de verpletterende en luid dreunende val van zulk eenen ontwortelden of geknaktten woudreus gaf eene mengeling van geluiden, waarbij het slechts weinigen gelukt zou zijn in te sluimeren. Onder al dat verwarde gedruisch kwam het beiden beangstigden mannen voor, als hoorden zij aan den wand

een woest gekrab en geknaag, en als vernamen zij een grimmig somber gebrul, terwijl de honden zich sidderend tegen hen aandrongen en Schepka luid huilde en bromde.

Wat was dat?

In angstige spanning ging de nacht voorbij, totdat eindelijk de vurig gewenschte dag aanbrak. De hemel hing loodgraauw over de dennenwouden neêr, en een flauw, vaal licht wees de plaats aan, waar de zon stond. Voorzigtig keek Jukey door het kleine luik en verschrikt sprong hij achteruit, want hij had een groot dier gezien, dat zich verborg onder den dikken stam van eenen omgevallen pijnboom, welke naauwelijks tien schreden van hunne hut verwijderd was. Aan den kant, waar de sneeuw het huis tegen den wind beschutte, bemerkte men sporen, als waren ze door de vuist van eenen krachtigen man ingedrukt, zoo als geen der beide vrienden ze nog ooit in het woud gezien had.

Lieve Hemel! riep de verschrikte Jukey uit, wat is dat? Het is niet de wittandige wolf, noch de huilende moeder van den wolf, het is Erlik, de booze, die ons verderven wil.

Broertje! hernam Iwan, de graauwe *purga* bedriegt uw oog. Het zal een veelvraat zijn, die door den storm uit zijn rookhol verdreven is, of een losch, wiens huid ons zes roebels zal opbrengen.

Iwan Glebdonow, sprak Jukey met eene vaste stem, mijne oogen zijn goed, zij bedriegen mij niet. Het zijn onze eigene huiden, welke hier op het spel staan. Erlik begeert ze en wij zitten hier als wezels in de val.

De vaste overtuiging, welke uit den toon en blik zijns medgezels sprak, maakte op den twijfelaar eenen diepen indruk. Hij zweeg en bedacht zich langen tijd; daarop nam hij eenen jongen hond, wiens scherpe tand en vermetele moed reeds vaak op de proef waren gesteld en wierp dien met eenen aanhitsenden kreet het luik uit. Deze liep dadelijk blaflend op den omgeworpenen boom toe, waar met luid gebrul een groot geel dier als een pijl uit den boog onder van daan schoot, den vlugtenden hond met éenen slag van zijuen vreeselijken klaauw

neêrestrekte, hem in zijnen wijden muil pakte, en als eene muis achter den stam droeg.

De honden in de hut hieven een vreeselijk gehuil aan en drongen zich tegen hunne van stomme ontzetting bevende meesters aan. Het dier achter den boom scheen zijnen buit op zijn gemak op te smullen.

De *purga* hield op, maar de deur der hut opende zich nog niet, want daarvoor lag eene vreeselijke wacht, namelijk een hongerige panter.

Het is een onwederlegbaar feit, dat deze dieren somtijds hunne strooptogten tot in het binnenste van Siberië uitstrekken en daar, vooral bij hooge sneeuw, door den honger geprikkeld, zich bijzonder volhardend en woest betoonen.

De arme gevangenen trachtten hem door schoten uit hun oud geweer te verdrijven, maar, bewust van zijne veilige standplaats, beantwoordde het dier elk dezer schoten met een dreunend gebrul, dat door het angstige gehuil der honden beantwoord werd.

De korte dag ging voorbij met sombere overpeinzingen, radeloos geklag en ijdele pogingen om den verschrikkelijken vijand uit zijne vaste stelling te verjagen, en de nacht, welks duisternis elk kwaad grooter, elk gevaar vreeselijker doet schijnen, daalde neder. Daarbij scheen de panter nog woester en stoutmoediger te worden; zijn somber, dreunend gebrul scheen Jukey's moed geheel en al te vernietigen, terwijl Iwan zich fierer, mannelijker begon te betoonen.

Sta op, Jukey Abramowitsch, dus sprak hij dezen, die zich op zijn leger had laten nederzinken, aan, sta op en eet van hetgeen wij nog hebben, en geef er uwen hond de beenderen van, opdat ook die niet verhongere!

Ach, Scheppka en ik zullen weldra eens anders honger stillen met ons hartebloed, zuchtte de moedeloze.

Het kan zijn, dat Hij, die ons hart liet slaan, in Zijnen genadigen wil ook ons leven weder afneemt, maar dit zal mij niet moedeloos maken. Ik vertrouw op Hem, die mij tot heden zoo genadig heeft beschermd; Hij zal ons uitkomst schenken! Dat heeft Hij ons beloofd in het heilige boek!

Ga dan met uw heilig boek naar buiten en verjaag daarmee het brullende dier! Erlik zal ons verslinden!

Neen, hij zal geen haar van onzen baard krenken, als wij ons geloof en ons vertrouwen bewaren. Geef mij het geweer; de vijand gaat brullend rond, ik wil hem doodschieten.

Het is zoo donker, dat gij geene hand voor de oogen zien kunt; hoe zoudt gij het dier dan kunnen treffen?

Even als David den reus en Sint George den draak!

Een geweldige sprong van den panter tegen het luik, waaraan hij bleef hangen, het heen en weder schuddende, brak hun gesprek af. Huilend kropen de honden weg, doch Iwan stiet uit al zijne magt zijn mes door de spleet, welke zich onder den klaauw van het dier opende; het viel met eenen zwaren bons naar beneden en huilde met dofse, jammerende toonen. Daarna werd alles rustig en Iwan stak eenen hartsachtigen spaander aan; het lemmet van zijn mes was tot aan het heft met bloed geverwd.

De nacht ging langzaam voorbij, trager dan ooit rees de ochtendzon boven de kim. Aan deze zijde van den omgevallenen boomstam lag de panter; hij had de kracht niet meer gehad, om er over heen te klimmen; zijn bloed had de sneeuw rood geverwd; uit zijnen wijd geopenden muil steeg eene wolk van damp op en hij klappertandde, toen de mannen naar buiten keken, met zijn krachtig gebit, terwijl zijne sterke klaauwen zich grimmig uitstrekten.

Ik wil hem met mijne bijl gaan dooden, jubelde Jukey; om zijne bonte huid zal de Czaar zijnen baard strijken en *dobre* ¹⁾! voorwaarts.

Zorg voor uwe eigene huid; laat de grimmige kat doodbloeden, waarschuwde Iwan hem, maar te vergeefs; de kleinmoedige was, zoo als het gewoonlijk gaat, overmoedig geworden. Met de bijl in de lucht opgeheven, sprong hij op den panter toe, die, al zijne krachten verzamelende, met bliksemsnelheid en

1) Een woord, dat de Rus veel als uitroep bezigt en hetwelk *good* beteekent.

verwoed brommende op hem toesprong. De klauw des ondiers trof zijnen arm, zoodat de bijl ver weg vloog, maar in hetzelfde oogenblik hingen de honden den vijand aan de keel en hadden hem weldra afgemaakt. Jukey's arm was gebroken, doch Iwan had van eenen Kalmuk geleerd, hoe gebroken ledematen moeten gezet worden. Hij alleen bezorgde voortaan de vallen en strikken, waaruit hij menig schoon vel naar huis bragt, terwijl Jukey intusschen voor het huishouden zorgde. Tegen den dag der veertig heilige martelaren kwamen beide met veel geld naar huis, want onder weg hadden zij Chinesche kooplieden ontmoet. Toen nu Iwan de gele en grijze geldstukken gelijkelijk verdeelde, en Jukey zijn aandeel niet wilde aannemen, schoof hij hem nogmaals de helft toe, en sprak ernstig: *Het is uw eigendom; ik heb uit het heilige boek geleerd: Zoo als gij wilt, dat anderen u behandelen, doe eerst zoo jegens hen; wilt ge dus iemand danken, dank dan God, die ons gered heeft en houd Zijn woord in eere, zoo lang gij adem haalt!*

Eerste verkorting of inkrimping.

In het gouvernement Tobolsk, in Aziatisch Rusland, ter plaatse waar de rivier Soswa nog als een frissche, vrolijke bergstroom over rotsblokken naar beneden springt, leefden twee bureu, Jukey Abramowitsch en Iwan Glebdonow. Zij waren van af hunne jeugd reeds bevriend geweest en genoten beide eene zekere welvarendheid, wijl zij eigendommen bewoonden, die hunne ouders van lasten onbezwaard van hunne ouders geërfd hadden, welke ze vrij van lasten gekocht hadden van eenen rijken grondbezitter dier streek, Szismano genaamd.

Het was herfst, toen er een Kozak kwam aangerezen en met zijne piek bij Iwan Glebdonow zoo hard tegen de vensterluiken sloeg, dat de vrouw den houten schotel, welken zij in de hand hield, liet vallen en eenen kreet slaakte, waardoor de huisheer nog erger schrikte dan door den luiden slag. Bevend ging hij naar de deur en schudde den schoot zijner pels, zoo als de Rus steeds doet bij het vreezen van een onheil of gevaar, toen hij den Kozak gewaar werd.

Iwan Glebdonow, gij zult den Czaar op den dag der veertig martelaren de vellen van twee hermelijnen en drie witte vossen leveren. Hebt gij het gehoord, broertje?

Met deze woorden reed hij heen naar de tegenover gele-gene woning van Jukey Abramowitsch om daar denzelfden last over te brengen. Naauwelijks was de bode vertrokken, of Iwan's buurman kwam oversteken, om er over te beraadsla-gen, wat er gedaan moest worden, maar zij konden geen uit-weg vinden.

Luister, Batuschka (vaders), sprak eindelijk de vrouw van Gleb-donow. Geen vogel zingt zoo zoet als het geld klinkt, zeide mijne moeder vaak tot mij in mijne jeugd. De priester, die hier onlangs eene inzameling van liefdegiften voor zijn klooster deed, zeide mij, dat de Czaar vele hermelijnen noodig had, om aan zijne dappere officieren de noodige eer te laten wedervaren, daarom moet iedereen vellen leveren. Bovendien de Chinezen koopen de beste weg, zoodat zonder dezen maatregel de dochter des Czaars in den aanstaanden winter bont van het minste soort zou moeten dragen, wilde zij zich niet laten bevriezen. Zoo begeeft u dan ook op weg ter hermelijnenvangst, opdat gij in stede van straf te ontvangen, behalve den prijs voor hetgeen ge den Czaar le-veren moet, nog veel geld verdient.

Beide mannen schudden de schooten hunner pelzen, en gingen stilzwijgend voort met rooken.

Gij zijt beide, vervolgde de vrouw, als jonge knapen op de hermelijnenvangst geweest; gij verstaat die volkomen... Gaat uit ter vangst.

Het houten huisje aan den Jelagui zal er nog wel staan, zeide Jukey eindelijk weifelend.

Er zijn in geen zes jaar hermelijnenjagers in de bosschen van Pochotkoi geweest! sprak Iwan, de vangst kon dus wel eens goed zijn.

Welnu, riep de vrouw uit, waarom gaat gij dan niet? Waar-om den ganschen winter in werkeloosheid doorgebracht, om op den dag der heilige martelaren meer slagen te krijgen dan zij allen te zamen?

Jukey haalde de schouders op. Wij moeten wel gaan en dus zullen wij gaan, waarde broeder! zeide hij.

Iwan knikte met een treurig gelaat toestemmend.

Eens goed vertrouwd met een denkbeeld, al stuitte het in het eerst ons ook tegen de borst, kunnen we het toch wel met ijver uitvoeren. Zoo ging het ook met de beide bureu, bovendien het uitzigt van geld te verdienen, daar zoo zeldzaam, en hun weder ontwaakte jagtlust lokten aan, terwijl de vrees voor de spotternijen der vrouwen en voor de kozakkenzweep aan het einde van den bepaalden tijd hen voortdreef. Zij maakten zich klaar voor hunne reis en voor de vangst. Kort daarna viel er veel sneeuw en de bureu reisden met het noodige, sleden met voorraad van gedroogden visch en hard gebakken brood, honden, vallen en strikken, enz., op gladde sneeuwschoenen af. Op den elfden dag kwamen zij bij het blokhuis aan den Jelagui aan, dat zij weder vonden, zoo als zij het vóór zes jaar verlaten hadden. Na een goed uur was de woning door hen zoo ingerigt, als ééne jagershut in geheel Siberië het zijn kon. Zacht dennenrij's bood hun een zacht leger: hunne pelzen waren hun tot warme dekens. Maar Scheppka, hun oude hond, hilde lang en treurig, zoodat beide mannen, voor een ongeluk vreezende, hunne pelzen schudden.

Den volgenden dag was echter al hunne zorg verdwenen. Er was eene fijne frissche sneeuw gevallen en hierop ontdekten zij de sporen eener groote menigte hermelijnen, vossen, marters en zelfs van groote herten. Vóór den nacht had Iwan met eene stompe pijl reeds een hermelijn geschoten, terwijl Jukey een twaalftal vallen en vele strikken had uitgezet. Den volgenden morgen vingen zij eenen wonderschoonen zwarten vos en binnen den loop eener week had Jukey, die een fraai groot geweer, sedert den Franschen oorlog in de familie, had meêgenomen, hiermede een groot hert geschoten.

Na eene maand hingen er zeventien vellen van hermelijnen, ééne blaauwen, twee zwarte en zes witte vossen aan den wand, terwijl er geen gebrek aan wildbraad was.

Op zekeren dag hield een sneeuwstorm hen werkeloos in huis.

Zij waren druk bezig met eten. Iwan had een lekker kluiſje onder handen. Eensklaps liet hij het zakken en keek om naar het overschot van het hert, dat achter hem aan den wand hing. Hij schudde bedenkelijk het hoofd, want het kwam hem zeer klein voor. Waarvan gelcefd, als die *purga* eens zes of acht dagen aanhield, zoo als niet zelden gebeurt? En zij hadden gesmuld, zonder aan eenen tijd als dezen te denken. Wel een uur lang zaten zij daar, zonder een enkel woord te spreken en toen trachtten zij te slapen. Doch te vergeefs! Het geloei van den wind en van tijd tot tijd de verpletterende en dof dreunende val van een der boomen, die de hut omgaven, gaf eene mengeling van geluiden, waarbij weinigen zouden hebben ingesluimerd. Onder al dat verwarde gedruisch meenden beide maunen aan den wand een woest gekrab en geknaag te hooren en een grimmig somber gebrul te vernemen, terwijl de honden zich sidderend tegen hen aandrongen. Wat was dat? In angstige spanning ging de nacht voorbij: de dag brak aan. De hemel was loodgraauw en een flauw vaal licht wees de plaats der zonne aan. Voorzigtig keek Jukey door het kleine luik en verschrikt sprong hij achteruit, want hij had een groot dier gezien, dat zich verborg achter eenen dikken omgevallenen pijnboom, nauwelijks tien schreden van de hut verwijderd.

O! riep de verschrikte Jukey uit, wat is dat? Het is noch een wolf, noch een jakhals, maar een panter.

De graauwe *purga*, hernam Iwan, bedriegt misschien uw oog. Het zal een veelvraat of een losch zijn.

Neen! sprak Jukey, mijne oogen zijn goed: zij bedriegen mij niet. Ons leven is in gevaar. Wij zitten als wezels in de val.

De vaste toon en blik zijns medgezels maakten eenen diepen indruk op den twijfelaar. Hij bedacht zwiĳgend zich langen tijd, daarop nam hij eenen jongen hond, met scherpen tand en vermetelen moed, en wierp hem met eenen aanhitsenden kreet het venster uit. Het beest liep dadelijk blaffend op den omgeworpenen boom toe, achter welken een groot geel dier met snelheid te voorschijn schoot, den vlugtenden hond met éenen slag van zijnen vreesese-

lijken klaauw neêrstrekte, hem in zijnen wijden muil pakte en als een muis achter den stam droeg.

De honden in de hut drongen, vreeselijk huilende, tegen hunne van stomme ontzetting bevende meesters aan. Het dier achter den boom scheen zijnen buit op zijn gemak op te smullen.

De *purga* hield op, maar de deur der hut opende zich nog niet, want daarvoor lag een vreeselijke wacht, — een hongerige panter.

De arme gevangenen trachtten hem door schoten uit hun oud geweer te verdrijven, maar te vergeefs, het dier bleef op zijn veilige standplaats.

De korte dag ging voorbij met somber gepeins, radeloos geklag en ijdele poging ter verjaging van den verschrikkelijken vijand: de duisternis, die elk kwaad, elk gevaar vreeselijker doet schijnen, daalde neder.

Jukey's moed was geheel en al vernietigd: Iwan begon alengskens zich fermer, mannelijker te betoonen.

Sta op, sprak hij tot dezen, moedeloos op zijn leger neergezonken, eet van hetgeen ons rest en geef uwen hond de beenderen, opdat hij ook niet verhongere!

Ach! Scheppa en ik zullen weldra eens anders honger stillen, zuchtte de moedelooze.

Het kan zijn, dat Hij, die ons het leven schonk, het ons ook weder wil afnemen, maar dit maakt mij niet moedeloos. Ik vertrouw op Hem, die mij tot heden zoo genadig beschermd heeft: Hij zal ons uitkomst schenken. Dat heeft Hij ons beloofd in zijn heilig boek!

Ga dan met het heilige boek het brullende dier verjagen! Het zal ons verslinden.

Neen, het zal ons geen leed doen, zoo wij gelooven en vertrouwen. Geef mij het geweer; de vijand gaat brullend rond, ik wil hem doodschieten.

Het is stikdonker; hoe zoudt ge het dier dan kunnen treffen?

Even als David den reus.

Een geweldige sprong van den panter tegen het luik, waaraan hij bleef hangen, het heen en weêr schuddende, brak hun

gesprek af. Huilend kropen de honden weg, doch Iwan stiet uit al zijne magt zijn mes door de spleet, welke onder den klaauw van het dier zich opende; het viel met eenen zwaren bons naar beneden en huilde met doffe, jammerende toonen. Daarna werd alles stil. Iwan stak eenen harsachtigen spaander aan, om zijn mes te bekijken; het was tot aan het heft met bloed geverwd.

Des anderen daags, toen het daglicht was aangebroken, zagen de beide mannen den panter aan deze zijde van den omgevallenen boom liggen; hij had de kracht niet gehad, om er over heen te komen; zijn bloed had de sneeuw rood geverwd.

Ik wil hem met mijne bijl gaan afmaken, jubelde Jukey. Zijne huid is geld waard.

Zorg voor uwe eigene huid, laat de grimmige kat doodbloeden, waarschuwde Iwan hem. Maar te vergeefs; de kleinmoedige was, zoo als gewoonlijk, overmoedig geworden. Met de bijl omhoog snelt hij op den panter toe, die, zijne laatste krachten verzamellende, met snelheid op hem toespringt. De klaauw des ondiers treft zijnen arm, de bijl vliegt ver weg, maar op hetzelfde oogenblik hangen de honden den vijand aan de keel en maken hem weldra af. Jukey's arm was gebroken; doch Iwan had van een Kalmuk geleerd, hoe gebroken ledematen moeten gezet worden. Hij alleen bezorgde voortaan de vallen en strikken, waaruit hij menig schoon vel tehuis bragt, terwijl Jukey intusschen voor het huishouden zorgde. Tegen den dag der veertig martelaren kwamen beide, met veel geld naar huis, want onder weg hadden zij Chinesche kooplieden ontmoet. Iwan verdeelde de som gelijkelijk. Maar Jukey wilde zijn aandeel niet aannemen. Iwan schoof hem nogmaals de helft toe, terwijl hij met ernst zeide: Het is uw eigendom; ik heb uit het heilige boek geleerd: *Zoo als gij wilt, dat anderen u behandelen, doe eerst zoo jegens hen; wilt gij dus iemand danken, dank dan God, die ons gered heeft en houd Zijn woord in eere, zoo lang gij adem haalt!*

Tweede verkorting of inkrimping.

In het gouvernement Tobolsk, in Aziatisch Rusland, leefden

twee buren, Jukey Abramowitsch en Iwan Glebdonow, van hunne jeugd vrienden. Op zekeren herfstdag kwam er een Kozak, die den last kwam brengen, dat zij den dag der veertig martelaren den Czaar de vellen van twee hermelijnen en drie witte vossen moesten leveren. De Czaar plagt den officieren, die zich onderscheiden hadden, een hermelijnenmantel ten geschenke te geven en de Chinezen kochten al dat bont op, zoodat er schaarschte aan dit artikel ontstond.

In den beginne wisten beide buren niet, hoe zij aan den ontvangenen last zouden kunnen voldoen; ten laatste besloten zij te gaan naar de bosschen van Potchotkoi, waar zij zes jaar geleden in een houten huisje aan den Jelagui ter hermelijnenvangst verblijf hadden gehouden. Zij maakten alles voor de reis en de vangst klaar en reisden spoedig daarna af. Het huisje vonden zij weder, zoo als zij het vóór zes jaar verlaten hadden. Zij gingen den volgenden dag reeds ter vangst uit. Zij hadden binnen eene maand niet minder dan zeventien hermelijnen, éénen blaauwen, twee zwarte en zes witte vossen gevangen en bovendien schoot Jukey een hert met een geweer, sedert den Franschen oorlog in de familie. Op zekeren dag hield een sneeuwstorm hen in huis. Dit vervulde hen met bezorgheid, want zij hadden hunnen medegenomenen voorraad van levensmiddelen en het geschoten hert zoo duchtig aangesproken, dat zij niet zoo veel hadden, om zoo lang van te leven, als de sneeuwstorm niet zelden aanhoudt, te weten zes of acht dagen. Zij zaten langen tijd stilzweigend bij elkander en beproefden toen te slapen. Doch te vergeefs! De wind loeide zoo vreeselijk en van tijd tot tijd viel een der boomen, welke de hut omgaven, dreunend neder, zoodat het hun onmogelijk was in te sluimeren. Bovendien onder al dit verward gedruisch kwam het beiden beangstigden mannen voor, een woest gekrab en geknaag van buiten aan den houten wand te hooren en daar een grimmig, somber gebrul te vernemen. Zij bragten den nacht in angstige spanning door en 's morgens ontdekten zij, dat zij door eenen grooten panter als belegerd werden. Zij trachtten hem met schoten uit hun oud geweer te verdrijven, maar te vergeefs. Het ondiër had eene veilige stand-

plaats uitgekozen achter eenen dikken omgevallen boom, welke nauwelijks tien schreden van de hut verwijderd was. De dag ging somber voorbij. Tegen den avond werd de panter woester en stoutmoediger: brullende besnuffelde hij de wanden der hut. Jukey verloor hierdoor al zijnen moed. Iwan kreeg zijne bedaardheid en kalmte weder: hij bemoedigde zijnen medgezel. Deze antwoordde hem, dat hij alle hoop om den panter te ontkomen opgaf. Hij wees hem op God en drukte zijn vast vertrouwen uit, dat Hij hen uit den nood zou verlossen, zoo als Hij in het heilige boek belooft. Jukey antwoordde, dat hij dan maar het dier met het boek moest gaan verjagen. Iwan hernam, dat God hen redden zou. Zoo spraken zij nog eene wijle voort, de eene moedeloos, de andere vertrouwende op God. Een geweldige sprong van den panter tegen het luik, waaraan hij bleef hangen, brak hun gesprek af. Iwan stiet uit al zijne magt zijn mes door de spleet, welke zich onder den klaauw van het dier opende. Het viel met eenen zwaren bons naar beneden. Toen Iwan bij het licht van eenen aangestokenen hartsachtigen spaander zijn mes bekeek, was het tot aan het heft met bloed geverwd. Des anderen daags zagen zij den panter aan deze zijde van den boomstam liggen. Hij had de kracht niet gehad, om er over heen te gaan. De sneeuw was door zijn bloed geverwd. Op dit gezigt kreeg Jukey weër moed, nam zijne bijl en snelde, niettegenstaande de waarschuwing van Iwan, zich niet noodeloos in gevaar te stellen en te wachten, totdat het beest dood was gebloed, naar buiten ter plaatse, waar het ondiep lag. Dit verzamelde al zijne krachten, sprong op hem toe, trof met zijnen klaauw den arm van Jukey, dat de bijl ver weg vloog en zou hem misschien gedood of vreeselijk verwond hebben, indien het op dit oogenblik niet aangegrepen was door de honden, die Iwan losgelaten had en welke het in korten tijd afmaakten. Jukey's arm was gebroken. Doch Iwan had van eenen Kalmuk geleerd, gebrokene ledematen te zetten. En voortaan toog hij alleen ter vangst en ving menig schoon vel, terwijl Jukey voor het huishouden zorgde. Tegen den dag der veertig heilige martelaren kwamen zij niet alleen met de geëischte vel-

len, maar ook met veel geld tehuis, want zij hadden onder weg Chinezen ontmoet, die hun al de andere vellen hadden afgekocht. Bij de deeling der som wilde Jukey de helft niet hebben, omdat Iwan het meest, bijna alles gevangen had. Deze dwong hem echter de helft op, zeggende, uit het heilige boek geleerd te hebben, dat zóó als wij van anderen behandeld willen zijn, wij ook hen moeten doen, en dat, indien hij iemand danken wilde, hij God moest danken en Zijn woord in eere houden.

Opgaven ter oefening.

(Hier eene vertelling op te geven, even uitvoerig als die, door ons in het voorbeeld verkort, en alzoo even zeer geschikt tot het doel, door deze oefening beoogd, zou te veel plaats wegnemen. Bovendien de leermeester zal zulke vertellingen gemakkelijk genoeg kunnen vinden.)

1. *Rampen en uitkomsten.*

(Ter tegemoetkoming van den leerling zij hem hier nog eene nadere aanwijzing gegeven, hoe hij de taak te vervullen hebbe, hem door deze opgave opgelegd. Hij make eerst eene uitvoerige vertelling uit het hem gegevene, late bij de eerste verkorting of inkrimping het uitvoerigste weg, neme bij de tweede slechts de hoofdpunten, daardoor onderscheiden, dat zij niet tusschen twee haakjes geplaatst zijn, op.)

(De vertelling kan aanvangen met de opmerking, dat gewoonlijk elke ramp door eene uitkomst opgevolgd wordt en dat het de plicht van den mensch is van iedere uitredding gebruik te maken en door ijver en spaarzaamheid meê te werken). Een knaap (zijn naam; de eenige zoon van eenen rijken boer; diens naam) verloor op den leeftijd van zes jaar zijne moeder (iets over hare inborst en over hare genegenheid en liefde jegens haren man en vooral jegens haren zoon; eene bespiegeling over hetgeen zijn vader en hij aan haar verloren). Op zijn achtste jaar (vermelding, hoe het hem de twee laatste jaren zoo al gegaan was) ging het geheele vermogen van zijnen vader te gronde (de oorzaak een

proces tegen eenen naburigen grondbezitter; de aanleiding tot dit proces; zijn volkomen regt, de onregtvaardigheid van de uitspraak des regters). Zijn vader stierf van hartzeer op denzelfden dag, dat men hem uit zijn erfgoed dreef en het met zijnen ganschen inboedel ter voldoening der proceskosten verkocht (beschrijving van de omstandigheden van zijn ziek worden; eene kleine schets van de verkooping; hoe hij te moede was, toen hij verdreven werd, zijn vervoer naar elders; zijn sterven en hetgeen hij daarbij sprak). Een boer (zijn naam, inborst, enz.), wien zijn vader veel diensten bewezen had (hoe en wanneer) was de koper (deze boer had al lang getracht eene hoeve op het gebergte aan te koopen, maar zulks was hem niet gelukt, wyl eene dergelijke hoeve jaren lang niet verkocht was). Deze nam hem tot zich, om hem zijne schapen te laten hoeden (hoe de knaap hieronder te moede was; de bloedverwanten, die hij in menigte bezat, zagen uit gierigheid en hebzucht niet naar hem om; afkeuring hierover). De knaap bleef niet lang in zijne woning (hij genoot eene uitmuntende behandeling, zoo wel van zijn weldoener als van diens vrouw en kinderen, maar de gedachte aan het verlies van zijne ouders vervolgte hem overal en verbitterde hem het leven), want op zekeren dag, dat hij als gewoonlijk in het gebergte de aan hem toevertrouwde kudde weidde (welk weder het dien dag was; de loop zijner gedachten, terwijl hij zingende zijne kudde hoedde) ontmoette hij eenen heer, die hem tot zich nam (deze heer is van den weg naar eene naburige stad afgedwaald, is op zijn zingen aangekomen, vraagt hem, of hij hem niet weër op den weg wilde brengen, hetwelk de knaap echter niet doen kon, om zijne kudde: daarop vraagt de heer, of hij niet bij zijne ouders zou kunnen overnachten, waarop de knaap in tranen uitbarst en ter opheldering van zijne plotseeling droefheid zijn geheele lot vertelt; de heer, reeds voor hem ingenomen door zijne schoone stem, is zulks nog meer door zijne verstandige gezegden en antwoorden, en besluit ten laatste hem tot zich te nemen) en hem vijf jaar te zijnent hield (de heer is organist in de naburige stad, een groot meester op het orgel en de viool, een beminnaar van schoone boeken, treuren-

de over het verlies zijner vrouw, menschenschuw, evenwel geen menschenhater en weldoende in het verborgen; hij leert den knaap eerst lezen en schrijven, vervolgens zingen en op de viool spelen; deze, hoewel anders gelukkig zijnde, denkt steeds aan de woning zijner ouders en is vervuld met de gedachte om geld te verdienen, ten einde haar alsdan terug te koopen) Nadat hij vijf jaar bij dezen zijnen tweeden weldoener geweest was, zond deze hem als reizend muzikant de wereld in, om het noodige geld ten aankoop door het spelen op zijne viool bijeen te krijgen (de edele man had gemerkt, dat hij steeds in zijne gedachten bezig was met het ouderlijke huis, nam hem op zekeren dag zeer vroeg met zich mede, bragt hem langs hem onbekende omwegen naar de plaats hunner eerste ontmoeting en zeide hem, wijzende op zijn voormalige verblijfplaats, dat hij hem opgevoed had met het doel, hem in staat te stellen als reizend muzikant het noodige geld ten aankoop bijeen te krijgen, en dat hij hem in die betrekking thans, nu hij zeer bedreven op de viool was, de wereld zou inzenden en hem niet terug wilde zien, voordat hij de vereischte som bijeen had). Den volgenden dag aanvaardde hij zijne reis (het afscheid tusschen hem en zijnen weldoener, diens raadgevingen of lessen, zoo als: vlijtig en zuinig te zijn en zich voor alle verleiding te wachten; het geld, dat hij om de reis te beginnen van zijnen weldoener krijgt, is bijna alles wat deze bezit). Omstreeks zeven jaar reisde hij in den vreemde (Italië, Duitschland en Frankrijk) rond (gekleed als een boer van zijne landstreek; dit deed de algemeene aandacht op hem vestigen, vooral in groote steden; in de steden gaf men concerten om hem te hooren spelen, op het land scheen men bruiloft te houden, alleen om op zijn muziek te dansen, kortom hij werd overal gevierd en ruim beloond; op verschillende plaatsen deed men hem zulke schoone aanbiedingen, zoo hij er zich wilde vestigen, dat hij somtijds bijna voor de verzoeking bezweek, doch de enkele herinnering aan de woning zijner ouders was voldoende, hem in zijn eerste voornemen te doen volharden). Zijn terugkeer met de vereischte som naar de streek zijner geboorte (zijne eerste schreden zijn naar de stad,

waar zijn tweede weldoener woont; deze is korten tijd te voren overleden; zijne droefheid, als hij dat verneemt; zijn bezoek op het graf; den volgenden dag gaat hij naar de plaats zijner geboorte, wordt liefderijk ontvangen door zijnen eersten weldoener, den kooper van het huis zijner ouders). Hij koopt de woning voor eene zekere som (hoe hij met zijn voorstel voor den dag komt; het gunstige antwoord; de hoegrootheid van de koopsom nauwelijks twee derde van de door hem bespaarde som; de boer blijft met zijnen jongsten zoon bij hem inwonen, om hem den akkerbouw te leeren; de oudste zoon zet zich voor de kooppenningen in het dal neder). En hij leeft vervolgens gelukkig en rustig tot in hoogen ouderdom (zijne viool bespeelt hij in zijnen ledigen tijd; dit veraangenaamt hem en ook zijnen burens, die na volbragten arbeid naar zijn spel komen luisteren, het leven).

2. *De eerlijke schuldenaar.*

Een Duitscher (zijn naam, stand, inborst, enz.) was naar Londen gegaan voor zaken (om werktuigen voor zijn bedrijf te koopen). Door omstandigheden (welke moest hij langer blijven, dan hij gedacht had, verteerde daardoor al het geld, dat hij bij zich had, zoodat hij niets meer voor de terugreis overhield. Daar hij in Londen geen eenen bekende had, zat hij erg in den nood (beschrijving van zijne angst). Niet meer wetende wat te doen en zeer bedrukt liep hij door de straten der groote stad (zijne gedachten onder het gaan). Zoo loopende kwam hij vóór een groot koopmanshuis (waarvan het prachtige uitzigt hem in stille bewondering deed stilstaan). Hij kreeg in eens eenen inval (zijn aarzelen om dezen inval te volgen). Hij belde en vraagde om den heer des huizes te spreken (en werd na eene korte wijle wachtens bij dezen toegelaten). In zijne tegenwoordigheid gekomen, legde hij hem zijne omstandigheden bloot en vraagde hem geld voor de terugreis ter leen (in den beginne eenigzins bedremmeld). De koopman vraagde hem (zeer vriendelijk, maar toch met ernst), welke zekerheid hij geven kon. Hij antwoordde, dat hij geene andere zekerheid geven kon dan zijn eerlijk gezigt (in den beginne te leur gesteld, maar weldra weër moed vattende). De koopman beschouwde hem een

oogenblik en gaf hem honderd guinjes en weigerde een bewijs van ontvangst aan te nemen, dat de Duitscher (de gewaarwordingen en dankbetuigingen van dezen) hem wilde geven. De Duitscher vertrok naar zijn land en, tehuis gekomen, zond hij de honderd guinjes terug (korte beschrijving van zijne terugreis; het wederzien tusschen hem en de zijnen; zijn haasten met het terugzenden). Maar de koopman zond ze hem weder met een geschenk en met eenen brief, waarin hij verklaarde zeer verheugd te zijn, een eerlijk man verplicht te hebben (eene korte vergelijking van de edelmoedigheid des eenen met de eerlijkheid des anderen; betuiging van leedwezen, dat voorbeelden van zulk eene eerlijkheid en edelmoedigheid schaarsch te vinden zijn).

3. *De eerlijke schrijnwerker.*

Een edelman (zijn naam) kocht een sieraad met kostbare edelgesteenten en borg dat in eene geheime lade zijner schrijftafel (voornemens zijnde daarmede zijne echtgenoot op haren aanstaanden verjaardag te verrassen; om welke reden niemand zijner huisgenooten iets van den aankoop wist). Hij stierf een paar dagen daarna plotseling (ontsteltenis en droefheid van zijne echtgenoot en van zijne kinderen, twee zonen en ééne dochter). Bij het nazien van zijne papieren vond men den aankoop van gemeld sieraad opgeteekend. Men zocht overal, doch nergens was het te vinden. Men begon nu te denken, dat het gestolen was. Het vermoeden viel op de dienstboden en een hunner werd, omdat hij geld bezat, voor welks regtmatig bezit hij geen ander bewijs kon geven dan zijn zeggen, dat het uit giften bestond, die hij van tijd tot tijd voor goede trouw van zijnen heer gekregen en zuinig bewaard had, voor diefstal aangeklaagd, gevonnisd en gevangen gezet (niettegenstaande hij openlijk en plegtig zijne onschuld betuigde; droefheid zijner ouders over zijn ongelukkig lot; hun vast geloof aan zijne onschuld; hunne betuigingen daarvan tegen elkander, enz.). De oudste zoon des edelmans, die de schrijftafel geërfd had, zond haar eenigen tijd daarna, om iets aan haar te laten herstellen, naar zijnen schrijnwerker (naam, inborst en gedrag, behoeftig door zijn groot huisgezin; juist op dat oogen-

blik in groot bezwaar zittende). Deze vond bij het herstellen de geheime lade (beschrijving hoe dit toeging en de gewaarwording des schrijnwerkers bij den onverwachten vond). Een zijner bekenden (sluw en geldgierig, en juist om die hoedanigheden niet zeer gezien bij den schrijnwerker en zijn gezin) was bij de ontdekking tegenwoordig en bood hem aan, hem voor het sieraad tien duizend gulden te bezorgen, als hij voor belooning honderd gulden wilde geven. Hij antwoordt, dat het zijn eigendom niet is (zijne verontwaardiging over het aanbod en zijne onverholene afkeuring daarvan). Hij brengt het sieraad dadelijk in persoon aan den eigenaar terug (diens vreugde daarover en verwondering over zulk eene eerlijkheid). Hij vertelt in zijnen eenvoud, dat een zijner bekenden hem tien duizend gulden voor het sieraad geboden had (men kan hem sprekende invoeren). De edelman zegt, dat het dertig duizend gulden waard is, en schenkt hem ter belooning dezelfde som, als zijn bekende hem aangeboden had (lof-rede van den edelman over zijne braafheid, enz.). De schrijnwerker zag zich dus niet alleen uit zijne bezwaren gered, maar ook voor zijnen stand zeer rijk (zijne tehuiskomst, mededeeling van zijn geluk verrassender wijze; blijdschap der zijnen daarover; het gesprek, dat hieruit voortvloeit; hij blijft werkzaam en braaf onder zijnen rijkdom). De edelman bewerkte, dat de bediende, die als dief van het sieraad was veroordeeld en gevangen gezet, onmiddellijk ontslagen werd, nam hem weder in zijne dienst, en vergoedde hem ruimschoots de te onregte ondergane gevangenisstraf (beschrijving van zijn ontslag uit de gevangenis; het wederzien tusschen hem en zijne ouders; hunne vreugde en dankbaarheid).

Twee en twintigste oefening.

DE BESCHRIJVING.

De beschrijving kan in de meeste gevallen beschouwd worden als eene uitgebreide bepaling; zij verschilt daarin van de bepaling,

dat zij niet alleen de wezenlijke, maar ook de toevallige kenmerken van het voorwerp opgeeft, en alzoo meer in het bijzondere treedt. Haar voorwerp kan of werkelijk of denkbeeldig zijn. Daar het doel der beschrijving is, een voorwerp aanschouwelijk voor te stellen, moet zij met bepaaldheid en duidelijkheid, volledigheid, orde en waarheid de kenmerken van het voorwerp vermelden. Een schilder moet naar de beschrijving van een voorwerp het kunnen schilderen.

Van het doel der beschrijving hangt haar vorm en toon af. Hij, die bij voorbeeld in eene verkoopaankondiging een gebouw beschrijft voor de verkoopers, drukt zich anders uit dan diegene, welke eene geschiedkundige schets daarvan levert, en weder geheel anders dan beide een derde, welke de romantische ligging en de verhouding met de omstreken daarvan wil doen uitkomen.

Aanm. De omstandigheid, dat de leerling oefening in het waarnemen of in het bezien van elk kenteeken of deel van het voorwerp mist, maakt het dikwerf voor hem zeer moeilijk, eene groote of juiste beschrijving te leveren. Naar mate het voorwerp der beschrijving is, verschillen de regels, die bij het geven van haar in acht genomen moeten worden. Evenwel de hieronderstaande wenken zullen den eerstbeginnende groote hulp verleen. Het is niet noodig, dat zij opgevolgd worden in de orde, waarin zij hier nedergeschreven zijn, en nog minder, dat zij alle in *elke* beschrijving worden te nutte gemaakt.

Bij de beschrijving van een groot aantal voorwerpen, zoo wel natuur- als kunstvoortbrengselen, lette men op de volgende wenken, die overeenkomen met de eischen van eene goede rangschikking in klassen (*classificatie*).

1. De tijd, wanneer, en de plaats, waar het voorwerp aanwezig was of gezien werd.
2. Zijn naam, zijne bestemming en zijn gebruik.
3. Of het nieuw of oud is.
4. Over geslacht, soort of onderdeel.
5. Zijne deelen; de deelen van deze; in hoe verre de deelen van het geheel en van elkander verschillen; hunne verhouding tot elkander.

6. Vorm; vorm der deelen; (omvang, kleur, schoonheid of gemis hiervan); ligging van het geheel en de deelen.

7. Wording, vorming van het geheel en de deelen (oorzaken der voortbrenging, personen of kunsten, die het voorwerp hebben gemaakt).

8. De stof, waarvan en de wijze, waarop het vervaardigd is.

9. Zijne verrigtingen; werking; invloed op de menschen, of die heeft bijgedragen tot hun geluk, vermaak, enz.

10. Groei en ontwikkeling.

11. Levenswijze, voeding, betrekking met andere levende wezens.

12. De gevoelens en de gedachten, die het opwekt.

13. Zijne betrekking met andere voorwerpen.

14. Waarin het op deze gelijk of van deze verschilt.

Voorbeeld.

Beschrijving van de zuil van Pompejus.

Het eerste, dat de opmerkzaamheid van hem, die Alexandrië bezoekt, trekt, is de zoogenaamde zuil van Pompejus, een kwartier van de zuidelijke poort der stad gelegen. Zij is van rood graniet, eene harde, zwart- en witgespikkelde steensoort, welke in Egypte en Arabië zeer menigvuldig is. Het capiteel behoort tot de Corinthische orde; de palmladen, waarmede het versierd is, zijn niet uitgetakt, wijl door de hoogte de uittakkingen toch niet zichtbaar zouden wezen. De zuil zelve met het bovenste gedeelte van het voetstuk bestaat uit een marmerblok, en is negentig voet hoog en negen voet in doorsnede. Het benedenste gedeelte van het voetstuk vormt een vierkant, welks zijden ieder omstreeks vijftien voet lang zijn. Dit marmerblok, zestig voet in omtrek, rust op twee lagen van steenen, aan elkander door lood verbonden. De geheele zuil is honderd en veertien voet hoog. Zij is volkomen glad, alleen aan de zijde van het oosten heeft zij iets door den invloed der lucht geleden. Oorspronkelijk stond er een standbeeld boven op de zuil, en nog bevindt zich daar een voet van hetzelfde; het moet van eene reusachtige verhouding geweest zijn,

om van eene zoodanige hoogte zich in eene natuurlijke grootte te vertoonen. Werpt men een blik op den top der zuil, men zou meenen, dat er ten hoogste twee menschen daarop kunnen staan, en toch heeft men bevonden, dat niet minder dan achttien menschen gemakkelijk daarop plaats zouden kunnen vinden. Niets kan vergeleken worden met de verbazende hoogte van dit gedenkteeken. Zelfs op zeer verren afstand ziet men het boven al de gebouwen der stad uitsteken, en het dient den schepen tot baak. Komt men nader bij de zuil, dan wekt zij eene verwondering, met eerbied gemengd. Men wordt het nooit moede, de schoonheid van het capiteel, de lengte der zuil zelve en den eenvoud van het voetstuk te beschouwen.

Het doel waartoe, en de tijd, waarop dit fraaije gedenkteeken is opgericht, de kunstenaar, door wien het werd uitgedacht en vervaardigd, dit alles is in duisternis gehuld. De geschiedenis geeft hierover niet het minste licht; de overlevering verschafft ons geene zekerheid te dien aanzien.

Eenigen vermoeden, dat de zuil is opgericht tot een gedenkteeken voor Pompejus, die na den slag op de Pharsalische vlakke voor Cesar vlugtte en schandelijk op deze plaats vermoord werd; anderen hebben gemeend, dat zij gesticht werd uit dankbaarheid jegens keizer Severus, die den inwoners van Alexandrië groote weldaden bewees; weder anderen hebben geloofd in een opschrift, dat in den laatsten tijd op haar ontdekt en ontcijferd is, er bewijzen voor te vinden, dat zij aan Diocletianus is toegewijd door eenen prefect, die toevalliger wijze denzelfden naam als Cesar's mededinger had. Maar welken naam men haar dan ook geve, zij blijft toch een schoon gedenkteeken van de volkomenheid, welke de ouden in al de kunsten hadden bereikt, die met de bouwkunde vermaagschapt zijn, en stelt het buiten allen twijfel, dat in welke andere opzigten men de ouden overtreft, aan hen toch wat stoutheid in uitvinding, volkomenheid in uitvoering, smaak, rijkdom en schoonheid in vormen aanbetreft de prijs der overwinning moet toegewezen worden.

Aanm. De leerling kan aanwijzen, in hoe verre de hiervoren gegevene wenken in deze beschrijving te nutte zijn gemaakt.

Opgaven ter oefening.

(De leerling geve nu eene beschrijving van de volgende voorwerpen:)

1. Een vertrek.	9. Een kameruurwerk.
2. Een huis.	10. Eene lamp.
3. Eene kerk.	11. Een ploeg.
4. Een wagen.	12. Eene egge.
5. Een schip.	13. Een hakmes.
6. Eene brug.	14. Eene spuit.
7. Een schrijfflessenaar.	15. Eene fabriek.
8. Een zakuurwerk.	16. Een molen.

Aanm. De leerling zou somwijlen het hem ter beschrijving opgegevene onbepaalde voorwerp eener soort met een bepaald voorwerp daarvan kunnen verwisselen en zulks in het opschrift te kennen geven, b. v.: *Beschrijving van mijn vertrek* voor *Beschrijving van een vertrek*; *Beschrijving van mijns vaders huis* voor *Beschrijving van een huis*; enz.

De gegevene handleiding in het voorbeeld omvat slechts een bepaald aantal zichtbare voorwerpen. Zal de leerling een landschap beschrijven, zoo moet hij in aanmerking laten komen:

1. Lucht- en aardgesteldheid, plantengroei, enz.
2. De toestand en vooruitgang van den landbouw.
3. De levende voorwerpen, alsmede de voor- of nadeelen der betrekkingen van het landschap.
4. De verbeteringen, die door menschenvljt zijn te weeg gebragt.
5. De bewoners, hunne bezigheden en inborst.
6. De schoonheid of onbevalligheid van het bebouwde gedeelte van het landschap; bergen of dalen; stroomende of stilstaande wateren; stille of onstuimige vlooden; enz.
7. Het geluid, dat natuurvoorwerpen, zoo als: watervallen beken, boomen, dieren, menschen, alsmede gereedschappen en werktuigen, enz., voortbrengen, en zulks in verbinding met de hiervoren onder 1—3, 12—14 op bl. 76 en 77 opgegevene omstandigheden en kenmerken.

Aanm. De leerling wachte zich wel, om al de hier gegevene wenken in *elke* beschrijving eens landschaps of eener streek te nutte te maken; alleen bij het schetsen van groote landuitgestrektheden kunnen zij opgevolgd worden, want, hoe kleiner de landstreek is, die beschreven moet worden, des te noodzakelijker is het, om in het bijzondere te treden en dat te laten uitkomen, wat bij de beschouwing van groote massa's niet in het oog valt of vallen kan. Ook herinnere zich de leerling hetgeen hiervoren, bl. 76, is gezegd omtrent het *doel* der beschrijving. Heerlijke natuurschilderingen vindt men overvloedig in de werken van Walter Scott.

Beschrijving van het graafschap Cornwall.

Aan den zuidelijken zoom van Engeland ziet men eene landtong, die de gedaante van eene laars heeft en aan de noordzijde bespoeld wordt door den Atlantischen Oceaen, aan de zuidzijde door de golven van het Kanaal. Hare grootste lengte is veertien mijlen; hare breedte is van tien tot ééne mijl. Dit gedeelte van Engeland is het graafschap Cornwall.

Weelderige koorn- en graslanden bedekken de dalen van het zuidelijk gedeelte; perzik- en abrikozenboomen, ja zelfs wijngaarden vindt men overal; doch over het geheel is het land niet vruchtbaar, en in de bergstreken is het geboomte dor en schraal. Een tiental jaren geleden lag de helft van den grond nog onbebouwd en woest. Toen kwamen menschlievende land- en mijnbezitters op de gedachte, aan elken armen jongen bergbewoner, die trouwde, een stuk onbebouwd of woest land te geven met de verpligting het te bebouwen en daarop eene woning op te rigten. De uitslag overtrof alle verwachting. Wat slechts het pogen van enkelen was geweest, werd nu eene algemeene onderneming. Op deze wijze ontstond en ontstaan nog met elk jaar dorpen en gehuchten in de nabijheid der bergwerken, en de voorheen zoo naakte streken veranderden zeer ten voordeele.

De zuidelijke kust is rijk aan schilderachtige en stille plekken. De noordelijke is woest en verheven. Hier steken de loodregte granietwanden der rotsen verscheidene honderden voeten boven

de golven uit, en gelijken daar, waar zij van elkander gescheiden staan, kasteelen, tusschen welke de zee zich diepe kanalen ver landwaarts in heeft gegraven. Een 1000—12000 hooge berg strekt zich door het geheele graafschap uit en deelt het in de lengte in twee ongelijke deelen. Zijn rug is voor het grootste gedeelte van graniet, doch rondom en boven deze steensoort bevindt zich een kleiachtige leisteel, en in zijnen schoot zijn die onmetelijke metaalschatten verborgen, welke reeds vóór vier duizend jaar de Pheniciërs derwaarts lokten, en Cornwall hebben beroemd gemaakt en doen benijden. Zijne tinmijnen alleen houden meer dan vier en twintig duizend menschen aan den arbeid, en de jaarlijksche opbrengst aan metaal — die van de kopermijnen medegerekend — belooft eene waarde van achttien millioenen rijksdaalders. Geen land in de wereld, zelfs Peru en Mexico niet uitgenomen, levert eene zoodanige opbrengst aan metaal op, en nergens drijft men het bergwezen op eene zoo uitgebreide, ordelijke en voordeelige schaal en met zulke groote kapitalen.

De bijzondere ligging van Cornwall en de eigenaardige gesteldheid van den grond in verbinding met hetgeen het aan de vlijt en de kunst zijner bewoners verschuldigd is geven het iets romantisch en schilderachtigs. Een ruinenkrans van burgen, kloosters en capellen, die het voorgebergte en de hooge kusten bekroont, omslingert het geheele landschap en aan elk overblijfsel uit den ouden tijd knoopt zich eene sage {of legende, die in den mond des volks van eeuw tot eeuw heeft voortgeleefd. Ook de levenswijze der bewoners stemt overeen met het romantische van het landschap. De eene helft van hen bestaat uit visschers, smokkelaars en zeelieden, welke de vermetelste en bekwaamste in geheel Engeland zijn. De andere helft is begraven in den nacht der mijnen: het schemerlicht van deze is hunne zon.

Om den leerling voor te bereiden tot het doen van beschrijvingen als de bovenstaande, geve men hem eene plaat, die een

landschap voorstelt, om hem daarvan eene beschrijving te laten leveren: de teekening zal hem een gemakkelijk overzicht over al de deelen van het landschap verschaffen. De leerling vestige zijne aandacht op hetgeen er op de plaat ter regter- en ter linkerzijde en in het midden, op den voor- en achtergrond te zien is. Ook geschiedkundige en andere platen kunnen op die wijze als handleidingen tot het geven van beschrijvingen dienen.

Bij de beschrijving van personen moet men in aanmerking laten komen:

1. Uiterlijk; schoon of leelijk, groot of klein, dik of mager, innemend of terugstootend.

2. Gang, houding en manieren; behagelijk of linksch, natuurlijk of gemaakt.

3. Geestesgaven, verstand, geheugen, verbeelding, kundigheden, denkwijze, bekwaamheden, spraak, uitdrukkingswijze.

4. Inborst, goed of slecht, open of achterhoudend, vrolijk of treurig, goedmoedig of wrevelig, bedrijvig en krachtig of lui en zwak; grondbeginselen, vaste of losse; levenswijze, matig of niet.

5. Geboorte, ouderdom, naam, stand, opvoeding, omgang, vermogen, beroep, woon- of verblijfplaats.

6. Werken, handelingen en hare beweegredenen, verdiensten jegens de menschheid, het vaderland, enkele personen, kunsten en wetenschappen.

7. Dood, wanneer, waar, hoe.

Wanneer de leerling zich geoeffend heeft in het geven der hierboven vermelde soorten van beschrijvingen, beproeve hij in een en hetzelfde schriftelijke opstel de vertelling met de beschrijving te verbinden. Eene geschiedenis en karakterschildering van Joseph, David, Salomo, Job, of den apostel Paulus zou hem daartoe het best in staat stellen. De stof voor deze oefeningen neme hij uit de Heilige Schrift; woorden en voorstelling moeten zijne eigene wezen. Wanneer hij genoegzaam vertrouwd is met aardrijkskunde, geschiedenis, enz., kan hem de karakterschildering van geschiedkundige personen en het schetsen van

krijgsgebeurtenissen als taak gegeven worden; even eens de beschrijving van de volgende voorwerpen in den vorm van brieven:

1. Een reisje.	9. De akkerbouw.
2. Eene sledevaart.	10. Een onweër.
3. Een roeitogtje.	11. Een storm.
4. Eene jagtpartij.	12. Eene overstroming.
5. Eene vischpartij.	13. Een brand des nachts.
6. Een marktdag.	14. Een schip in nood.
7. Een feest.	15. Eene verkooping.
8. Een optogt.	16. Eene belegering.

Drie en twintigste oefening.

DE EIGENSCHAPPEN VAN EENEN GOEDEN STIJL.

Wij nemen aan, dat door de voorgaande oefeningen de leerling genoegzaam voorbereid is, om de regels voor de schriftelijke uitdrukking der gedachten te kunnen bevatten en toe te passen. Wij hebben ze hem tot hiertoe nog niet medegedeeld, wijl het ons als onbetwifelbaar voorkwam, dat den beginnende eerst moest geleerd worden *te schrijven*, daarna *goed te schrijven*.

De eischen, die in het algemeen van eenen goeden stijl gevorderd worden, zijn de volgende:

1. Zuiverheid. De stijl is zuiver, wanneer er een *echt, gebruikelijk* en *goed* Nederlandsch is gebezigd, d. i. wanneer alle *onnoodige* vreemde en gewestelijke uitdrukkingen vermeden zijn, wanneer het algemeen heerschende gebruik is opgevolgd, wanneer den taal- en stijlregels trouw is gehoorzaamd. Diensvolgens moet ten eerste de leerling *zoo veel mogelijk* het bezigen van vreemde woorden en spreekwijzen (*germanismen, gallicismen, latinismen*, enz.) vermijden; hij overwege in voorkomende gevallen, of er voor de vreemde uitdrukking, die hij wil gebruiken, geene echt Nederlandsche te vinden is, maar hij drijve deze taalzuiveringszucht (*purisme*) niet tot in het gemaakte,

hetwelk even af te keuren is als het veelvuldig gebruik van vreemde woorden. Hij onthoude zich even zoo van woorden en spreekwijzen, die eigenaardig aan eene zekere stad of gewest zijn (gewestelijke uitdrukkingen (*provincialismen*)) en bevljigte zich, uitdrukkingen te kiezen, die het algemeene burgerregt hebben. Ten tweede kieze hij slechts die woorden en uitdrukkingen, die in gebruik zijn bij het beschaafde deel van ons volk. Niet elke *echt Nederlandsche* uitdrukking is gebruikelijk. Een woord is gelijk een munt (*verba valent sicut nummi*); het blijft niet altijd gangbaar; het spraakgebruik is een dwingeland. Daarom, hoewel men de taal zeker met voordeel kan verrijken, deels door oude woorden aan eene onverdiende rust te ontrukken, deels door nieuwe ter uitdrukking van nieuwe begrippen te smeden (de geschriften der dichters en wijsgeeren leveren van beide wijze van woordverrijking voorbeelden in overvloed op), moet de eerstbeginnende toch zeer omzigtig zijn met het bezigen van zoo wel verouderde als nieuwgesmeden woorden (*archaismen* en *neologismen*). En even als hij aan de eene zijde zich wachten moet voor de dwaalgedachte, dat de zeldzaamste woorden de schoonste zijn (de beste schrijvers bedienen zich immers van dezelfde woorden als de slechtste), moet hij aan de andere zijde alle dubbelzinnige en platte uitdrukkingen, die slechts in de lagere kringen der maatschappij tehuis behooren, met zorgvuldigheid vermijden. Ten derde legge hij zich er op toe, niet te zondigen tegen de regels, die er ten aanzien van spelling, woordverbuiging, woorden zinsverbinding, en zinscheiding bestaan. Voorts vermijde hij niet alleen het zichtbaar gebrekkelijke, maar wachte zich er ook voor, al wat maar eenigzins onjuist is op te nemen, alsmede het door het gebruik gewettigde te willen verbeteren, al schijnt het tegen zekere taalwetten te strijden.

2. Duidelijkheid. Wanneer de gedachten elk voor zich met zulk eene klaarheid en bepaaldheid zijn uitgedrukt, dat de opmerkzame en verstandige lezer niet in twijfel kan zijn over hare ware meening, wordt de stijl *duidelijk* geheeten. Om den stijl die eigenschap te geven, is het noodzakelijk, deels zulke woorden te kiezen, die juist de meening uitdrukken, deels zoo veel

woorden te bezigen, als ter volledige uitdrukking der gedachten gevorderd worden, zoodat er niets ontbreekt en niets overvloedig is, deels de woorden en zinnen zoodanig te verbinden, dat zij niet tot de minste dubbelzinnigheid aanleiding geven, slechts ééne uitlegging toelaten.

3. Gepastheid. Wij hebben hiervoren (7de oefening) gezien, dat dezelfde gedachte op verschillende wijze kan uitgedrukt worden. Het is echter niet altijd onverschillig, welke uitdrukkingwijze men bezigt. Om steeds de regte te kiezen, is het noodzakelijk, er acht op te slaan, *wie er spreekt, tot wien er gesproken wordt* en *waarvan er sprake is*. Want niet alleen drukken personen, die verschillen in ouderdom, geestesgaven en beschaving, dezelfde gedachte op verschillende wijze uit, maar hebben ook andere gevoelens en kunnen dus niet in eenerlei voege toegesproken worden; en in schoone en verhevene bewoordingen een alledaagsch onderwerp te behandelen is even zoo *ongepast* als een verheven onderwerp in eenen allendaagschen toon te bespreken. *Gepast* is aldus de stijl, wanneer de gedachten zoodanig uitgedrukt worden, als het in betrekking van den spreker, den hoorder of lezer en de stof gevorderd wordt. Bij de behandeling van ernstige onderwerpen stelle de leerling zich ten regel eenen edelen eenvoud, even ver van ruwheid als van gezwollenheid of gemaaktheid verwijderd.

4. Kracht. De schrijfwijze wordt *krachtig* genoemd, wanneer er ten aanzien van den inhoud uit haar eene vaste overtuiging, eene zekere beslissendheid of fermheid spreekt, die dezelfde gevoelens bij den lezer opwekken en wanneer ten opzichte van den vorm de uitdrukkingen zoo gekozen en geordend zijn, dat zij der gedachte de meest mogelijke bepaaldheid en gewigt geven. Deze eigenschap wordt daarom zeer bevorderd door beteekenisvolle uitdrukkingen, rassche overgangen, door de plaatsing van het hoofdwoord of hoofdgedachte daar, waar zij de grootste uitwerking veroorzaken, en voornamelijk door eene zekere korthed, die elk woord versmaadt, dat niet allezins noodzakelijk is tot de duidelijkheid der meening, en wier hoogste graad het zoogenaamde bondig gezegde (*laconisme*) is, dat in weinig woorden veel te

kennen geeft. Daarentegen verliest de stijl in kracht door slepende en vermoeijende wijdoopigheid, die ontstaat door nuttelooze zinverwante woorden, door woordherhaling, door ontijdige omschrijving en uitrekking van eene gedachte.

5. Welluidendheid. Hierdoor verstaat men die eigenschappen van den stijl, welke bij de mondelinge uitdrukking der gedachten het geheel eenen aangenamen indruk op het gehoor doen maken. Zij wordt bevorderd deels door de keuze van zulke woorden en woordverbindingen, die het oor streelen, deels door eenen zoodanigen bouw der enkele volzinnen en zulk eene zamenvoeging van hen met elkander, dat de deelen der rede in eene welluidende verhouding tot elkander komen te staan (welluidendheid (*euphonie*), prozaval (*numerus, rhythmus*)). Daarentegen wordt zij verstoord door wanklanken, welke ontstaan door de zamenkomst van verscheidene harde medeklinkers, door de verbinding van verschillende en gelijkkluidende klinkers, door de herhaling van dezelfde klanken en woorden, alsmede door onregelmatigheid in den zinnenbouw.

6. Afwisseling. Veelvuldig gebruik van dezelfde woorden, dezelfde spreekwijzen, dezelfde zinnenverbindingen en denzelfden zinnenbouw maakt zelfs den stijl, welken het niet aan rijkheid van denkbeelden ontbreekt, eentoonig, stijf, vervelend; daarentegen rijkdom van gedachten in verbinding met afwisseling of eene goede keuze uit de ontelbare verschillende vormen, waaronder de gedachten kunnen worden voorgesteld, geeft den stijl eene schoonheid en eene levendigheid, die met onweêrstaanbare kracht den hoorder of lezer medeslepen. Tot de middelen, welke dienen om aan den stijl deze eigenschappen te geven, behooren de zogenaaemde *keerwoorden* en *figuren*, die afzonderlijk zullen behandeld worden.

Vier en twintigste oefening.

I.

DE KEERWOORDEN (TROPEN).

Een keerwoord (*τροπος*, *keering*, *wending*) is eene afwijking van de gewone uitdrukkingswijze: het is een woord, welks eigenlijke beteekenis in eene oneigenlijke is verkeerd. De keerwoorden dienen, om den stijl duidelijkheid en levendigheid te geven, wijl zij niet alleen gelijk de eigenlijke uitdrukkingen tot het verstand spreken, maar ook tevens de verbeeldingskracht en het gevoel in beweging brengen: zij verzinnelijken niet alleen het lichamelijke, maar versterken dikwerf ook een onzinnelijk begrip door een ander dergelijk, doch aanschouwelijker begrip. B. v.: *morgen des levens*, *avond des levens* voor *jeugd*, *ouderdom*; *Het graf opende de armen voor hem* voor *Hij stierf*; *de fakkels des hemels* voor *de zon*.

Aanm. Het bezigen van de woordverwisseling is in de talen even oud als dat van woorden, die iets onligchamelijks aanduiden. De behoeften om begrippen, voor welker voorstelling onder de woordenvoorraad geene enkele uitdrukking bestond, voor te stellen, dwong om de benamingen van werkelijk bestaande dingen op denkbeeldige toe te passen en dat dikwerf slechts naar een duister besef van gelijkheid. Er is niet ééne taal, die niet een groot aantal uitdrukkingen bezit, welke deels onveranderd behalve in hare eigenlijke beteekenis ook in eene oneigenlijke gebezigd worden (b. v. *vlugt*, *vatten*, *drukkend*), deels zijn ontsproten uit eenen wortel, die iets aanschouwelijks voorstelde, hoewel zij zelve alleen iets denkbeeldigs uitdrukken en hebben uitgedrukt (b. v. *tijd* van het oude *tijen*, d. i. *trekken*, *voortgaan*, *begrijpen*; *aangenaam*, d. i. *iets*, *goed om aangenomen te worden*, van *aannemen*). Dat de laatste niet als keerwoorden beschouwd kunnen worden, behoeft geen betoog; ja, zelfs de eerste kunnen zulks niet, daar hare oorspronkelijke eigenlijke beteekenis zoodanig verloren geraakt is, dat zij alleen in de ge-

dachten roepen het voorwerp, dat hare oneigenlijke beteekenis voorstelt, welke aldus door den tijd tot eene eigenlijke geworden is. Keerwoorden of woordverwisselingen zijn die woorden alleen, welke der ziel het beeld van een ander voorwerp vertoonen dan dat, hetwelk zij van zich zelven aanduiden, en slechts van dezulke kan hier sprake zijn.

De voornaamste keerwoorden zijn:

1. De *overnaming* (*metonymia*) is eene verwisseling van het eigenlijke of algemeene woord met dezulke, welke de *bijzondere* of *uitwendige verhoudingen* aanduiden, waarin het voorwerp gedacht kan worden of voorkomt, en die aldus eene meer bepaalde en meer aanschouwelijke voorstelling daarvan geven. Zoodanige verhoudingen kunnen zijn:

1. Oorzaak en werking.
2. Het voorafgaande en het volgende.
3. Ding en eigenschappen.
4. Stof en voortbrengsel.
5. Teeken en het beteekende.
6. Ruimte (tijds—en plaats—) en hetgeen zich daarin bevindt.

Deze verhoudingen kunnen daarom in elkanders plaats gesteld worden. B. v.: 1. *Homerus* voor *Homerus' gedichten*; en omgekeerd: *verbleeken* voor *vreezen*. 2. *De oogen openen* voor *zien*; omgekeerd: *den zomer niet zien* voor *in het voorjaar sterven*. 3. *De winter heeft het meer met ijs bevoerd* voor *de koude des winters*; omgekeerd: *de Almagtige* voor *God*; *de geboden der Almagt* voor *de geboden van den almagtigen God* (dit laatste geval wordt ook genoemd *het bijzondere voor het algemeene, abstractum pro concreto*). 4. *Goud, zilver, koper* voor *goud-, zilver-, kopergeld*; omgekeerd: *kransen plukken* voor *bloemen plukken*. 5. *Olijftak* voor *vrede*; *scepter, kroon, troon* voor *regering*; omgekeerd: *De Nieuwerkerke's prins Willem de eerste* voor *het standbeeld van prins Willem den eersten door de Nieuwerkerke*. 6. *Oude tijd* voor *de ouden*; *de tegenwoordige tijd* voor *onze tijdgenooten*; *De geheele stad kwam in beweging* voor *Al de inwoners der stad*, enz.; omgekeerd: *het uitkomen der blade-*

ren voor de lente; oogst voor najaar; De schilderijverzameling is open voor De zaal of zalen, waarin de schilderijverzameling is ten toon gesteld, is open.

2. De *zamenvatting (synecdoche)* duidt het geheel of het algemeene aan, door een deel of deelen of het bijzondere te noemen, of omgekeerd. Het doel van dit keerwoord is deels een beduidend deel of deelen voor de verbeeldingskracht te laten verschijnen, deels de opmerkzaamheid van het bijzondere af te leiden en haar te vestigen op het algemeene. Diensvolgens wordt verwisseld:

1. Een deel met het geheel.	4. Vele met een.
2. Het geheel met een deel.	5. De soort met het geslacht.
3. Een met vele.	6. Het geslacht met de soort.

en over het algemeen een meer en minder omvattend begrip met elkander.

B. v.: 1. *Zijn oog waakt over ons* voor *Hij waakt over ons; dak, dorpel, enz. voor huis.* 2. *De geheele wereld zal dat berispen* voor *De menschen, die het hooren of te weten komen, zullen het berispen.* 3. *De ooijevaar is gekomen* voor *De ooijvaarders zijn teruggekomen.* 4. *Ik heb het in de dagbladen gelezen* voor *Ik heb het in een der dagbladen gelezen; De hemelen verkondigen Gods eer* voor *De hemel of het uitspannel verkondigt Gods eer.* 5. *Hij houdt veel van klinkende munt* voor *Hij houdt veel van geld; gouddorst* voor *begeerte naar rijkdom.* 6. *De misdaad* voor *de dieverij; de kunstenaar* voor *de schilder.* — *De stervelingen* voor *de menschen; honderden keeren* voor *verscheidene keeren.*

Aanm. Tot de zamenvatting rekt men ook: 1. De *naamverwisseling (antonomasie)*, waarbij een onderscheidend kenmerk voor het voorwerp zelf, en bij gevolg een *gemeen* voor een *eigen* of een *eigen* voor een *gemeen* naamwoord in de plaats wordt gesteld; b. v.: *De dichter* voor *Bilderdijk; een Hercules* voor *een sterk man.* 2. De *overdrijving (hyperbole)*, die het op zich zelf groote vergroot en het op zich zelf kleine verkleint, b. v.: *Het zwaard voer met bliksemssnelheid uit de schede; een notendop* voor *een klein schip.*

3. De *overdracht* of *leenspreuk (metaphora)* is de aandui-

ding van een (denkbeeldig of afgetrokken) voorwerp door een ander (aanschouwelijk of lichamelijk) voorwerp, waarmede het overeenkomst heeft en daarvan dus als beeld mag gelden. Doch de overdragtelijke uitdrukking wordt niet als in de vergelijking naast de eigenlijke uitdrukking gebezigd, maar in hare plaats gesteld. B. v. : *het licht der wetenschap* ; *Uw mistrouwen kwetst mij* ; *de gouden zon*.

Aanm. 1. Dit keerwoord dient meer dan de overige, om de voorstelling aanschouwelijker te maken en daarbij der rede leven en kracht te geven. Het wordt daarom zeer menigvuldig aangewend en kan zoo wel in zelfstandige naamwoorden als bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden opgesloten liggen (zie de voorbeelden). Maar, wijl het menigmaal misbruikt wordt, moet men zich ten regel stellen, slechts zulke leenspreuken te kiezen, in welke de vergelijking treffend, passend en verstaanbaar is; ook moet het beeld nieuw, niet versleten zijn, en moeten niet verscheidene overdragten met elkander verbonden worden noch het begonnen beeld door plotselingen overgang tot de eigenlijke uitdrukking worden afgebroken. B. v. *De dood heeft deze schoone lerie geknakt* is treffend gezegd van een jong onschuldig meisje, maar niet van eenen man; *de god der onderdanen* voor *de koning* is niet passend, even min als *Corinthe's verovering was een vet braadje voor de Romeinen*; *de kanonnen des hemels* voor *het onweêr*, enz. *Het oog der wereld* is onduidelijk, indien het moet beteekenen *de zon*, wijl het ook kan beduiden *Gods voorzienigheid*; insgelijks *Bazan's ossen* voor *Bazan's aanzienlijken*, daar de uitdrukking berust op eene voor ons vreemde Oostersche beschouwing; *Amors pijlen* voor *de liefde* is versleten; en in *Gij ziet de zaak in het donkerste licht* zijn er twee onvereenigbare overdragten, even zoo in *Elke kiem was bij hem uitgebluscht*; en *de zuil van den staat ligt op sterven* is een ongeoorloofd afbreken van het begonnen beeld.

Aanm. 2. Wanneer bij de overdrägt tusschen het eigenlijke en het figuurlijke eene scherpe tegenstelling bestaat, noemt men haar *uitbreiding* (*catachresis*): bij voorbeeld in *een gouden hoefijzer* maakt *gouden* eene sterke tegenstelling met de stof, waaruit een hoefijzer gewoonlijk gemaakt wordt.

Aanm. 3. De tot al de deelen des volzins uitgebreide of in verscheidene hunner voortgezette overdragt wordt de *bijspraak* (*allegorie*) genaamd. Alzoo, terwijl de overdragt ligt besloten in een enkel deel des zins of volzins, vult om zoo te zeggen de bijspraak den geheelen zin of volzin, b. v.: »[o God der heerscharen] *Gij hebt eenen wijnstok uit Egypte overgebracht, hebt de heidenen verdreven, en hebt denzelven geplant; Gij hebt de plaats voor hem bereid, en zijne wortelen doen inwortelen, zoodat hij het land vervuld heeft. De bergen zijn met zijne schaduw bedekt geweest, en zijne ranken waren als cederboomen Gods. Hij schoot zijne ranken uit tot aan de zee, en zijne scheuten tot aan de rivier. Waarom hebt Gij zijne muren doorgebroken, zoodat allen, die den weg voorbijgaan, hem plukken. Het zwijn uit het woud heeft hem uitgewroet, en het wild des velds heeft hem afgeweid. O God der heerscharen! keer toch weder, aanschouw uit den hemel, en zie, en bezoek dezen wijnstok.*» (Psalm 80, v. 9—16.) — Gelijkenissen, raadsels, fabelen zijn bijspraken.

Aanm. 4. Wanneer de overdragt onbezielde of denkbeeldige voorwerpen als levende en handelende voorstelt, wordt zij *persoonsverbeelding* (*prosopopoiia*) genoemd, b. v.: *De aarde dorst naar regen. Lagchende weiden. Verwonderlijk avondwindje, waarhenen wenkt gij mijne gedachten!*

4. De *spotspraak* (*ironie*), waarbij men van een voorwerp zegt het tegenovergestelde van hetgeen men meent. Terwijl zij de tegenstelling tusschen hetgeen het voorwerp is en hetgeen men het zegt te zijn doet uitkomen, dient zij voornamelijk ter bespottling en vernedering: zij noemt b. v. den lafaard eenen held, eenen schurk een braaf man; zelden omgekeerd.

Wij hebben gezegd, dat de woordverwisselingen de gedachten aanschouwelijker maken, doordien zij haar onder een bepaald beeld voorstellen. Hieruit volgt, dat, wanneer de eigenlijke uitdrukking duidelijk is en aanschouwelijkheid genoeg bezit, de oneigenlijke niet noodwendig en alzoo verwerpelijk is.

II.

DE FIGUREN.

Eene figuur is een van de gewone uitdrukkingwijze afwijkende spreekvorm, welke de gedachte als uit een sterk bewogen gemoed ontspruitende voorstelt. Bij voorbeeld *Dit is eene groote onregtvaardigheid* zou met het vraagteeken heeten *Is dit niet eene groote onregtvaardigheid?* of met het uitroepingsteeken *Welk eene schandelijke onregtvaardigheid!* Dienen de woordverwisselingen, om door verzinnelijking een begrip klaarheid en bepaaldheid te geven, de figuren hebben ten doel, zekere gedachten in het gemoed des hoorders of lezers te doen dringen: zij bestaan dus niet als de woordverwisselingen in de keus of het gebruik van enkele woorden, maar in de verbinding van enkele woorden tot eene uitdrukking, die op het gevoel werkt.

Aanm. Van de twee hoofdklassen, spraakkunstige en redenkunstige figuren, hebben wij slechts met de laatste te doen, maar zelfs van deze komt er bij de redenaars zulk eene ontelbare menigte voor, dat wij ons vergenoegen moeten, de voornaamste op te geven.

De schrijvende heeft ten doel, of te leeren of het gemoed te roeren: het eerste tracht hij te doen door op de overtuiging des lezers, het andere door op zijn gevoel te werken. In betrekking van dit dubbele doel laten de figuren zich verdeelen in bewijzende (*demonstrative*) en hartstogtelijke (*pathetische*), naarmate het eene of het andere beoogd wordt.

Aanm. De bewijzende figuren zijn even min mogelijk zonder *levendig gevoel* (*pathos*) als de hartstogtelijke zonder eenen grondslag van bepaalde en gewichtige gedachten. Doch, hoewel alzo in haar alle een bewogen gemoed zich openbaart, moet het *gevoel* onderworpen worden aan het *nadenken* en de regels der voorstelling, aan wier uitspraken de grootste oplettendheid dient gegeven te worden.

a). Eenige figuren ontspruiten aan de zucht, om de gedachten met bepaaldheid en duidelijkheid voor te stellen, terwijl

zij te gelijk op de verbeeldingskracht en het gevoel des lezers werken, zoo als:

1. De *klimming* (*climax*), waarbij de woorden en gedachten zoo geplaatst worden, dat zij trapswijze in kracht toenemen: *Ver-mogen, gezondheid, rust, leven, eer, alles zet gij op het spel.* — Wanneer de sterkste gedachte het eerst geplaatst wordt en de zwakkere daarna, ontstaat de *daling* (*anticlimax*): in de meeste gevallen verdient het bezigen dezer figuur geene goedkeuring.

2. De *vergelijking* (*comparatie*), b. v.: *De daden der vorsten gelijken op die groote rivieren, die ieder een ziet stroomen, doch wier bronnen slechts door weinigen gezien zijn geworden.*

3. De *tegenstelling* (*antithesis*), b. v.: *De flesschen werden hoe langer hoe lediger en de hoofden hoe langer hoe voller. Dat boek bevat veel goeds en veel nieuws, jammer maar, dat het goede niet altijd nieuw en het nieuwe niet altijd goed is.*

Aanm. Verwant met de tegenstelling is de *woordtegenspraak* (*oxymorus*) of de schijnbare tegenspraak van de zinsbestanddeelen met elkander, b. v.: *Uw stilzwijgen spreekt luider dan zijne geheele redevoering. Wij beminnen de sterke zwakheid der vrouw, zij onze zwakke sterkte.*

4. De *ontbinding* (*individualisatie*), die het geheel in zijne deelen, het geslacht in zijne soorten oplost: *Jongen en ouden, grooten en kleinen, rijken en armen zullen eenmaal rekenschap van hunne daden moeten afleggen voor Alle menschen zullen eenmaal rekenschap van hunne daden moeten afleggen.*

b). Andere hebben ten doel, onbehagelijke voorstellingen en gedachten op den achtergrond te plaatsen of de opmerkzaamheid te vestigen op het oogschijnlijk geringe en onbeduidende, opdat het volgende groote in alle zijne kracht optrede, zoo als:

5. De *voorbijgang* (*preteritie*), welke een ding bespreekt onder den schijn van het onbehandeld te laten: *Ik wil er niet over spreken, hoe weldadig hij in zijn bijzonder leven was, welke sommen hij ter ondersteuning der armen besteedde, enz.,*

doch ik wil alleen uwe opmerkzaamheid er op vestigen, wat het algemeen hem verschuldigd is.

6. De omschrijving (*periphrase*), waartoe ook de verzachting (*euphemisme*) behoort, waarover men de 8ste en 9de oefening hebbe te zien.

7. De verkleining (*litotes*), waarbij men minder schijnt te zeggen, dan men werkelijk zegt: *Een niet onervaren krijgsman voor een zeer ervaren krijgsman; niet leelijk voor schoon.*

c). Andere weêr worden gebruikt, om het aanmatigende en het stootende, dat in eigene beslissende beweringen meestal gelegen is, te vermijden.

8. De afvraging (*interrogatie*), die oogschijnlijk de meening van anderen over eenige zaak vraagt, waarover de spreker het met zich zelve nog niet eens is: *Wie twijfelt aan zijne recht-schapenheid? — Kan iets schooner wezen?*

9. De spraakwending (*sermocinatie*) of invoering eens anders als sprekende, waarbij de spreker zijne eigene persoonlijkheid voor die van een ander laat wijken, b. v.: *Met bekommering zeide te dier tijde de vaderlandsvriend: Hoe zal het onzen kinderen gaan, al kan in onzen leeftijd alles te zamen gehouden worden.*

10. De gemeenmaking (*communicatie*), welke het oordeel over de zaak aan den hoorder overlaat: *Na zoo vele beleedigen verduurd, na zoo vele mishandelingen ondergaan te hebben, laat ik ieder beoordeelen, of ik mij verdedigen moet.*

d). Andere eindelijk strekken om door schijnbare verbeteringen, wederleggingen en toestemmingen aan de daadzaken en de gronden, welke men aanvoert, des te grooter gewigt te geven:

11. De zelfverbetering (*correctie*), waarbij de spreker eene uitdrukking, welke hij bezigt, terugneemt en eene andere in hare plaats stelt: *Geheel Nederland — wat zeg ik? — geheel Europa treurt over dit verlies. — De bewondering, of liever de vergoding, die Napoleon ten deel is gevallen, geeft aanleiding tot allerlei beschouwingen.*

12. De vooruitoppering (*occupatie*), waardoor men de tegenwerpingen, die men van zijnen tegenstander verwacht, voorkomt en aldus

hare kracht verzwakt, terwijl men zijne eigene beweringen daardoor versterkt: *Maar — misschien heeft hij zich alleen als lierdichter onderscheiden? misschien is hij ongelukkig in het helden- en treurdicht? Ik behoef slechts de voortreffelijke werken, die wij in deze beide dichtsoorten van zijne hand hebben, te noemen, om de ongerijmdheid van zulk eene bewering aan te toonen. — Men zal mij tegenwerpen, dat hij een goed mensch is. Ik antwoord, dat het een zeer dubbelzinnige lof is.*

13. De *toegeving* (*concessie*), waardoor men insgelijks de mogelijke tegenwerpingen van een ander zoekt te verzwakken: *Ik bekken, dat het een vermetele stap was, doch wie zou in mijnen toestand niet even eens gehandeld hebben?*

14. De *verzwijging* (*aposiopesis*), welke den loop der gedachten eensklaps afbreekt, en of niet verder gaat, of met eenen nieuwen zin begint: *Mijn Alfred, weet gij, dat de koning... Alles weet ik, alles.*

Aanm. Verwant met de verzwijging is de *weglating, uitlating van een of meer woorden* (*ellips*): *Mijnen vriend in den nood te verlaten? hem nu te begeven, nu hij mijne hulp het allermeest noodig heeft? Om al de schatten der wereld niet!*

e). Is de schrijvende doordrongen van een levend gevoel, dat hij den lezer wil inboezemen — het zij blijdschap of droefheid, hoop of vrees, bewondering of afkeer — dan uit hij het voornamelijk door de volgende figuren:

15. De *uitroeping* (*exclamatie*), welke de gedachten bij wijze eener uitboezeming uitdrukt: *Ha! wat kan een schurk al niet doen! — Hoe duister voor een zomerdag!*

16. De *afwending* (*apostrophe*), waarbij men afwezige (levende of gestorvene) personen, alsof zij tegenwoordig waren, of levenlooze voorwerpen, alsof zij leven en gevoel hadden, of de Godheid zelve onverwachts toespreekt of aanroept:

Neen, vlugt voor eeuwig! vlugt, zoo ver gij voort kunt komen!
*Neen, Abelard! kom niet, schrijf niet, denk niet aan mij,
 Noch voel niet ééne smart van allen, die ik lij,
 'k Ontsla u, laat mij los; ik draag mijn lot gelaten;*

*Verzaak mij, zweer mij af, — kunt gij 't — leer mij haten.
Ontvlugt mij, zoete droom! breek schoone waterbel!
Geliefd geheugen wijk, en dierbaar beeld vaarwel.*

(TOLLENS.)

f). Om de opmerksaamheid te vestigen en te laten rusten op eene enkele voorstelling, dienen de volgende figuren, die gevormd worden door de plaatsing en de keuze der woorden, die moeten uitkomen:

17. De *woordomzetting* of *omkeering* (*inversie*) is eene afwijking van de natuurlijke woordschikking om een woord te doen uitkomen: *Hem zou ik beloonen? geene belooning, maar de zwaarste straf heeft hij verdiend.*

18. De *herhaling* (*repetitie*): 1. In het begin van een zin. 2. In het begin van verscheidene zinnen (*onmiddellijke herhaling* (*epizeuxis*), *voorwederkeering* (*anaphora*), *achterwederkeering* (*epiphora*), *voor- en achterwederkeering* (*symploke*). (Voorbeelden van deze figuren vindt men in de 17de oefening, aanm.) 3. Herhaling in dezelfde orde met verklarende toevoeging, welke herhaling heet *omgekeerde herhaling* (*epanodos*), b. v.: *Antoninus was streng en toegevend; streng jegens zich zelve, toegevend jegens anderen.*

19. De *woordspeling* (*paranomasie*), het bezigen van twee in beteekenis verschillende, maar in uitspraak tamelijk gelijklopende, vooral stamverwante woorden: *Zoo gewonnen, zoo geronnen. — Is de schutter geschoten?*

20. De *aanstafrijm* (*alliteratie*): *Dit bevalt aan oog en oor. — Het was mij daar zoo zacht en zoo zalig.*

21. De *terugkaatsing* (*antanaclase*), de herhaling van dezelfde woorden in verschillende beteekenis: *Laat ons leven (het leven genieten), zoo lang wij leven. — Hij is bang om te rijden: hij zal niet ligt zich op eenen wagen wagen.*

g). Eindelijk draagt de uitlating of herhaling der voegwoorden bij, om de voorstelling levendiger te maken of de enkele zinnen meer te doen uitkomen; hiervan:

22. De *voegwoorduitlating* (*asyndeton*): *ik kwam, ik zag, ik overwon.*

23. De *voegwoordopeenstapeling* (*polysyndeton*): *Cesar kwam en zag en overwon.* — *Hij vrijt en vleit, en vlijmt en fleemt* (in dezen zin, aan *Bilderdijk* ontleend, is ook de *aanstafrijm* (*alliteratie*) aangewend).

Daar, zoo als gezegd is, de figuren ontspruiten uit een bewogen gemoed, spreekt het van zelf, dat zij alleen dan der rede schoonheid geven: 1. Wanneer zij de natuurlijke en ware uitdrukking van des sprekers gedachten en gevoelens zijn. 2. Wanneer zij met spaarzaamheid aangewend worden, en dus niet daar worden gebezigd, waar de gedachte geen levend gevoel kan of moet opwekken, maar slechts voorkomen bij sterke gemoedsbeweging, in welk geval zij de aangroeijende kracht der gedachten aanschouwelijk maken.

Voorbeelden, strekkende om de woordwisselingen en figuren verder te leeren kennen.

Ziet, hoe goed en hoe liefelijk is het, dat broeders ook samenwonen. Het is gelijk de kostelijke olie op het hoofd, enz. Het is gelijk de dauw van Hermon, die nederdaalt op de bergen van Sion. (2de fig.) — De blinden worden ziende, en de kreupelen wandelen; de melaatschen worden gereinigd, en de dooven hooren; de dooden worden opgewekt: er geschieden wonderen. (4de fig.) — Hier zou een Job het geduld verliezen. (2de keerw., aanm., 1.) — Zoo gij iemand rijk wilt maken, tracht dan niet hetgeen hij bezit te vermeerderen, maar zijne begeerten te verminderen. (3de fig.) — Uw woord is eene lamp voor mijnen voet, en een licht voor mijn pad. (3de keerw.) — De dood is verslonden tot overwinning. Dood! waar is uw prikkel? Hel! waar is uwe overwinning. (16de fig.) — Mijn God, mijn God, waarom hebt gij mij verlaten? (18de fig., 1.) — Welk volk ontdekte het eerst het glas en de purperkleur? De Pheniciërs. Welk volk vond het eerst het letterschrift uit? De Pheniciërs. Welk volk beproefde het eerst te varen volgens de wegwijzing der sterren? De Pheniciërs. (18de fig., 2.) — Ik noemde de natuur, en gij ge-

voeldet zonder twijfel uw hart sneller kloppen bij het hooren van dit woord, terwijl gij in uwe verbeelding u verplaatst zaagt te midden van de heerlijkheid der schoone lente, nu onder de verwikkende schaduw der beuken, dan op de bloemrijke weide, dan weder aan den oever van het kabbelende beekje, van waar gij u weder wendt naar de ernstige en wilde zee, die nu u vrees aanjaagt met hare schuimende golven, dan u vervrolijkt door uw eigen beeld uit haren gladden spiegel terug te kaatsen. (4de fig.) — Waarom zoudt ge u tot een slaaf van eenen enkelen lust maken, wyl zoo veel andere vreugd u wacht? (8ste fig.) — En daarom stroom, gij vloed des tijds! ik zal niet treuren over uwe snelle vlugt; dat nieuwe bloemen steeds uwe oevers versieren, en wat gij met u neemt van hetgeen mij dierbaar was, voer dat naar eene kust, waar ook ik zal aanlanden, waar ik weder zal vinden wat ik verloor. (16de fig. en 3de keerw., aanm. 4.) — Hoe werden mijne verwachtingen niet bedrogen! Welk eene zorgwekkende toekomst lag er vóór mij! Welk een berouw had ik, het eerst betredene pad te hebben verlaten! (15de fig.) — Bloed zult gij weenen, wanneer gij mijne raadgevingen dwaas veracht. Ja! bloed zult gij dan weenen. (2de keerw., aanm., 2.) — Wie bewondert niet Rubbens' penseel? (1ste keerw.) — Maar wij zijn dwazen, dat wij Drusus, Africanus, Pompejus met elkander vergelijken, ons zelve met Publius Clodius. (4de keerw.) — Wanneer gij het weër waagt, een voet over mijnen drempel te zetten, dan. . . . Hier bleef hij steken, want de toorn sloot zijne lippen. (2de keerw. en 14de fig.) — Toen Milo's slaven hoorden en werkelijk geloofden, dat hun meester gedood was, deden zij uit eigene beweging wat elk een wenschen zou, dat zijne slaven in dergelijke omstandigheden deden. (6de fig.) — Dit tooneel bewoog hem, maar hij bewoog zich zelve niet. (21ste fig.) — Koning Philippus verlangde, dat de Spartanen hem hunne wapenen zouden overgeven. »Kom en haal ze,» was hun antwoord. (*Bondige zeggwijze (laconisme)*, bl. 86.) — Maar, zegt mijn tegenstander, de vader was voornemens den zoon te onterven, en daaruit ontsproot de verbittering van dezen tegen hem. Waaruit, vraag ik, weet hij, dat de vader voornemens was wat hij nooit uit-

voerde?" (12de fig.) — Nooit was er tusschen hen vijandschap geweest, doch, wat zeg ik, niet het geringste misverstand had ooit eenige verwijdering tusschen hen te weeg gebragt. (11de fig.) — Zoo veel hoofden, zoo veel zinnen. (2de keerw.) — Mijn goede klink zal uwen overmoed tuchtigen. (2de keerw.) — Het *parterre* heeft over dit stuk het vonnis uitgesproken. (1ste keerw.) — Waar zal ik beginnen en waar zal ik eindigen, om eene waarheid te bewijzen, voor welke er zoo veel bewijzen te vinden zijn, als er sterren aan den hemel en zandkorrels op den bodem der zee zijn. (2de keerw., aanm., 2.) Wat is kracht zonder ervaring? Zij sloopst in plaats van op te bouwen, zij schaadt in stede van nut aan te brengen. (8ste fig.; 3de keerw.; 3de fig.) — Met zulk eene wegslepemde kracht stroomde de rede van de lippen des grijsaards, dat zelfs de wanden naar zijne geestdriftvolle woorden schenen te luisteren. (2de keerw., aanm., 2.) — Thor, sprak de oude Noordsche heiden, zal het kruis met zijnen hamer verpletteren. (1ste keerw.)

Om den leerling de woordverwisselingen en figuren te leeren kennen en aanwenden, late de leermeester hem: 1). Opgeven, welke woordverwisselingen en figuren er in eene opgegevene plaats uit een dicht- of prozawerk te vinden zijn, en hoe de gedachten zonder haar zouden worden uitgedrukt; 2). Zinnen maken, waarin opgegevene eigenlijke of gewone uitdrukkingen verwisseld worden met oneigenlijke of beeldsprakige, die of hem aangewezen worden of door hem naar eigen goedvinden kunnen worden gekozen, in welk laatste geval hij moet zeggen, welk keerwoord of figuur hij aanwendt. (Kan hij de eene en dezelfde gedachte op verschillende wijze uitdrukken, des te beter.) B. v.:

<i>Hij is dood.</i>	Met de overnaming: <i>Hij rust in het graf.</i>
<i>De Franschen overwonen.</i>	<i>De Fransche geestdrift zegevierde.</i>
<i>De Turken veroverden Constantinopel.</i>	<i>De Halve Maan werd op de wallen van Constantinopel geplant.</i>

Het waait niet. Met de overdragt: *De winden sluimeren.*
Hij is dapper. *Hij is in den strijd eenen*

leeuw gelijk.

Het is lente en de bloemen zijn op de velden uitgekomen. *Het bloemtapijt der*
lente versiert veld en beemd.

Hoewel wij gevoelig het den leermeester zouden kunnen overlaten, het aantal dezer voorbeelden te vermeerdren en zelf opgaven ter oefening te geven, willen wij hier toch eenige oefeningen laten volgen, waardoor den leerling geleerd wordt, in zinnen eigenlijke of gewone uitdrukkingen door oneigenlijke of beeldsprakige te vervangen volgens de onderscheidene keerwoorden en die figuren, wier doelmatig gebruik het meest tot de schoonheid van den stijl bijdraagt.

Vijf en twintigste oefening.

DE OVERNAMING.

De betrekking, die er bestaat tusschen de oorzaak en de werking, het voorwerp en zijne eigenschappen of het afgetrokene en het zamenvattende, de stof en hetgeen daaruit wordt voortgebracht, het teeken en het beteekende, de ruimte en hetgeen zich daarin bevindt, is eene uitwendige betrekking. Wanneer men een dezer begrippen in de plaats van het andere stelt, bezigt men de overnaming. Daar dit keerwoord een begrip met een ander verwantschap verwisselt, om daardoor eene minder aanschouwelijke en minder zinnelijke voorstelling aanschouwelijker en zinnelijker te maken, zet het natuurlijk der rede duidelijkheid, levendigheid en sierlijkheid bij.

A. De vervanging van de werking door de oorzaak en omgekeerd.

I. De vervanging van de werking door de oorzaak ¹⁾.

Voorbeelden.

1. De werken van Vondel bevallen mij beter dan die van vader Cats.
Met vervanging van de werking door de oorzaak :
Vondel bevalt mij beter dan vader Cats.
2. Hij leeft van de aan zijnen post verbondene jaarwedde.
Met vervanging van de werking door de oorzaak :
Hij leeft van zijnen post.
3. Hij is een vriend van den wijn.
Met vervanging van de werking door de oorzaak :
Hij is een vriend van Bacchus.
4. De werken van menig Engelsch schrijver brengen duizenden op.
Met vervanging van de werking door de oorzaak :
De pen van menig Engelsch schrijver brengt duizenden op.

Opgaven ter oefening.

1. Op deze schilderij-tentoonstelling waren twee *schilderstukken van Jan Steen*.
2. Dat *geschrift* bevalt mij zoo niet als *dit*.

1) Volgens de vervanging van de werking door de oorzaak kan men in de plaats stellen:

1°. In navolging der ouden de namen der goden voor de dingen, welke onder hun bestuur stonden, zoo als :

Mars = de oorlog.

Neptunus = de zee.

Aurora = de dageraad.

Bacchus = de wijn. Enz.

2°. De naam van eenen schrijver voor zijne werken.

3°. De maker, de kunstenaar voor zijne gewrochten.

4°. Het werktuig voor het daarmede vervaardigde of voortgebragte.

5°. De stamvader voor zijne nakomelingen.

3. Dit is eerst *schoon schrift*.
4. Hij weet *wel van zich af te spreken*.
5. Daaraan erkent men *de schilderstukken van Rubbens*.
6. Hij *ziet slecht*.
7. Hij is een groot bewonderaar van *de schriften van Voltaire*.
8. Hij leefde *van de opbrengsten zijner landerijen*.
9. De *dageraad* is aan de kimme verschenen.
10. Hij *beoefent de schoone kunsten*.

II. Vervanging van de oorzaak door de werking.

Voorbeelden.

1. Men moet eerbied hebben voor den ouderdom.
Met vervanging van de oorzaak door de werking:
Men moet eerbied hebben voor de grijsheid.
2. Zij wandelden onder lommerrijke boomen.
Met vervanging van de oorzaak door de werking:
Zij wandelden in den lommer.
3. Hij heeft eenen warmtegeevenden en koudewerenden overjas aan.
Met vervanging van de oorzaak door de werking:
Hij heeft eenen warmen overjas aan.

Opgaven ter oefening.

1. Toen hem deze tijding gewerd, *maakte eene diepe droefheid zich van hem meester*.
2. Wij *zijn zeer koud*.
3. Gedurende drie dagen en drie nachten *hadden zij niets te eten of te drinken*.
4. Ik ben *bijziende*.
5. Zij is *ernstig ziek*.
6. De ziekte is geweken, maar *hij is nog zeer zwak*.
7. Zij *hebben niets geleerd*.
8. Die rijkaard *onthoudt zich en den zijnen het noodige*.
9. Hij *heeft alles geleerd*.
10. Hij *was van toorn buiten zich zelve*.

B. De vervanging van het volgende door het voorafgaande en omgekeerd.

I. De vervanging van het volgende door het voorafgaande.

Voorbeeld.

Voor uwe goedheid zal hij wel niet erkentelijk zijn.

Met vervanging van het volgende door het voorafgaande :

Uwe goedheid zal hij wel vergeten.

Opgaven ter oefening.

1. Eindelijk *sprak* hij.
2. Kom, ik ga eene pijp *rooken*.
3. Het wordt tijd, *den brief te schrijven*: over een groot uur vertrekt de post.
4. Kom, laat ons *danken*.
5. Na een paar uren bij mij te hebben gezeten, *vertrok* hij.
6. Hij *ging zitten*.
7. Hij moest om vier uren *eten*.
8. Toen hij het ijs afkwam, ontmoette hij eenigen zijner vrienden, die hem wilde overreden, *op nieuw te gaan schaatsenrijden*.

II. De vervanging van het voorafgaande door het volgende.

Voorbeeld.

Hij is in den strijd gesneuveld.

Met vervanging van het voorafgaande door het volgende:

Hij is in den strijd gevallen.

Opgaven ter oefening.

1. Mijne vrienden! zoo *sprak* hij, *de laatste dag des jaars nadert zijn einde*.
2. Na een paar uren schaatsengereden te hebben, *scheidde hij er mede uit*.
3. Zij *stonden van den avondmaaltijd op*.
4. Hij *scheidde met lezen uit*.

5. De *dijk bezweek*.
6. Het *is reeds lang twee uur geslagen*.

C. De vervanging van het voortbrengsel door de stof en omgekeerd.

I. De vervanging van het voortbrengsel door de stof.

Voorbeeld.

Hij kwam door het zwaard om.

Met vervanging van het voortbrengsel door de stof:

Hij kwam door het staal om.

Opgaven ter oefening.

1. Deze *schilderij* leeft.
2. Kunt gij mij niet voor vijftig gulden aan *papieren geld* wisselen?
3. Deze buitengewoon rijke man eet uit *gouden en zilveren schotels*.
4. Hij houdt er niet van, *koperen munt* in zijne beurs te doen.
5. De aanzienlijken van dien tijd gingen in *zijden en fluweelen kleederen* gekleed.
6. Al deze meisjes droegen *wit neteldoeksche kleedjes*.
7. Er heerschte hongersnood in de stad, wjl er gebrek aan *brood* was.
8. In dit jaar is aan den Rijn de *wijnoogst* mislukt.
9. Dit *standbeeld* is beziel.
10. Zijn broeder werd door de vijandelijke *kogels* getroffen.

II. De vervanging van de stof door het voortbrengsel.

Voorbeeld.

Dezen zomer leverde Frankrijk veel druiven op.

Met vervanging van de stof door het voortbrengsel:

Dezen zomer leverde Frankrijk veel wijn op.

Opgaven ter oefening.

1. Deze provincie levert veel *slagvee* op.

2. Dat land *bezit hoegenaamd geene boomen.*
3. Deze koornmolenaar maalt veel *graan.*
4. Hij kocht van hem verscheidene *notenboomen* ter verwerking.
5. Wij kochten ieder *laken voor een jas.*
6. Deze manufacturier verkoopt veel *vestenstof.*
7. Deze tuin is rijk aan *vruchtboomen.*

D. De vervanging van het beteekende door het teeken en omgekeerd.

- I. De vervanging van het beteekende door het teeken.

Voorbeeld.

Dat is een man van den krijgsmansstand.

Met vervanging van het beteekende door het teeken:

Dat is een man van den degen.

Opgaven ter oefening.

1. Hij *werd van advocaat krijgsman.*
2. *Met de waardigheid van consul bekleed*, zag Rome hem weder binnen hare muren.
3. Een ieder is niet in staat, *den last van het landsbestuur* te torschen.
4. Hij *werd van schrijver advocaat.*
5. Aan de heerschappij der *Bourbons* werd aldus een droevig einde gemaakt.
6. Zijn bestuur behoefde niet door *het geweld* geschraagd te worden.
7. Deze vorst was *de beschermer* en de *verdediger* van zijn land.
8. De *heerschappij der zee* is de oppermagt der aarde.
9. De Salische wet verbiedt, dat de *hoogste magt* in de handen van eene vrouw kome.

- II. De vervanging van het teeken door het beteekende.

Voorbeeld.

Dat is het portret van mijnen vader.

Met vervanging van het teeken door het beteekende :
Dat is mijn vader.

Opgaven ter oefening.

1. Hij *werd schaamrood*.
2. Ik zag *zijn beeld* in den spiegel.
3. Op den schoorsteenmantel stond *een standbeeldje, voorstel-
lende Willem den tweeden*.
4. Hij teekende *de beeldtenis van eenen ruiter*.
5. Hij liet eene *gouden munt met de beeldtenis van den ko-
ning Louis* zien.

E. De vervanging van hetgeen bevat wordt door de ruimte
en omgekeerd.

I. De vervanging van hetgeen bevat wordt door de ruimte.

Voorbeelden.

1. De Nederlanders juichten.
Met vervanging van hetgeen bevat wordt door de ruimte :
Nederland juichte.
2. Wij beleven eene eeuw, waarin de menschen verlicht zijn.
Met vervanging van hetgeen bevat wordt door de ruimte :
Wij beleven eene verlichte eeuw.

Opgaven ter oefening.

1. De *menschen* zijn in rep en roer.
2. Hij riep *God* om hulp aan.
3. Op dit geschreeuw weenden *de inwoners van Jeruzalem* luid.
4. *Al de burgers* beweedden den dood van dezen braven man.
5. De *leden der kamer* verwierpen dit wetsontwerp.
6. *Al de volkeren* huldigden dezen overwinnaar.
7. *Al de bewoners van het huis* kwamen op de been.
8. De *menschen* komen uit de kerk.
9. *Al de toehoorders* juichten den redenaar toe.
10. *De geheele inhoud van het vat* liep weg.

II. De vervanging van de ruimte door hetgeen daarin vervat is.

V o o r b e e l d e n . .

1. Wij zijn voorbij het huis gegaan, waarin Dekwal woont.
Met vervanging van de ruimte door hetgeen daarin vervat is:
Wij zijn voorbij Dekwal gegaan.
2. Ik ben aan of in uw huis geweest.
Met vervanging van de ruimte door hetgeen daarin vervat is:
Ik ben bij u geweest.

O p g a v e n t e r o e f e n i n g .

1. Al de *vaten met wijn* werden weggevoerd.
2. *Het koffer, waarin zijne boeken waren*, raakte onder weg te zoek.
3. Waar hebt gij *den trommel met beschuit* gezet?
4. Weet gij, waar de *flesschen met wijn* staan?
5. Verscheidene malen werd er *in het huis van dien rijkaard* ingebroken.

Zes en twintigste oefening.

DE ZAMENVATTING.

De betrekking, die er bestaat tusschen het geheel en de deelen, de soort en het geslacht, het bepaalde getal en het onbepaalde, is eene *inwendige*. Wanneer men een dezer begrippen zoo verwisselt, dat men het eene in plaats van het andere noemt, bezigt men de zamenvatting. Dit keerwoord heeft ten doel, deels een beduidend deel of deelen voor de verbeelding te laten verschijnen, deels de aandacht van het algemeene af te trekken en op het bijzondere te vestigen, en strekt dus; om der rede duidelijkheid en levendigheid bij te zetten.

A. Een deel voor het geheel.

V o o r b e e l d .

Eene vloot van twintig zeilen = Eene vloot van twintig schepen.

Opgaven ter oefening.

1. *In vergulde paleizen* woont soms de ontevredenheid, terwijl *in eene nederige stroohut* de tevredenheid haar verblijf houdt.
2. Een van die woelige en vermete *menschen*, die geboren schijnen te zijn, om omwentelingen te bewerken.
3. Dit is eene gemeente van vijf duizend *inwoners*.
4. *Frankrijk* verheugde zich over dit huwelijk.
5. Hij verbood hem, ooit meer *in zijn huis* te komen.
6. Hij heeft reeds *zestig jaar* beleefd.
7. *Hij* is goed.

B. Het geheel voor een deel.

Voorbeeld.

Eene verschrikkelijke zee rolde over het dek van het schip heen en sleepte eenen der matrozen mede = Eene verschrikkelijke golf rolde over het dek van het schip heen en sleepte eenen der matrozen mede.

Opgaven ter oefening.

1. De *plek, waarop hij stond*, opende zich onder hem.
2. Een *deel der lucht* was betrokken.
3. Een *deel des hemels* verduisterde zich.
4. *Het gedeelte van het ijs, waarop zij stonden*, brak eensklaps onder hunne voeten.
5. *Het grootste deel der inwoners der stad* was op de been.
6. *Die landstreek* dorstte naar regen.
7. *Verscheidene provinciën van dat land* werden door overstroming geteisterd.

C. Één voor vele.

Voorbeeld.

De Franschman is wuft = De Franschen zijn wuft.

Opgaven ter oefening.

1. De *menschen* zullen *de menschen* niet meer vreezen, hunne hand zal niet met *de werktuigen* des doods gewapend zijn.
2. Men ziet hem in hetzelfde oogenblik de halfoverwonnene *Franschen* vereenigen en de overwinnende *Spanjaarden* op de vlugt slaan.
3. De drie van angst bevende reizigers zagen digt langs hen *leeuwen*, *tijgers*, *luipaarden*, even als zij van angst bevende, vlugten.
4. De *menschen* zijn boven de *dieren* verheven.
5. Onder de vleeschetende dieren bekleeden de *leeuwen* den eersten rang, de *tijgers* den tweeden.
6. De *vermaken* zijn de eerste *klippen* van het leven der grooten; de *vermaken* besmetten de *harten* met de ondeugd; *vleijerijen* sluiten *die* voor de deugd.

D. Vele voor één.

Voorbeeld.

Ik heb dat in de bladen gelezen = Ik heb dat in een der dagbladen gelezen.

Opgaven ter oefening.

1. De *hemel* verkondigt Gods eer.
2. Dit vreemde denkbeeld heeft hij uit een *geschrift* van den dag.
3. Rusland's *volk* is beschaafder, dan men in ons land over het algemeen denkt.
4. Eene donkere *wolk* onttrok de maan aan zijnen *blik*.

E. De soort voor het geslacht.

Voorbeeld.

Waartoe verleidt ons niet de gouddorst = Waartoe verleidt ons niet de begeerlijkheid naar goud.

Opgaven ter oefening.

1. Hij *oogstte* veel lauweren.

2. Zijne ziel is *begeerig naar bloed*.
3. Zij zeiden hem in *ronde en onverbloemde taal* de waarheid.
4. Ik vond dezen hartstogtelijken jagtliefhebber te midden zijner *jagthonden* aan.
5. Hij lijdt *gebrek aan het noodwendige*.
6. De zon *verspreidde* hare stralen over het aardrijk heen.
7. Het jaargetijde der *bloemen* is weêr aangebroken.

F. Het geslacht voor de soort, enz.

Voorbeelden.

1. De kunstenaar liet hem zijne werkplaats zien = De schilder liet hem zijne werkplaats zien.
2. Men hoorde haren lof uit duizenden monden = Men hoorde haren lof uit vele monden.

Opgaven ter oefening.

1. O *mensch*, wat zijt gij kortzigtig!
2. Welk mensch heeft ooit zoo veel *rampen* ondervonden!
3. Ik heb hem dat *ontelbare* malen hooren zeggen.
4. Met zijnen *degen* in de hand stormde hij op hem los.
5. Hij ontkwam het gevaar in eenen *driemaster*.
6. Hij is altijd blijde, wanneer de tijd der *concerten* is aangebroken.
7. Men is reeds aan het *maaijen* van het koren.

Zeven en twintigste oefening.

DE OVERDRAGT.

De overdragt is de overbrenging van een woord krachtens eenig vergelijk uit zijne oorspronkelijke in eene andere beteekenis. De overdragt bevat alzoo steeds eene vergelijking, die echter de uitdrukking korter, levendiger, krachtiger en aanschouwelijker maakt: bij haar wordt slechts het begrip, dat men krachtiger wil

uitdrukken, met een gelijksoortig verwisseld. Zij kan gevoelig in drie soorten worden onderscheiden: 1°. Die, welke op het *stoffelijke* iets *geestelijks* overdraagt, en dus het onbezielde bezielt, b. v.: *de woedende zee, de vertoornde baren*, enz. 2°. Die, welke aan het *geestelijke* iets *ligchamelijks* of aan het *afgetrokkene* iets *aanschouwelijks* mededeelt, b. v.: *doordringende geest, gevleugelde spoed, hardheid van ziel, koude vermaningen, ziedend van gramschap*, enz. 3°. Die, waarbij de korte vergelijking meer uiterlijk, zichtbaar is, b. v.: *De gouden morgenzon; de zilveren maan*.

Voorbeelden.

1. Het waait niet.

Met de overdragt:

De winden sluimeren.

2. Zachtmoedigheid bekoort algemeen.

Met de overdragt:

Zachtheid van ziel bekoort algemeen.

3. Langs den muur hingen ontelbare trossen donkerroode druiven.

Met de overdragt:

Langs den muur hingen ontelbare trossen purperen druiven.

Opgaven ter oefening.

1. Treedt vooral gij, die met zoo veel ijver roem zoekt te *verwerven*, nader.
2. Lieve kinderen, geniet van de maand, die u bloemen geeft: April gelijkt u, hij is in *het begin* van het jaar, gij zijt in *het begin* van uw leven.
3. Dien nacht *maakte* een dikke dauw de aarde *nat*.
4. Het was niet meer de Telemachus, door Minerva onderwezen, het was *een woedend wezen*.
5. De langdradigheid van de redevoering *deed* het grootste deel der toehoorders *in slaap vallen*.
6. Alexander stierf op *eenen zeer jeugdigen* leeftijd, vervuld van treurige gedachten over de verwarring, die zijn dood moest te weeg brengen.

7. *Hevige* hartstogten verzwakken het sterkst gestel.
 8. De man was *zeer toornig*.
-

Acht en twintigste oefening.

DE SPOTSPRAAK.

De spotspraak drukt juist het tegenovergestelde uit van hetgeen men meent. Zij geeft onwillekeurig en zijdelings te kennen, of hoe iets gezegd wordt te zijn en hoe het werkelijk is, of hoe danig iets is en hoe het zijn moest. Van daar dat zij uitnemend geschikt is, om de ongerijmdheid eener bewering ten toon te stellen, iemand zijne verkeerdheid onder het oog te brengen, zelf te doen gevoelen, den onbeschaamde en den huichelaar te ontmaskeren 1).

Voorbeelden.

1. Gij verstaat dat zelf niet. En hoe kunt ge dus zeggen, dat ge het ons zult leeren?

Met de spotspraak:

- Ja! gij zult ons dat leeren. Hoewel gij zelf het niet verstaat.
 2. Ofschoon gij steeds de deugd predikt en algemeen voor deugdzzaam gehouden wordt, zoudt ge mij, uwen vriend en weldoener, toch door uwe raadgevingen opzettelijk in het verderf storten, zoo ik u niet doorzag.
-

1) Wij hebben gezegd, dat de spotspraak den lafaard eenen held, den schurk een braaf man noemt, doch zelden omgekeerd. Van dit laatste willen wij een voorbeeld leveren.

Een zeker vorst bezocht het bagno van zijn rijk. Hij vroeg aan elken galeislaaf de reden van diens aanwezigheid aldaar. Een ieder was daar onschuldig gekomen. Slechts één bekende, dat hij loon naar werken had gekregen. Na hen allen gehoord te hebben, sprak de vorst: Men jage dien *slechten* mensch weg, want anders zal hij deze *brave* lieden bederven.

Met de spotspraak :

O braaf, regtschape mensch! ge zoudt mij, die uw beste vriend ben en u nooit dan goed heb gedaan, waarlijk in het verderf storten, zoo ik uwe goede voornemens jegens mij niet doorzag. In der daad, ge zijt een opregt vriend, een waar christen.

Opgaven ter oefening.

1. Naar zijn zeggen studeert hij zeer ijverig. Maar ge moet hem eens gadeslaan. Den geheelen dag gaat hij uit wandelen en bezoeken afleggen.
2. Maar hoe is het mogelijk, dat hij het Fransch *verstaat*? Hij heeft er slechts vijf weken onderrigt in gehad. En in zulk eenen korten tijd leert niemand eene taal, zoo moeilijk als de Fransche. En bovendien zoo heel vlug van begrip is hij niet.
3. Hoe heeft hij durven zeggen, dat ons volk geene groote dichters heeft opgelevèrd? Het noemen van namen als die van eenen Vondel, eenen Bilderdijk, eenen Tollens en zoo veel andere dichters, vroegere en tegenwoordige, wier werken pronkjuweelen van dichtkunst zijn, is voldoende, om zulk eene bewering te wederleggen.
4. Hoe kan een zoo kundig geschiedschrijver in ernst staande houden, dat Karel de vijfde geen magtig vorst was? Karel de vijfde was immers heer over het koningrijk Spanje, over Duitschland, de Nederlanden, de Nieuwe Wereld, enz.
5. Zijne betrekking is zoo benijdenswaard niet. Hij is van 's morgens vroeg tot 's avonds laat bezig, en moet bijna elken nacht eenige uren op zijn.
6. Het is niet zeer aardig van u, mij, niettegenstaande ik haast heb, zoo lang te laten wachten.
7. Ik vind dat land zoo heerlijk niet. Want al zijn natuurschoon wordt overschaduwed door de vele gevaren, die men daar elk oogenblik loopt. Hier dreigt de vergiftige beet eener slang, daar loert een leeuw of tijger op u, ginder gaat een vuurspuwende berg eenen gloeienden lava-stroom uitbraken en dood en verderf rondom zich spreiden.

8. Gij zijt niet zeer regtvaardig. Hij doet zijn uiterste best. En gij knort steeds op hem.

Negen en twintigste oefening.

DE ONTBINDING.

Deze figuur (zie bl. 93) is uitmuntend geschikt, om de verbeeldingskracht in beweging te brengen en eene gedachte aanschouwelijk te maken; want in stede van een veel omvattend begrip te nemen, dat door zijne uitgestrekte beteekenis eene duistere voorstelling zou verwekken, brengt zij de enkele deelen, die het bevat, vóór de oogen der ziel; en doordien zij aldus ons een voorwerp van alle of minstens van verscheidene kanten laat zien, geeft zij eene veel klaardere en levendigere voorstelling daarvan. Zij wordt daarom veelvuldig niet alleen door dichters, maar ook door prozaschrijvers gebezigd.

Voorbeelden.

1. Mijn vriend is een ijverig natuuronderzoeker.

Met de ontbinding:

Mijn vriend verzamelt dieren, planten en steenen; hij verminkt vlermuizen, zet vogels op, prikt vlinders op; het teérste mosplantje op den top des bergs is even zoo min beveiligd voor hem als het fijnste kwartskristal in het binnenste van denzelfden.

2. Ik heb regt het stadsleven genoten.

Met de ontbinding:

Ik heb bals en concerten bijgewoond, aan schitterende sledevaarten deelgenomen, voorlezingen en zangspelen gehoord en tooneeldansen, lustspelen en treurspelen zien vertoonen.

3. De nijverheid neemt in deze stad dagelijks in uitbreiding toe.

Met de ontbinding:

In deze stad weêrgalmt onophoudelijk de slag des hamers, en doet steeds de vijl haar schrill geluid, de zaag hare heesche stem

hooren; ontzaggelijk groote schoorsteenen rooken, allerlei soort van raderen draaijen bestendig in de rondte, de suiker-, traanen- en zeepfabrieken vervullen de lucht met hare dampen.

Opgaven ter oefening.

(De leerling drukke met aanwending der ontbinding de volgende zinnen uit.)

1. Mijn vriend is een groot jagtliefhebber.
2. Ik heb regt het landleven genoten.
3. De handel dezer stad is zeer aanzienlijk.
4. Het najaar brengt de vruchten tot rijpheid.
5. Menig vorst verloor het leven door sluipmoord.
6. Men ziet te Constantinopel menschen van allerlei volkeren.
7. Het gebouw was zeer vervallen.
8. Krijgslieden van allerlei wapenen vulden de legerplaats op.
9. De oorlog sleept velerlei ellende na zich.
10. De vrede heeft de nijverheid doen herleven.

Dertigste oefening.

DE VERGELIJKING.

De vergelijking, die even als de overdragt gegrond is op de *overeenkomst* (*analogie*, waarover men de 16de oefening hebbe te zien), dient om eene voorstelling aanschouwelijk te maken door haar met een treffend beeld te vermengen. Bij de overdragt, die als eene verkorte vergelijking te beschouwen is, wordt de hoofdgedachte door het beeld verdrongen, treedt dat beeld in hare plaats; bij de vergelijking staan beide naast elkander en het beeld dient slechts, om de hoofdgedachte te doen uitkomen. Wat aldus, om slechts een voorbeeld aan te voeren, met de overdragt heeten zou *Met kracht en wijsheid heeft hij het staatschip tusschen klippen en rotsen doorgestuurd* zou met de vergelijking zoo omtrent heeten *Gelijk een stuurman met eene vaste en kundige hand het schip tusschen klippen en rotsen door-*

stuurt, heeft hij onder dreigende en gevaarvolle omstandigheden den staat met kracht en beleid bestuurd. Even zoo zou het overdrachtige *In den strijd is hij een leeuw* met de vergelijking luiden *Hij is moedig en sterk gelijk een leeuw.* Deze voorbeelden toonen tevens, dat de vergelijking eenen veel rustigeren toestand vordert dan de overdracht, welke elk *als, gelijk, even als*, enz. vermijdt en daardoor korter en sneller is.

De hoofdvereischten der vergelijking zijn:

1). Dat er eene werkelijke en onmiskenbare gelijkheid tusschen het beeld en de hoofdgedachte besta, namelijk in het opzigt, waarin zij vergeleken worden (vergelijkingspunt, *tertium comparationes*).

2). Dat het beeld aanschouwelijker dan de gedachte zij en haar werkelijk met meer duidelijkheid en leven voorstelle; het moet daarom ontleend worden aan voorwerpen, die noch te ver, noch te dicht liggen.

3). Dat de vergelijking edel en gepast zij, of de gedachte zuiver voorstelle, zonder platte bijvoorstellungen.

Het beeld kan zijne plaats hebben het zij vóór of na de hoofdgedachte, of in haar gevlochten zijn.

Voorbeeld.

1. Een kwaad geweten gelijkt op de door storm beroerde zee.

2. De christelijke zachtmoedigheid maakt even als de zon elk voorwerp, dat zij beschijnt, fraaijer.

3. Veel smarten zijn heilzaam; want menig hart gelijkt den boomen, die slechts hunnen balsem van zich geven, nadat men hen gewond heeft.

4. De bekwame schilder kan met eene enkele streek van het penseel het beeld van een glimlagchend kind in dat van een weenend herscheppen: even zoo kan de lasteraar met een enkel woord den goeden naam van een regtschapen mensch bederven.

5. De weldadige regen verkwikt de dorstige velden niet zoo, als deze tranen, die van de terugkeerende liefde mijns broeders getuigen, mij verrukken.

6. Even als de arend in zijne vermetele vlucht door de wol-

ken in de zuivere dampkringslucht opwaarts stijgt, zoo verheft zich de moedige door de nevelwolken des twijfels naar het klare licht der waarheid.

Opgaven ter oefening.

1. Een zwak karakter vergeleken met een riet.
2. Een vast karakter of eenen krijgsman, die tegen voorwaartsdringende vijanden strijdt, vergeleken met eene rots, waartegen de golven klotsen.
3. Het hoofd van eenen onoplettenden en vergeetachtigen leerling vergeleken met het vat der Danaïden.
4. Den menschlievenden wijsgeer vergeleken met eene vuurbaak.
5. De verdrijving van zorgen door den terugkeer van het geluk vergeleken met onweerswolken, door de zon verdreven.
6. De hoop vergeleken met de stralen der zon, met eene ster, met eene lantaren, met een anker.
7. Sterke gemoedsbeweging, verborgen onder een kalm uiterlijk, en op het punt elk oogenblik uit te barsten, vergeleken met een vulkaan.
8. De ziel des menschen vergeleken met een anker.

Een en dertigste oefening.

OVER DE TEGENSTELLING.

De tegenstelling dient, om eene gedachte door hare verbinding met eene tegenovergestelde te doen uitkomen. Terwijl zij aldus strekt, om de ongelijkheid tusschen de tegenover elkander gestelde gedachten in het oog te doen springen, vormt zij te gelijker tijd eene vergelijking. Zij wordt menigvuldig gebruikt, om het voorwerp eene overtuigende duidelijkheid te geven, om de juistheid of ongerijmdheid eener beschouwing, de voortreffelijkheid of verwerpelijkheid van een voorwerp aan te toonen, of op eene meer duidelijke wijze het verschil tusschen twee dingen voor te stellen.

Voorbeelden.

1. *Waarschijnlijkheid of onwaarschijnlijkheid van Milo's misdaad.*

Milo wilde Clodius niet dooden op eenen tijd, toen het geheele menschdom zijnen bijval aan die daad zou hebben geschonken: is het dan waarschijnlijk, dat hij gebruik maakte van eene gelegenheid, die hem als moordenaar moest brandmerken? Hij ontzag zich zijnen vijand te vernietigen onder de bescherming der wet, op eene geschikte plaats, bij eene goede gelegenheid en zonder eenig gevaar voor zich zelve: zou hij dan zulks gewaagd hebben trots de wetten, op eene ongelegene plaats, op eenen ongunstigen tijd, met gevaar voor zijn eigen leven?

2. *Trotschheid en nederigheid.*

Geene eigenschappen van het menschelijke hart verschillen zoo van elkander als de trotschheid van de nederigheid. De trotschheid grondt zich op eene hooge meening van ons zelve; de nederigheid op ons gebrek aan verdiensten. De trotschheid is de dochter der onwetendheid; de nederigheid de dochter der wijsheid. De trotschheid verhardt het harte; de nederigheid verzacht het gemoed. De trotschheid is doof voor de stem van het geweten; de nederigheid luistert met eerbied naar den waarschuwer van binnen. De trotschheid eindelijk verwerpt de raadgevingen van het verstand, de stem der ervaring, de geboden der godsdienst, terwijl de nederigheid met leergierigen zin dankbaar alles aanneemt, wat haar in het kleed der waarheid te gemoet komt.

Aanm. Eene zoodanige voortgezette, gelijklopende ontwikkeling van twee voorstellingen wordt genoemd een *parallel*. Hij kan of gelijk hier uitgaan uit eene tegenstelling, of gelijk in de zestiende oefening uit eene vergelijking. Daar hierna den leerling het bezigen van de tegenstelling herhaalde malen ten taak zal gesteld worden, geven wij hier geene opgaven ter oefening.

Twee en dertigste oefening.

DE BIJSpraak (ALLEGORIE) EN DE FABEL.

Daar de bijspraak eene uitgebreide overdragt is, is zij even als deze (en de vergelijking) gegrond op overeenstemming of gelijkheid. Zij verschilt van de overdragt daarin, dat zij het beeld, waaronder zij eene gedachte voorstelt, den geheelen zin of volzin laat doordringen, terwijl de overdragt slechts een deel er van opneemt. Wanneer men aldus zegt *Pluk de rozen, eer zij verwelken* of *Gij vult den beker boordevol met alsem*, dan kan slechts uit de zinnen, waarmede de opgegevene verbonden zijn, gezien worden, of zij in eenen eigenlijken of denkbeeldigen zin opgevat behooren te worden, terwijl de overdragt hare verklaring vindt in den zin zelven (b. v. indien men hierboven gezegd had *Pluk de rozen der vreugde, Gij vult den beker der bitterheid*).

Maar dikwijls overschrijdt de bijspraak de grenzen van een keerwoord, doordien zij veelal in eene zamenhangende voorstelling het beeld uitbreidt, waaronder een voorwerp eenmaal is opgevat, zoodat alle gedachten zijdelings op het beeld, maar regtstreeks op het onder het beeld verborgen onderwerp kunnen toegepast worden. Voorbeelden van zulk eene uitgebreide gelijkenis vindt men in den 80sten Psalm, bij Xenophon (de vertelling over Hercules, die tusschen de deugd en de ondeugd kiest), bij Herder en Krummacher, beide Hoogduitsche schrijvers, enz.

Als zoodanige bijsprakige voorstellingen zijn ook gelijkenisreden en fabelen te beschouwen. Aangaande de eerste verwijzen wij naar het Nieuwe Testament. De fabel zoekt in eene verdichte vertelling de eene of andere zedelijke waarheid of eene algemeene op ondervinding gegronde stelling aanschouwelijk te maken of smakelijk voor te dragen. Hare stof haalt zij gewoonlijk uit de dierenwereld door middel van de gelijkheid of overeenstemming van de geaardheid der menschen met die der dieren. Gewoonlijk bestaat de fabel uit twee deelen, de vertelling zelve en de les,

welke men door haar wil inscherpen, of, gelijk die in de wandeling genoemd wordt, de zedeles; evenwel deze laatste wordt niet altijd uitgedrukt, en het aan den lezer overgelaten, haar zelf uit het voorgestelde te trekken.

Aanm. Voorbeelden van goede fabelen te vinden, zal den leermeester niet moeilijk vallen: men denke slechts aan Esopus, Phedrus, la Fontaine, Gellert, Lessing, enz. Ter oefening in de schriftelijke voordragt is de fabel een voortreffelijk middel.

Opgaven ter oefening.

(De leerling make eene fabel, om het gevaar van eerzucht zonder bekwaamheid aan te wijzen.)

Eene slak verachtte haar kleine huis en verlangde naar een grooter.

Zij vond eens eene kreeftschaal.

Zij nam die in bezit en werd van al hare bloedverwanten benijd.

Op zekeren dag vond men haar dood in eenen hoek der schaal.

Aanm. De leerling breide de opgegevene punten uit en verbindte hen tot een geheel. De leermeester verkorte daarna de gegevene punten en leverde eindelijk de zedeles. Even zoo kan hij den leerling de eene of andere fabel voorlezen of aanwijzen en hem naar deze eene van gelijke strekking laten maken, waartoe *in het begin* de personen (de dieren) kunnen worden opgegeven.

Drie en dertigste oefening.

DE BREEDSPRAAK (PARAPHRASE).

Tot de figuren pleegt men ook te rekenen de breedspraak, die eene verklarende omschrijving van eenen korten en beeldsprakigen zin(spreuk, spreekwoord, enz.) is. Men moet haar niet verwarren met de omschrijving (*periphrase*; zie bl. 17 en 18). Het doel met deze oefening is, om den leerling te wennen, zich

reden van zulke uitdrukkingen te geven en ze zelf, echter met spaarzaamheid, te gebruiken.

Voorbeeld.

Bezin, eer gij begint.

Met de breedspraak:

Deze regel gebiedt ons, niets te ondernemen, eer wij ernstig overwogen hebben zoo wel de gevolgen daarvan als de waarschijnlijkheid, of wij ons doel zullen bereiken. Voorts moeten wij bij ons zelve overleggen, of de moeilijkheden en gevaren, aan welke wij ons blootstellen, niet grooter zijn dan de voordeelen en het genoeg, die wij van ons slagen verwachten. Eindelijk zullen wij bedenken, of het niet eenmaal ons berouwen zal, de daad volbragt te hebben.

Opgaven ter oefening.

(De leerling wende in elk der navolgende zinnen de breedspraak aan.)

1. De morgenstond heeft goud in den mond.
2. Wel begonnen is half voleind.
3. Een goed woord vindt eene goede plaats.
4. Het is niet alles goud, wat er blinkt.
5. Een gestadige drup holt den zwaarsten steen uit.
6. Alles heeft zijn tijd.
7. *Te* is nooit goed.
8. De kruik gaat zoo lang te water, totdat zij barst.
9. Zoo gewonnen, zoo geronnen.
10. Komt tijd, komt raad.
11. Al is de leugen nog zoo snel, de waarheid achterhaalt haar wel.

De voorgaande oefeningen, in welke de stof meer of min gegeven is, hebben voornamelijk ten doel gehad, om den leerling te wennen, de regte uitdrukking voor elke gedachte te kiezen, aan de stof den meest passenden vorm te geven; de volgende oefeningen zullen hem leeren, de stof zoo wel als den vorm te vinden.

Vier en dertigste oefening.

DE VERHANDELING.

1. Door eene verhandeling verstaat men eene zamenhangende en geordende reeks van gedachten, die gezamenlijk eene zekere enkele gedachte, de hoofdgedachte, toelichten. Deze gedachte, welke alzoo de band is, die de verschillende deelen der verhandeling verbindt, noemt men het *onderwerp* (*thema*).

Aanm. Tusschen *opstel* en *verhandeling* zou men misschien het onderscheid kunnen maken, dat de verhandeling wetenschappelijk volmaakt, het opstel minder volmaakt is; van uit dit oogpunt gezien, is een opstel voortreffelijker, naar mate het op eene verhandeling gelijk.

2. Elk denkbaar voorwerp kan behandeld worden of stof geven tot eene verhandeling, zoo als: begrippen (b. v. *riendschap*), beweringen (b. v. *Dat de menschheid in vooruitgang toeneemt*), voorwerpen (b. v. *de volksplantingen der Grieken*), menschen en hun lot en hunne inborst (b. v. *Napoleons inborst*), geschiedkundige gebeurtenissen, enz.

3. Het onderwerp kan op verschillende wijzen voorgesteld worden. De gebruikelijkste vormen zijn: 1.) De vorm van zin- en leenspreuk, spreekwoord (b. v.: *Slecht gezelschap verderft goede zeden*; — *De morgenstond heeft goud in den mond*); 2.) Afhankelijke vorm (b. v.: *Dat het leven niet het hoogste goed is*; — *Waarom het niet goed is, zijn lot vooruit te weten*); 3.) Vertellende vorm (b. v.: *Joseph en Maria vinden na lang zoeken Jezus in den tempel*); 4.) Vragende vorm (b. v.: *Waarom zijn de meeste menschen ontevreden met hun lot?*) 5.) Naamwoordelijke vorm, met of zonder nadere bepaling (b. v.: *Vaderlandsliefde*; *De magt der gewoonte*; *De winter het beeld des ouderdoms*; *Over de oorzaken van het verval van het Romeinsche rijk*; *Bewijs, dat de deugd altijd gelukkig maakt*); of twee verbondene naamwoorden (b. v.: *Solon en Cresus*; *De zomer en de winter*).

4. De verhandeling strekt: 1. Of om de gedachte, waarover zij handelt, te verklaren; 2. Of om de waarheid van die gedachte te bewijzen; 3. Of om die gedachte ter uitoefening aan te bevelen. Daar haar hoofddoel dus is te leeren, moet zij door duidelijkheid en bepaaldheid in gedachten en uitdrukking voornamelijk trachten op het verstand te werken. Slechts in het derde geval kan het haar somtijds (bij beschrijving en vertelling) toegelaten worden, om op de verbeelding en daardoor op het gevoel te werken, doch dit doel mag nooit hoofddoel zijn.

5. Wanneer eene verhandeling gemaakt zal worden en het onderwerp is gegeven of gevonden, volgt het opzettelijke overdenken (*meditatie*) van het te behandelen voorwerp. Dit overdenken moet dienen, deels om de stof te vinden, deels om deze gepast te behandelen, en splitst zich aldus in twee deelen: 1.) *Het vinden der stof (inventio)*; en 2.) *Hare behandeling (tractatio)*. Beide deelen zullen wij nu afzonderlijk beschouwen.

Vijf en dertigste oefening.

(VERVOLG.)

Het vinden der stof (*inventio*).

De eerste moeilijkheid, die de eerstbeginnende ontmoet, wanneer hij een opstel zal vervaardigen, is, dat hij niet weet, wat hij zal schrijven. Somwijlen zoekt hij dit gebrek te verhelpen, door zijne toevlugt tot een boek te nemen, dat over het opgegevene onderwerp handelt, en daaruit te nemen, wat hem dienstbaar kan zijn, maar van alle wijzen om zich schrijfstof te verschaffen is er geen slechtere en meer verderfelijke dan deze, wijl niets meer verstandelijke traagheid en slaafsche afhankelijkheid bevordert dan het gedachteloos naschrijven van de woorden van een ander. Jongen lieden kan het daarom niet genoeg herinnerd worden, *dat er eene veel betere en digterbij liggende bron is, die, juist te nutte gemaakt, hen van stof kan voorzien en wier rijken inhoud het in hunne magt staat bestendig te vermeerderen.*

Deze bron is hun eigene geest, voor zoo verre hij de denkbeelden bearbeit, welke hij reeds bezit.

De meeste menschen weten namelijk meer, dan zij gewoonlijk zich voorstellen, en verraden zulks dikwijls, wanneer zij niet alleen de gedachten van anderen verstaan en toestemmen, maar ook gevoelen, *»dat die hun als ware het uit het hart gegrepen zijn»*. Zij hebben alzoo zelve dergelijke gedachten gehad en dergelijke opmerkingen gemaakt, maar de bekwaamheid gemist, om de in hun binnenste verborgene schatten te voorschijn te halen en hunne duistere voorstellingen tot zulk eene klaarheid te brengen, dat zij in staat waren, haar met woorden uit te drukken en ze tot een geheel te vormen. Het is de pligt van ieder mensch den voorraad voorstellingen en gedachten, welke hij dus in grootere of mindere mate bezit, niet alleen te vermeerderen door veel met aandacht te zien, te hooren en te lezen, maar ook zoodanig zich toe te eigenen en tot zijnen waren verstandelijken eigendom te maken, dat hij te aller tijd ze door middel van zijn geheugen te zijner dienste heeft. Hij, die aldus door opmerkzame beschouwing van de wereld, die hem omgeeft, van de levende en levenlooze natuur, van de denkwijze, het spreken en handelen der menschen, door een onderzoekend gadeslaan van zijn eigen harte, en den loop van zijne gedachten en gevoelens, zijne levensrigting en omstandigheden, door weetgierig luisteren naar de stem van verstandigeren, door nadenkend lezen der werken van goede schrijvers den kring zijner kennis heeft uitgebreid, zal zoo voorbereid zijn tot de schriftelijke behandeling van elk onderwerp, dat niet bijzondere kunde in eene bepaalde rigting vereischt, dat hij nauwelijks moeite zal hebben om de stof te vinden.

Wat hierboven gezegd is, geldt in het algemeen de voorbereiding en den gedachtenvoorraad, die men tot de overdenking noodig heeft; deze zelf komt eerst in aanmerking, wanneer een bepaald onderwerp ter behandeling is opgegeven. Hoe nu de stof in een zeker gegeven geval gevonden wordt, laat zich moeilijk door regels bepalen, daar oefening en ervaring hier de beste leermeesteressen zijn; inmiddels kunnen toch de volgende wenken eerstbeginnenden ter wegwijzing dienen :

1. Eerst en vooral moet de leerling weten, dat een opstel veel en rustig nadenken, bij gevolg veel tijd vordert, en dat hij, die meent, alles in een oogenblik te kunnen vinden en het goed voorstellen, zich zeer vergist. Degene, die alzoo een goed opstel wil leveren, moet met de geheele kracht zijner ziel zijne gedachten van alles aftrekken en ze alleen vestigen op het onderwerp, dat hij wil behandelen, terwijl hij, het onafgebroken en scherp beschouwende, elke gedachte, die het bij hem opwekt, moet trachten vast te houden en zich aanschouwelijk te maken. Wanneer hij dus het onderwerp van alle kanten naauw onderzoekt, zal hem natuurlijker wijze spoedig zulk een rijkdom van stof toestroomen, dat hij weldra meer hinder van overvloed dan van gebrek zal hebben. Daar de eerstbeginnende echter meestal niet weet, van welke zijden een onderwerp kan beschouwd worden, deelen wij hier eene korte wegwijzing daartoe mede.

2. Het onderzoeken van een begrip biedt de volgende gezigtpunten aan (zie het aanhangsel):

A. Den begripsinhoud. Woordbepaling (*nominale definitie*), zaakbepaling (*reale definitie*); wezenlijke, oneigenlijke, toevaljige eigenschappen; wordingsbepaling (*genetische definitie*). Ontbinding: de deelen, de deelen der deelen, het verschil van deze met het geheel en met elkander, hunne vorm, plaats, enz.

B. Den begripsomvang. Verdeeling: soorten, ondersoorten, nevensoorten; hoe zij van elkander verschillen.

C. Den samenhang van het begrip met en de verhouding tot andere begrippen: gelijkheid, ongelijkheid, overeenkomst, tegenstelling, grond, gevolgen, oorzaak, werking, invloed, uitgestrektheid, ontstaan, doel, tijd, plaats.

3. Bij de voorstelling van gebeurtenissen komt in aanmerking:

A. Bij natuur- en kunstverschijnselen: a.) Het wezen en begrip van het verschijnsel; of het nieuw is en niet vroeger verklaard is; of ook door anderen opgemerkt, en hoedanig door hen voorgesteld is geworden; tot welke soort het behoort, op welke bekende soorten het lijkt; b.) De plaats, en de omtrek; de tijd, de voorafgaande, vergezellende omstandigheden; c.) Zijn begin, zijne ontwikkeling, de tijdperken dier ontwikkeling, overgangen

dezer tijdperken, en of er oorzakelijke zamenhang tusschen hen bestond en welke; waarschijnlijkheid, mogelijkheid; *d.*) Oorzaken, gevolgen, nut of schadelijkheid, invloed en indruk op den waarnemer of anderen.

B. Bij handelingen: *a.*) De handelende personen: hoofdpersonen, bijpersonen; de inborst van elk hunner, en waarin zij verschilt van en overeenkomt met die der overigen; de invloed der inborst op de handelingen, belemmerende of bevorderende, de betrekkingen, beroep en stand der personen; of zij jegens elkander vijandelijk of vriendschappelijk gezind waren: de invloed van het eene of van het andere; *b.*) Tijds- en plaatsverhouding; wanneer, waar, onder welke voorafgaande en vergezellende omstandigheden de handeling geschiedde; de uitwerking hiervan; *c.*) Onmiddellijke of regtstreeksche oorzaken der handeling: aanleiding, beweeggronden; of deze waren toevallig, door dwang te weeg gebracht of vrij, en dan in hoe verre het eene of het andere; vooruit bedacht en dan hoe langen tijd, of oogenblikkelijk ontstaande; in hoe verre zedelijk rein en verbonden met opofferingen of niet; welke gemoedsaandoeningen daarbij in het spel waren, welke inzigten; welke dwalingen er bij den dader heerschten; welke omstandigheden de handeling bevorderden, welke hinderpalen haar in den weg gelegd werden, met welke gevaren hare uitvoering vergezeld ging; *d.*) De handeling zelve; waarin zij bestond; tegen wien of waartegen zij werd uitgevoerd; of zij wettig of onwettig, regtmatic of onregtmatic, prijzenswaardig of berispelijk, gewichtig of onbeduidend is; *e.*) De gevolgen: welke zij zijn; hoe groot en uitgebreid; of zij vooruit bedacht, voorzien, bedoeld of niet bedoeld zijn; welke gevolgen er konden hebben plaats gehad voor het afzonderlijke, voor het geheel; of de schadelijke gevolgen niet kunnen worden hersteld.

4. Moet er eene bewijsvoering gegeven worden voor eene stelling of bewering, dan komt het volgende in beschouwing:

A. Ontwikkeling der stelling: Verklaring van de begrippen, in de stelling vervat; of er eene andere bepaling gegeven kan worden van deze begrippen en in hoe verre die bepaling de stelling of bewering zou veranderen; in welke verbinding met elkander de begrippen en de voorwerpen voorkomen.

B. Bewijs: *a.*) Voorloopige vragen: Kan slechts de mogelijkheid, of slechts de waarschijnlijkheid, de waarheid of de noodzakelijkheid der stelling bewezen worden, of het tegenovergestelde? Mogelijkheid: innerlijke: Weerspreken de begrippen, in de stelling vervat, elkander niet? in hoe verre is de wederspraak slechts schijnbaar? in hoe verre strijden de begrippen met de uit hen afgeleide of bewezene werkingen? of omgekeerd? Uiterlijke: Strijdt de bewering met de wetten der natuur; de handeling met de vermogens der handelenden? met tijd en omstandigheden? in welke verhouding staan de werkingen en gevolgen tot het niet of wel strijden? 2.) De waarschijnlijkheid: Overeenstemming tusschen de omstandigheden, tusschen het voorafgaande, als waarschijnlijke oorzaak, en het volgende, als waarschijnlijke werking; getuigen: personen, die getuigen; konden zij de waarheid zeggen? waren zij tegenwoordig? konden zij zien, wat er gebeurde, en hooren, wat er gezegd werd? waren zij door vooroordeel bevangen? kon er niet door hen op de zaak geen acht geslagen zijn, om reden dat zij hun onverschillig was, of moest zij zich in hun geheugen prenten, op grond dat zij voor hen van zeer veel gewigt was? wilden zij de waarheid zeggen? waren zij braaf? niet gedwongen? Hadden zij voordeelen of nadeelen bij de aflegging van hun getuigenis, en welke? Het getuigenis zelf, was het volledig, duidelijk, niet met zich zelf in tegenspraak? doet het veel of weinig voor de zaak af? zijn andere getuigenissen met hetzelfde in overeenstemming of in strijd? 3. De noodwendigheid: *a.*) *redeneerkunstig*: de noodzakelijke gevolgen der stelling uit hare gronden; *β.*) *wezenlijk (real)*: hare op ervaring gegronde zekerheid. *b.*) De vorm der bewijsvoering: 1.) welke voorafgaande stellingen (*premissen*) zijn er toegestemd? welke worden betwijfeld? hoe kunnen zij gestaafd worden? of kunnen de betwijfelde voorafgaande stellingen ontbeerd worden? 2.) Welke wijze van het maken der gevolgtrekkingen moet gekozen worden? welke vorm is de doelmatigste? *c.*) De verhouding der bewering tot andere personen en zaken: 1.) Wat is de meening der menigte, der lezers of toehoorders, of van aanzienlijke mannen omtrent de bewering? op welke wijze zal men van deze

meening gebruik maken, of hoedanig haar wederleggen? welke vooroordeelen staan de erkenning der waarheid in den weg? hoe zal men ten aanzien dezer vooroordeelen handelen? 2.) Welke ervaringsgronden bevestigen de bewering? welke weerspreken haar oogenschijnlijk? hoe laat deze weerspreking zich opheffen? in hoe verre spreken gelijke of verschillende verhoudingen voor het bewijs?

5. Zal de inhoud eener stelling ter toepassing worden aanbevolen, bij gevolg eene zekere handeling worden aan- of afgeraden, dan moeten de volgende vragen het voorwerp van overweging zijn:

A. Is de handeling voordeelbelovend? a.) Welke oogmerken heeft men daarbij, en wien wil men bevoordeelen of welk voordeel stelt men zich voor: 1.) Uiterlijke: rijkdom? eer? invloed? magt? bloedverwanten? vrienden? de staat? nakomelingen? nageslacht? 2.) Ligchamelijke: gezondheid? schoonheid? kracht? frischheid? 3.) Geestelijke: verstandelijke, *aesthetische*, zedelijke ontwikkeling? b.) Wordt er naar de bereiking van vele oogmerken te gelijk getracht? zijdelings of regstreeks? c.) Is het voordeel zeker? verbonden met gevaren, en welke? met andere onaangenaamheden, en welke?

B. Is zij volgens regt en plicht? a.) Regt: strookt zij met eenige wet of eenige overeenkomst? zijn deze wettig tot stand gekomen? strijden deze niet met andere wetten, en welke? met de geboden van de zedeleer, en welke? zijn die wetten of die geboden billijk of onbillijk? is de wet niet met zich zelve in widerspraak? is zij niet dubbelzinnig? is zij nog geldig? Hare handhaving nog raadzaam, noodzakelijk? Is zij op het onderhavige geval van toepassing? in hoe verre niet? b.) Plicht: 1.) Uit welke hoofdzedewet is de wezenlijkheid van dezen plicht op te maken? door welke gevolgtrekkingen? in welchen Zusammenhang staat hij met andere pligten? hoedanig wordt hij door deze noodzakelijk? welke driften en gevoelens spreken voor zijne wezenlijkheid? 2.) hoedanig is hij gegrond op de leer van het evangelie? op welke woorden der schrift? kan zijne geldigheid bezeugen worden uit deze of den geest dier leer? welke daadzaken uit de openbaring spreken voor hem? 3.) Welke invloed heeft het vervullen of het overtreden van dezen plicht op het welzijn

en de rust van ons zelve, van anderen, den staat, en de menschen? 4.) Onder welke omstandigheden moeten wij vooral op dezen pligt acht geven? hoe zullen wij hem nakomen? welke voorzigtigheidsregelen moeten wij in acht nemen, om niet het doel te missen (b. v. bij milddadigheid jegens armen)? 5.) Welke innerlijke hinderpalen moeten wij overwinnen? welke uiterlijke? 6.) Door welke middelen wordt de uitvoering gemakkelijk gemaakt en bevorderd?

Wanneer de leerling, door bovenstaande wegwijzing te nutte te maken, zich genoegzame stof heeft verschaft, merke hij wel op: 1.) Dat het geenszins noodzakelijk is, zich al de wenken, in eene afdeeling gegeven, te nutte te maken; 2.) Dat de hierboven in klassen verdeelde gezigtspunten bij de aanwending niet zoo gescheiden van elkander kunnen gehouden worden, als het hier is geschied; maar dat zij dikwijls bij elkander raken en dat er niet veel verhandelingen aangetroffen worden, die niet genoodzaakt zijn, hare stof aan meer dan ééne klasse te ontleenen.

Wanneer men volgens de gegevene aanwijzing den gedachtenvoorraad gevonden heeft, kan men dien nog op verschillende wijzen vermeerderen:

1.) Wanneer men aan het ondergeschikte begrip het hoogere toevoegt. B. v. wanneer men, in plaats van te zeggen: *De burgeroorlog is verderfelijk*, zegt *Hoewel elke oorlog verwoestend is, is er toch geene zoo verderfelijk als de burgeroorlog*.

2.) Wanneer men het hoofdbegrip door de ondergeschikte begrippen (door de ontbinding (*individualisatie*), zie bl. 93 en de 29ste oefening) uitdrukt.

3.) Wanneer het afgetrokken (*abstracte*) begrip door voorwerpelijke (*concrete*) of door de zoo genaamde redekunstige bepaling, die men niet verwarren moet met de redeneerkunstige, verklaard wordt. B. v. wanneer men voor *Socrates was de eerste zedewijsgeer* zegt *Socrates riep het eerst de wijsbegeerte van uit den kern, voerde haar steden en huizen*

binnen en dwong haar, zich met het dagelijksche leven en de zeden, het goede en het kwade te bemoeijen.

4.) Wanneer men tegenover het voorwerp, dat men verklaren wil, een ander stelt, vooral met aanwending van de afvraging (8ste fig.) en de vooruitoppering (12de fig.). B. v. *Het is niet een wreede dwingeland, maar een regtvaardig koning, dien wij beweenen; niet een streng meester, maar een liefderijk vader.* Vergelijk bl. 94 en 95.

5.) Wanneer men door eene vergelijking een voorwerp toelicht. Vergelijk de 30ste oefening.

Zes en dertigste oefening.

(VERVOLG.)

DE BEHANDELING DER STOF (TRACTATIO).

1. Wanneer de noodige stof is bijeengebragt, wordt er gevorderd, dat zij *behoorlijk behandeld* worde, met andere woorden, dat de nog onzamenhangende gedachtenvoorraad zal vervormd worden tot een *regelmatig geheel*, dat de gedachten deels *op eene behoorlijke wijze worden geschikt*, deels *in zoodanige bewoordingen ingekleed*, dat zij de hoofdgedachte, die door de geheele verhandeling heenloopt en als een onzichtbare band hare verschillende deelen te zamen bindt, duidelijk en aanschouwelijk maken. De behandeling der stof bevat alzoo: 1). *De schikking der stof (dispositie)*; 2). *De inkleeding der stof in woorden (elocutie)*. Daar over het laatste deel reeds het voornaamste gezegd is in de drie en twintigste en volgende oefeningen, zullen wij hier voornamelijk de schikking der stof beschouwen.

2. Dat een wel naauwkeurig ordenen der stof — door hetwelk zij in zekere hoofdpunten verdeeld wordt, die hun vereenigingspunt in het onderwerp vinden — de eigenlijke ontwikkeling van het onderwerp voorafga, is, vooral voor den eerstbeginnende, van het grootste gewigt: zulks maakt den arbeid gemakkelijk door vaste punten te geven maakt het zoo dikwijls noodig zijnde

terugzien en overzien ligter, vrijwaart voor beduidende uitlatingen; in één woord orde, duidelijkheid en bepaaldheid worden slechts daardoor mogelijk. En om eene juiste schikking te verkrijgen, is het zeer noodzakelijk, dat er eerst van hare hoofdpunten eene *korte schets* gemaakt worde, die als een geraamte der verhandeling zij, welke in tegenoverstelling als een volkomen ontwikkeld, krachtig ligchaam te beschouwen is.

Aanm. Is de verhandeling of opstel zoo onbeduidend, dat een naauwkeurig ordenen der gedachten noch noodzakelijk, noch uitvoerbaar is, dan is het voldoende *den loop der hoofdgedachten* aan te stippen.

3. Bij elke schikking wordt vereischt: 1). Dat ze volledig zij, d. i. noch meer, noch minder deelen opgeeft, dan in het geheel, het onderwerp, vervat zijn; 2). Dat ze juist zij, d. i. dat de opgenoemde deelen werkelijk van elkander verschillen, zoodat zij niet te zamen vallen, maar elkander uitsluiten; 3). Dat ze duidelijk zij, d. i. dat de zamenhang der deelen zoo wel met elkander als met het geheel zichtbaar zij.

4. Vooronderstellen wij nu, dat de ontwikkeling van een begrip of van eene uit begrippen voortvloeiende bewering of stelling den leerling ten taak gegeven is en dat hij de gedachten, die het overpeinzen van het onderwerp bij hem doet ontstaan, ter neder schrijft, zoo als zij hem ingevallen zijn, dan komt het er op aan, orde in dezen bajert te brengen. Dit geschiedt, wanneer men de voorhanden zijnde bestanddeelen met elkander vergelijkt, onderzoekt, welke op elkander gelijken, en de gelijksoortige naar zekere gezigtspunten in verschillende klassen (soorten, onderdeelen, enz.) verdeelt, d. i. wanneer men hen in klassen rangschikt (zie de 14de oefening). De rangschikking in klassen geschiedt in gevolge de wetten voor de redeneerkundige verdeling (*divisio*) en de ontbinding (*partitio*).

5. Van deze dient de *redeneerkundige verdeling*, om den *omvang* van een begrip, d. i. al de voorwerpen, die tot het begrip kunnen gerekend worden, op te geven. Deze voorwerpen worden naar een zeker gezigtspunt, verdeelingsgrond (*fundamentum divisionis*) — die onder de eigenaardige of wezenlijke ken-

merken van het begrip gekozen wordt — gebragt onder zekere afdeelingen, die genoemd worden *ondergeschikte begrippen* van het begrip en te zamen het begrip moeten uitmaken. Deze ondergeschikte begrippen kunnen weder in onderafdeelingen en zoo verder verdeeld worden. De ontbinding is eene bloote oplossing van het geheel in zijne deelen zonder opzigt tot eenen gemeenschappelijken verdeelingsgrond. Zij staat in betrekking met den *inhoud* van het begrip, wijl zij eene afdeeling vormt van elk zijner kenmerken, alsmede met zijne *betrekkingen*. Bij de verdeeling wordt alzoo de stof geordend, d. i. ondergeschikte begrippen onder een hooger en dit weder onder een hooger gebragt (zie de 14de oefening); bij de ontbinding worden de verschillende deelen van het geheel onder dit gebragt. Eene schikking kan ten aanzien harer hoofddeelen eene ontbinding en ten aanzien harer onderdeelen eene verdeeling zijn, en omgekeerd, of kan bestaan uit louter ontbindingen of verdeelingen. De inhoud of omvang eener stelling wordt verklaard door de ontbinding of verdeeling van de in haar verbondene begrippen.

6. Zal in eene verhandeling de waarheid of onwaarheid eener stelling bewezen worden, zoo moet dit bewerkstelligd worden door een bewijs. Alle bewijzen zijn sluitredenen of kunnen in sluitredenen ontbonden worden. Elke sluitrede bestaat uit drie stellingen: 1). Eene algemeene stelling, *de bovenste stelling* (b. v.: *De verrader verdient straf*); 2). Eene aan haar ondergeschikte stelling, *de onderste stelling* (b. v.: *A is een verrader*); 3). Eene op den innerlijken zamenhang van deze twee (bewijsgronden, *voorstel stellingen* (*premissen*)) gegronde stelling, *de slotstelling* (b. v.: *Alzoo verdient A. straf*). De wijze, waarop de deelen van het bewijs worden behandeld en geordend, wordt *bewijsvoering* of *bewijstrant* genoemd. In zulk eene verhandeling moet de door overdenken gevondene stof tot de verschillende bewijsgronden worden gebragt, op welke de stelling rust.

Aanm. Eene meer uitvoerige behandeling van de verdeeling, het bewijs en de sluitrede komt voor in het aanhangsel. Hier wordt nog slechts het volgende vermeld. De *redekunstige* sluitrede heeft niet den strengen vorm van de *redeneerkundige* sluitrede. Gewoon-

lijk komt zij als eene *onvolledige sluitrede (enthymema)*, d. i. eene sluitrede met twee stellingen, voor, doordien de bovenste stelling er ligt bij te denken is; zeldzamer ontbreekt de onderste stelling.

7. Bij *het schetsen van verhalen* moet de stof geordend worden naar der gebeurtenissen: 1). Oorzaak of ontstaan. 2). Loop. 3). Gevolgen. Bij *geschiedkundige onderzoekingen*, wier doel het is, de werkelijkheid van eene of meer daadzaken uit te vorschén, komt in aanmerking: 1). Eene naauwkeurige voorstelling van de daadzaken, wier staving het voorwerp van het onderzoek uitmaakt; 2). Weging der gronden voor en tegen, en de daarop steunende gevolgtrekkingen.

8. Wanneer de stof alzoó in gedeelten gesplitst is, moet er nog beslist worden, in welke orde die gedeelten elkander zullen opvolgen. Deze volgorde zal zelden moeilijk gevonden worden, meestal zich van zelve aanbieden. Als algemeenen regel kan men stellen, dat die volgorde gekozen moet worden, bij welke de deelen zich natuurlijk ontwikkelen en met geregelden tred voorwaarts schrijden tot het doel der verhandeling, dat men nooit uit het oog mag verliezen, want slechts door daarop steeds zijnen blik te houden kan men de verschillende deelen tot een geheel zamensmelten en de verhandeling maken tot hetgeen zij wezen moet, tot een kunststuk.

9. De schikking zal in vele gevallen bijdragen tot het vinden der bouwstof. Reeds door de gedachten ter neer te schrijven, die voorloopig zich van zelve aanbieden, zal de leerling ligt komen aan andere, met haar in verband staande. En beproeft hij nu, om het gevondene te ordenen naar de redeneerkunstige wetten, dan zal hij spoedig de leemten, die er nog bestaan, bespeuren en dan zelden moeite hebben, om ze aan te vullen. Het zal alzoo b. v. het vinden der stof bevorderlijk zijn, wanneer hij weet, dat de bewijzen voor eene bewering moeten gegrond zijn op de uitspraak van het verstand, van de ervaring of van wijze mannen, op de ongegrondheid der tegenwerpingen, enz.; dat de *inleiding* (zie hierna) kan handelen over het gewigt, de onbekendheid, de geschiedenis, enz. van het voorwerp; dat bij beschouwing van eene deugd of ondeugd in aanmerking komt haar begrip, bron, gevolgen, bestrijdings- en bevorderingsmiddelen, enz.

Aanm. Het gebeurt niet zelden, dat de leerling, *zelfs wanneer de schikking gegeven is*, niet in staat is de verschillende punten te behandelen. In dit geval moet hij elk deel als een nieuw onderwerp behandelen, het als zoodanig in deelen splitsen, en, indien zulks noodig is, de aldus gekregene deelen op hunne beurt in deelen splitsen, totdat hij gelooft stof genoeg te hebben. Gesteld b. v., dat hij bij het beschrijven van eenen vloed, wiens hoofddeelen door de ontbinding aangewezen waren, het deel *oever* te behandelen kreeg, zoo zou hij eerst zich den oever als een deel van de bedding en deze weder als een deel van den vloed te denken hebben, en het begrip, dat hij toe te lichten had, zou aldus zijn *het deel van de bedding eens vloods, dat oever genoemd wordt*. Hij zoekt vervolgens de verschillende gezigtpunten, uit welke het voorwerp kan gezien worden, zoo als ten aanzien van hoogte, vorm, bestanddeelen, enz., en komt daarbij b. v. tot de bepalingen *lage, moerassige, steile, vooruitstekende, zandige, steenachtige*, enz. Het valt hem dan in, dat een vloed somwijlen zijne oevers *verandert*, en dat menschenhanden daarbij werkzaam zijn, enz., en dit brengt hem tot de voorstellingen *opgehoogd land, dijken, paalwerk, doorbraak*, enz. Hij denkt wijders aan de onderlinge verhouding der oevers, en daardoor vindt hij *een regter en een linker, een breede of een smalle*, enz., *oever*. Eindelijk herinnert hij zich, dat somwijlen geheele aan eenen vloed palende streken *oevers* genoemd worden, en nu komt hij van zelve op *een met hout bewassene, woeste, bebouwde*, enz. *oever*. Hij onderzoekt daarop, welke van deze voorstellingen van toepassing zijn op den vloed, door hem te beschrijven (ten minste wanneer een bepaalde vloed is opgegeven), en maakt van haar bij de beschrijving gebruik. De hier beschrevene behandelingswijze wordt in tegenoverstelling van de hierboven (§ 4) vermelde ontleedende (*analytische*) de zamenbindende (*synthetische*) genoemd. Vergelijk het aanhangsel, 5de hoofdstuk, § 8.

Zeven en dertigste oefening.

(VERVOLG).

OEFFENINGEN IN HET SCHIKKEN DER STOF.

Voorbeelden.

A. 1. De volgende stellingen worden aangenomen, over de vlijt ter neder geschreven te zijn:

1. Vlijt doet rijkdom verwerven. 2. De dag schijnt den vlijtige dikwijls te kort toe. 3. De vlijtige wordt door ieder een geacht. 4. Hij geeft zijnen bureu en vrienden een goed voorbeeld. 5. De stille vlijt is beter dan de geruchtmakende. 6. Het tegenovergestelde van vlijt is lediggang. 7. Men kan de vlijt ook overdrijven. 8. De vlijtige staat vroeg op. 9. Vlijtig is hij, die elk gunstig oogenblik in nuttige werkzaamheid doorbrengt. 10. Lediggang is eene plaag voor den vlijtige. 11. Verdeeling van den tijd ondersteunt de vlijt. 12. Van de vlijt der oude Egyptenaren getuigen de door hen achtergelatene gedenkteekenen, de bewonderingwekkende pyramiden. 13. Vlijt bewaart voor veel kwaad. 14. Vlijt moet met rust afgewisseld worden. 15. Tot vlijt behoort naauwkeurigheid. 16. Vlijt is eene hoofdeigenschap van een goed leerling. 17. Werkzaamheid is een woord van onvattender beteekenis dan vlijt. 18. De fabel stelt de mier en de bij als voorbeelden van vlijt voor. 19. Er is een lediggang, die den schijn van vlijt heeft. 20. De vlijtige verveelt zich nooit.

Bij vergelijking vindt men, welke begrippen als gelijksoortige kunnen gebragt worden tot een gemeenschappelijk hooger begrip, en al de hoogere begrippen, tot welke men op deze wijze komt, vinden weder hun vereenigingspunt in het hoofdbegrip *vlijt*. Men zal aldus zien, dat 2, 5, 8, 10, 15 daarin overeenstemmen, dat zij de wijzen vermelden, waarop de vlijt zich openbaart; 1, 3, 4, 13, 20 daarin, dat zij vermelden de gevolgen der vlijt, enz.; zoodat het geheel omtrent op de volgende wijze zou kunnen worden geordend.

Vlijt.

A. Begrip:

- a.) Bepaling (9. Het doorbrengen van elk gunstig oogenblik in nuttige werkzaamheid).
- b.) Zinverwante begrippen (17. Werkzaamheid).
- c.) Schijnsoort (19. Bedrijvige lediggang).
- d.) Het tegenovergestelde begrip (6. Lediggang).

B. Uitingen (15. De vlijtige arbeid met naauwkeurigheid; 5. Zonder gedruisch; 8. Staat vroeg op; 2. Vindt den dag te kort; 10. Lediggang is hem eene plaag).

C. Weldadige gevolgen:

- a.) Voor den vlijtige zelve:
 - α.) Tijdelijke (1. Vermogen; 3. Eer).
 - β.) Zedelijke (20. Behoedmiddel tegen verveling; 13. Tegen het kwade).
- b.) Voor anderen (4. Goed voorbeeld).

D. Goede raad: (7. De vlijt niet te overdrijven; 14. Zich de noodige rust te geven; 11. Den tijd te verdeelen).

E. Toeschrijving:

- a.) Aan wezens, die vlijt bezitten (12. De Egyptenaars; 18. De mieren en bijen).
- b.) — — —, die haar moeten bezitten (16. Goede leerlingen).

A. 2. De volgende gedachten, die voorondersteld worden door den leerling zelve gevonden of door de vragen des leermeesters hem ontlokt te zijn, moeten geordend worden:

1. Verwoeste akkers en woningen. 2. Veroveringszucht. 3. Verstrooijing van huisgezinnen. 4. Orde en rust in vrede. 5. Dure tijd. 6. Dikwerf delft de beleedigde het onderspit. 7. Het verval van goede inrigtingen, handel en fabrieken. 8. Armoede en nood der burgers. 9. Dikwerf is eergierigheid oorzaak van eenen oorlog. 10. Vermindering der bevolking. 11. Oorlog is even onverstandig als tweegevechten. 12. Als het vuistregt. 13. Staatsschuld. 14. Eigendom en leven zijn veilig in vrede. 15. De ontwikkeling van den akkerbouw wordt belemmerd door den oorlog. 16. Oorlog heeft dikwerf zijnen grond in beleedigden trots. 17. Hij wekt dikwerf een volk uit eenen diepen slaap. 18. De

onverstoorde vooruitgang der kunsten en wetenschappen gedurende den vrede. 19. De vrede bevordert welstand en ondernemingen van algemeen nut. 20. Vaderlandsliefde, dapperheid, grootmoedigheid en andere deugden ontwikkelen zich in den oorlog. 21. Onzedelijkheid en zedenverbastering. 22. De oorlog leert een volk zijne krachten kennen. 23. In den oorlog bestrijden menschen, die elkander geheel onbekend zijn, de een den ander. 24. Hij knoopt den band der eensgezindheid tusschen de burgers vaster. 25. Onregt, gewelddadigheden en mishandelingen zijn zijne onafscheidbare makkers.

Oorlog.

A. Oorzaken :

a.) Eergierigheid. b.) Veroveringszucht. c.) Gekrenkte trots. (9, 2, 16.)

B. Strijdigheid met het verstand :

a.) Dikwerf delft de beleedigde het onderspit. b.) Hij geeft op het tweegevecht. c.) Op het vuistregt. d.) Menschen, elkander geheel vreemd, bestrijden de eene de anderen. (6, 11, 12, 23.)

C. Goede gevolgen :

a.) Hij wekt dikwerf een volk uit zijnen slaap. b.) Leert het zijne kracht kennen. c.) Ontwikkelt vaderlandsliefde, dapperheid, grootmoedigheid en andere deugden. d.) Knoopt den band der eensgezindheid tusschen de burgers vaster. (17, 22, 20, 24.)

D. Droeveige gevolgen :

a.) Voor den geheelen staat :

a.) Belemmering van den akkerbouw. b.) Vermindering der bevolking. c.) Verval van handel, fabrieken en weldadigheidsinrigtingen. d.) Staatsschuld. e.) Dure tijd. f.) Onzedelijkheid en zedenbederving. (15, 10, 7, 13, 5, 21.)

β.) Voor huisgezinnen en personen :

a.) Scheiding. b.) Onregt, gewelddadigheden en mishandelingen. c.) Verwoesting van akkers en woningen. d.) Armoede en nood. (3, 25, 1, 8.)

E. Zegeningen van den vrede:

- α.) Zekerheid van eigendom en leven. β.) Rust en orde. γ.) Welstand, bevordering van ondernemingen van algemeen nut. δ.) Onverstoorde ontwikkeling van kunsten en wetenschappen. (14, 4, 19, 18.)

Opgaven ter oefening.

(De leerling ordene nu de volgende gedachten.)

I. 1. Traagheid is de moeder van vele ondeugden, zoo ook dikwerf van onbeleefdheid. 2. Beleefdheid behoort tot de pligten jegens anderen. 3. Met den hoed in de hand komt men door het gansche land. 4. De Chinezen drijven de beleefdheid zoo ver, dat zij voor hen eene plaag wordt. 5. Beleefdheid openbaart zich in het uiterlijke, is alzoo gelegen in woorden, gelaatstrekken en gebaarden. 6. De hoogmoedige is dikwijls onbeleefd. 7. Beleefdheid is een kind der zedelijkheid. 8. Beleefdheid drukt achting en welwillendheid jegens iemand uit. 9. Onbeleefdheid is dikwijls een gevolg eener slechte opvoeding. 10. Beleefdheidsbetuigingen worden bepaald door zeden en gebruiken. 11. Beleefdheid is een onschuldig middel om anderen voor zich in te nemen. 12. Zij kan geene huichelarij genoemd worden, want een ieder weet, dat zij een kind is van gewoonte en overeenkomst. 13. Hij, die beleefd wil zijn, zij steeds gedachtig, dat onbeleefdheid dikwerf ontspruit uit onreine bronnen. 14. De beleefde kan niet kruipend genoemd worden, want hij volgt slechts het algemeene gebruik. 15. Het verhoogt zeer de waarde der beleefdheid, wanneer men bemerkt, dat zij gretig bewezen wordt. 16. Zij is een sieraad der jeugd. 17. Zij ontardt in valscheid en kruiperij, wanneer zij meer achting en welwillendheid uitdrukt, dan het gebruik is, en zonder dat zij echter werkelijk uit deze gevoelens ontspruit. 18. Zij is naauw verwant met de menschlievendheid. 19. De uiterlijke beleefdheidsvormen leert men het best door den omgang met beschaafde lieden. 20. Men moet zich wachten voor gemaakte of overdrevene beleefdheid.

II. 1. De mensch heeft eene natuurlijke neiging, om zich aan te zien als het middelpunt van alles. 2. Liefdeloosheid maakt on-

gevoelig voor het lijden en de vreugde van anderen. 3. Liefdeloosheid verwijdert de harten der menschen van ons. 4. Hij is niet liefdeloos, die aan lediggangers en verkwisters ondersteuning weigert. 5. Men vindt zoo zelden bij anderen deelneming in zijn lijden of ongeluk. 6. Liefdeloosheid ontaardt ligt tot hardvochtigheid en wreedheid. 7. De liefdelooze oordeelt ligt afkeurend over zijne medemenschen. 8. De liefdelooze slaat er geen acht op, of zijne beoordeelingen een ander kan kwetsen of schaden. 9. Liefdeloosheid ontaardt ligt tot vermaak in het leed van een ander. 10. Ook gebrek aan welwillendheid is eene bron van liefdeloosheid. 11. De liefdelooze oordeelt dikwerf op den blooten schijn. 12. Hij, die zijne medemenschen niet lief heeft, moet vele genoegens ontberen. 13. De liefdelooze is niet tot eenige ware deugd in staat. 14. Men kan niet aan allen geven en allen helpen. 15. Liefdeloosheid ontspruit uit zelfzucht. 16. Men moet steeds zijn hart voor medegevoel geopend houden. 17. Hij, die poogt anderen wel te doen, vat ook welwillendheid voor hen op. 18. Niets smart zoo zeer als zich liefdeloos beoordeeld te zien. 19. Kan men dan aan allen niet geven en allen niet helpen, zoo kan men toch ieder een deelneming betoonen. 20. Hij, die zijne medemenschen lief heeft, vindt dikwerf daar middelen om te helpen, waar hij zelf het niet vermoed had. 21. De liefdelooze weigert zelfs daar te helpen, waar het wel besteed zou zijn en veel nut te weeg zou gebragt hebben. 22. Liefdeloosheid ontstaat dikwerf uit traagheid. 23. Men is dikwerf liefdeloos uit ligtzinnigheid. 24. Onze gevoeligheid wordt dikwerf in de wereld bedrogen. 25. Liefdeloosheid is ongevoeligheid voor het lijden en de vreugde onzer medemenschen. 26. Hij, die misdaden aan den dag brengt, is niet liefdeloos. 27. Liefdeloos is hij, die de onschadelijke zwakheden en gebreken zijner medemenschen ten toon stelt.

B. In het volgend voorbeeld zijn niet de enkele begrippen, maar de reeksen van begrippen aan elkander ondergeschikt. Korthedshalve zijn de gegevene gedachten onmiddellijk op hare plaats gesteld. De onderschikking is door het inspringen der regels aangeduid.

Voorbeeld.

Over slecht gezelschap.

Slecht gezelschap verderft goede zeden.

Omgang met slechte menschen schaadt door het voorbeeld.

Hij, die veel met spelers omgaat, krijgt ligt lust voor het spel.

Ernst was zoo lang een toeschouwer aan de speeltafel,
dat hij zelf begon te spelen.

Hij, die dikwerf hoort kwaadspreken, vindt ten laatste er
geen kwaad in, het zelf te doen.

Hoe velen heeft niet de verleiding van anderen tot zonde gebragt.

De verleider begint met de goede grondbeginselen te ondermijnen.

Gij plaagt met uwe deugd slechts u zelve, zeide Aretas tot Philinthus.

De verleider omstrikt den in zijne deugd wankelende met verleidingen.

Karel toonde zijnen vriend het gewonnen geld.

Aansporing van anderen verleidt dikwerf den deugdzame tot eene misdaad.

Dreigingen hebben menigeeen bewogen, om tegen zijn geweten te handelen.

Heb niets gemeen met slechte menschen.

Vlied het gezelschap der boozen.

Het veiligst is zelfs de uitnoodingen tot het bijwonen van zulk een gezelschap af te slaan.

Hij, die toevallig in slecht gezelschap komt, doet het best, om het dadelijk te verlaten.

Omgang met menschen, die als slecht bekend zijn, is zeer gevaarlijk.

Opgaven ter oefening.

1. Door het lot van zijne schatten beroofd, besluit de gierigaard voortaan zijne zinnen op betere dingen te stellen. 2. De mensch voert zelden zijne goede voornemens uit. 3. Dikwerf

wekt een ongeluk den mensch op, zijne levenswijze te veranderen. 4. De onmatige, ten gevolge van onmatig drinken of eten ziek zijnde, besluit om voortaan matiger te leven. 5. Harpagon, wiens blanke geldstukken door dieven weggeroofd zijn, besluit in het vervolg zich met zes ten honderd te vergenoegen. 6. De mensch vat in voorspoedige oogenblikken dikwerf goede voornemens op. 7. Bij de uitvoering van goede voornemens durven velen niet moedig den spot hunner vroegere makkers in de ondeugd trotseren. 8. Een ontkomen gevaar wekt somwijlen gedachten tot verbetering van leven op. 9. Zelfs hij, die zich zelven van geene bepaalde misdaad bewust is, wordt dikwerf door eene gewigtige gebeurtenis in zijn leven tot nadenken over zich zelyen gebragt. 10. Men vergeet dikwerf goede voornemens uit te voeren. 11. Damon, de afgezette staatsdienaar, kweekt in rust en levenskalmte zijne kool. 12. Dikwerf drijft het treden in eenen nieuwen toestand tot goede voornemens aan. 13. In het gewoel der wereldsche vermaken denkt menig een niet meer aan zijne goede voornemens. 14. Dikwijls wekt eene gelukkige gebeurtenis den mensch tot ernstige beschouwingen op. 15. In zijne verwachtingen bedrogen, besluit de eerzuchtige zijne trotsche plannen op te geven. 16. Plotselinge vermeerdering van vermogen stemt dikwijls tot weldadigheid. 17. Lycas, door zijn voeteuvel geplaagd, verklaart, dat hij voortaan water wil drinken. 18. Dikwerf beweegt een ongeluk, dat een mensch in zijn streven naar een voorwerp zijner begeerlijkheid treft, hem om voornemens ter zelfverbetering op te vatten. 19. Menig een ontbreekt het aan moed, om zijne goede voornemens ten uitvoer te brengen. 20. De dood van geliefde personen bewerkt niet zelden eene gunstige verandering in onze denkwijze. 21. Beata erfde van daag een vermogen van een tonne gouds. Nu, zeide zij, heb ik Gods zegen om de armen wel te doen. 22. Dikwijls worden goede voornemens door eene tot gewoonte ontaarde gedachteloosheid gesmoord. 23. Hoe velen ontbreekt het niet aan moed, om de ontberingen en moeilijkheden te trotseren, die aan de uitvoering van goede voornemens verbonden zijn.

C. De leerling ordene de volgende gedachten, ze woordelijk

overnemende, zóó, dat zij een opstel onder den titel *Over de dienstvaardigheid* vormen.

1. Men bemint allerwegen den dienstvaardige. 2. En ook op andere wijze ontvangt hij overvloedig belooning. 3. Het is van geringe beteekenis, dat de dienstvaardige zich dikwerf in onaangenaamheden wikkelt. 4. Dienstvaardig is hij, die steeds bereid is, zonder hoop op voordeel, anderen groote of kleine diensten te bewijzen. 5. Wij zullen bij elke gelegenheid onze krachten beproeven. 6. Men noemt haar (de dienstvaardigheid), in zoo verre men aan kleine diensten denkt, gewilligheid. 7. Zij heeft echter ook hare kwade zijden. 8. Slaagt de dienstvaardige, niemand is blijder dan hij. 9. In allen gevalle wordt van zijne goedheid dikwerf door onbescheidenen misbruik gemaakt. 10. Heeft hij de wenschen zijner vrienden ontdekt, hij spaart geene moeite, ja dikwijls geene onkosten, om ze te vervullen. 11. In elk huis, in elk gezelschap is hij welkom. 12. Behalve eigene schade bekomt hij nog dikwerf ondank. 13. Wij zullen der onbescheidenheid niet tot speelbal strekken! 14. De dienstvaardige slaat steeds acht op de behoeften van anderen. 15. Daarom ga onze dienstvaardigheid gepaard met overleg! 16. Hij spoort die behoeften soms met moeite op. 17. Ondank moet het nimmer wezen, dat ons er van terughoudt, anderen diensten te bewijzen. 18. Overal oogst hij dank in. 19. Deze deugd vindt reeds hare belooning in zich zelve. 20. Men streeft er naar, hem bij gelegenheid daartoe wederdienst te bewijzen. 21. Wij moeten steeds bereid zijn, anderen van dienst te zijn.

D. In de aangevoerde schikkingen zijn de hoofddeelen volgens de ontbinding aangegeven; slechts een paar keeren is de verdeeling aangewend ter verdere ontwikkeling van een deel, b. v. in de schikking over *Vlijt*, waarin het meer omvattend begrip *weldadige gevolgen* is ingedeeld in twee soorten *die voor den vlijtige zelve* en *die voor anderen*, en de eerste weder in twee onderdeelen *tijdelijke* en *zedelijke*. Zulks is ook over het algemeen het geval, daar de verdeeling slechts zelden ten grondslag der schikking kan gelegd worden ¹⁾. Om nader niet alleen

1) Namelijk niet bij zulke voorstellingen, wier doel is toelichting

het verschil, maar ook de naauwe overeenkomst tusschen de ontbinding en de verdeeling aan te toonen, zullen wij een voorbeeld geven, waarin hetzelfde, begrip zoo wel volgens de ontbinding als de verdeeling, ontwikkeld is. Korthedshalve worden de enkele deelen hier, even als in de volgende voorbeelden, dadelijk op hunne plaats gesteld.

Stroom.

(D. i. een tusschen twee oevers stroomend water.)

A. Ontbinding.

(D. i. opgave van den inhoud van het begrip of van de kenmerken (deelen), die het eigen zijn.)

1. Wezenlijke eigenschappen :

A. Een uitgangspunt, gewoonlijk *bron* genaamd.

B. De plaats, die hij doorloopt, waarbij men denkt aan:

a.) De waterhoeveelheid zelve.

b.) Of zijne bedding, bij welke in aanmerking komt:

a.) Gedaante, zoo als deze gevormd is door de oevers en den bodem, die den loop van den stroom bepalen.

β.) Ligging, welke den val van zijn water bepaalt.

C. Een eindpunt, gewoonlijk *monding* genaamd.

2. Toevallige eigenschappen :

Eilanden, zandbanken, klippen, ondiepten, watervallen, draaikolken, enz.

Verdeeling.

(Ten grondslag der verdeeling (*fundamentum divisionis*) kan eenige kenmerken, onverschillig welke, gelegd worden: b.v. hier *bron, plaats, waterhoeveelheid, bedding, oevers, bodem, loop, monding, eiland, zandbanken, ondiepten*, enz. Maar, wjl de verdeeling, welke al de kenmerken van het begrip in zich wilde opnemen, te uitgebreid zou worden, pleegt men tot ver-

van den inhoud en de waarheid eener bewering, om welke reden de ouden de schikking bij voorkeur ontbinding (*partitie*) noemden.

deelingsgrond slechts enkele van de wezenlijkste kenmerken te kiezen; wij nemen hier drie zulke.)

1. Ten opzichte der waterhoeveelheid kan een stroom zijn:

A.) Klein = beek.

B.) Middelmatig = een water.

C.) Groot = vloed.

2. Ten aanzien van zijnen oorsprong kan een stroom zijn:

A.) Natuurlijk: en als zoodanig weder:

a.) Ontspringende uit eene bron.

b.) — — — — — een staand water.

B. Door kunst ontstaan, en als zoodanig weder:

a.) Klein = gracht.

b.) Groot = kanaal.

3. Betreffende zijnen uitloop kan een stroom zijn:

A. Met een uitloop, en als zoodanig weder:

a.) Uitlopende in een ander stroomend water.

b.) — — — — — staand water, en kan aldus weder zijn:

a.) Uitlopende in een meer.

β.) — — — — — de zee.

B. Zonder uitloop = een stilstaand water.

Aanm. Wanneer men de bovenstaande ontbinding en verdeling met elkander vergelijkt, zal men bevinden, dat de begrippen, welke in de eerste voorkomen, alle een deel van eenen stroom zijn, en slechts in vereeniging met elkander eenen stroom vormen, terwijl in de laatste elk enkel lid een soort van stroom is. Insgelijks zal men zien, dat zij beide — zij hebben elk voor zich bestendig met het begrip te doen — naauw verwant met elkander zijn, wijl de in de verdeling willekeurig gekozene verdeelingsgronden 1, 2, 3 gezamenlijk eene ontbinding vormen en 1 en 2 van de ontbinding eene verdeling zijn van het begrip *eigenschap*.

E. Wij hebben tot nog toe enkele begrippen beschouwd, wij willen nu een paar voorbeelden van de verdeling van zinnen geven.

I. De strenge deugd geeft een bemoedigend voorbeeld.

De twee hoofdbegrippen zijn: *strenge deugd* (als onderwerp

(*subject.*) en *bemoedigend voorbeeld* (als gezegde (*predicaat*)). De stelling wordt toegelicht: 1) Door te ontwikkelen, waar het noodig is, elk enkel deel van de hoofdbegrippen; 2.) Door te vermelden de onderlinge verhouding tusschen het onderwerp en het gezegde, d. i. met welk regt het laatste aan het eerste toegevoegd wordt. Wij zullen ons bepalen wat hetgeen, in 1) vervat, aangaat, tot het ontwikkelen van het begrip van het onderwerp, wijl hier de ontwikkeling van het gezegde minder noodzakelijk is.

1. Waarin bestaat de strenge deugd?

A.) Niet:

- a.) In aangenomene en gezochte gestrengheid van uiterlijke zeden, of in boete en gekunstelde zonderlingheden.
- b.) In bestendig klagen over de verdorvenheid van den tijd en de wereld of in zich van de wereld terug te trekken.

B. Maar zij is streng:

- a.) In hare beginselen.
- b.) In hare zelfkennis.
- c.) In haar voorbeeld voor de wereld.
- d.) In hare eischen jegens anderen.

2. Haar voorbeeld is bemoedigend, omdat:

- a.) het bij ons menschen het geloof aan de menschheid en over het algemeen aan ware deugd levendig houdt;
- b.) het bij ons het besluit wekt, onverdroten te arbeiden aan onze eigene volmaking en niet aan ons zelven te wanhopen;
- c.) het ons kracht geeft, de toenemende ontaarding en verdorvenheid der menschen te bestrijden.

II. Van de goedheid des dienstvaardigen wordt dikwijls door onbescheidenen misbruik gemaakt.

In deze stelling is het gezegde — namelijk het begrip *misbruik* — het deel, dat ontwikkeld moet worden.

1. Waarin bestaat hier misbruik?

- A. In de wijze, waarop men van de goedheid des dienstvaardigen gebruik maakt.
- a.) De onbescheidene wacht de diensten niet geduldig af.

b.) Maar hij dwingt die af:

- α.) Regtstreeks — doorgelaatstrekken, handelingen, enz.
- β.) Zijdelings — door zinspelingen, verzoeken, smee-
kingen, enz.

B. In hetgeen men verlangt, namelijk:

- a.) Diensten, die de verzoeker,
 - α.) of niet noodwendig behoeft,
 - β.) of zich zelven gemakkelijk kan bewijzen.
- b.) Diensten, die de dienstvaardige
 - α.) niet kan bewijzen zonder eigene schade,
 - β.) — — — — — zonder onregt te begaan.

2. Bewijs er voor, dat zoodanige misbruikmaking plaats vindt.

A. Wij vermoeden dit reeds vooruit, wanneer wij bedenken:

- α.) Dat eigenbaat menigvuldig gevonden wordt.
- β.) Dat kiesch gevoel daarentegen hoe langer hoe zeld-
zamer onder de menschen wordt.

B. Dit vermoeden wordt door de dagelijksche ervaring tot
zekerheid gebragt, in zoo verre

a.) wij zelven

- α.) anderen dezen feil jegens anderen zien begaan;
- β.) of aan ons zien geopenbaard, doordat

t) wij zelven van de dienstvaardigheid van anderen
misbruik maken

† t) of anderen van de onzo.

b.) Klagten daarover vernemen wij:

- α.) Van dezulken, die daardoor lijden.
- β.) In algemeene spreekwijzen, het zij uit den mond des
volks, het zij uit dien der wijzen en dichters.

F. Voorbeeld eener bewijsvoering.

Slecht gezelschap verderft goede zeden.

1. De schadelijkheid van slecht gezelschap vermoedt het ver-
stand reeds uit de geaardheid der menschelijke natuur (b. v.
het ligt aannemen van eene gewoonte, navolgingszucht, enz.) en
uit het overeenkomstige geval, dat een ligchaam niet ligt in

aanraking komt met een ander, zonder daarvan eenig spoor te behouden.

2. En de ervaring bevestigt dit vermoeden. Zij doet ons dezen schadelijken invloed zien, wiens bestaan elk hart gevoelt.

a.) De tot hiertoe onschuldige leert ten minste het kwade kennen, welks aanwezen hij vroeger ter naauwer nood bevroedde en zijne ziel wordt met beelden daarvan vervuld.

b.) Het onzedelijke verliest allengskens het onbehagelijke, het terugstootende, dat het voorheen voor hem had en er ontstaat een gevaarlijk gewoonworden daaraan, vooral wanneer de onzedelijke voor het overige beminneenswaardig, of wel onze vriend, enz. is.

c.) Er blijft dikwijls ongemerkt iets aankleven eerst in woorden; de navolgingszucht werkt onbewust.

d.) Gewoonlijk moet de betere zich houden veel te billijken, dat hij in zijn gemoed afkeurt; zulks eischt de beleefdheid. Maar de bewustheid er van, in de oogen der wereld aan eene verkeerde daad deel te hebben is reeds eene halve verkeerde daad, welke velen uit misnoegdheid daarover tot eene werkelijke maken.

e.) Hoe langer de omgang duurt, hoe meer en sterker de verleidingen worden.

f.) De tot nu toe besprokene schadelijke gevolgen van slecht verkeer ontstaan uit zich zelve en zonder regtstreeksch toedoen van het gezelschap. Maar ook dikwerf is het gezelschap het er om te doen, dat de daarin opgenomene niet beter zij of schijne. Dan streeft het er ijverig naar, den nog schuldlooze schuldig te doen worden. Men legt zijner deugd de menigvuldigste, listigste lagen en verzoekt hem op duizenderlei wijzen. Men spreekt hem toe, men bidt, bezweert hem, men lacht hem uit, men bespot, hoont hem, men lokt hem beloften, eeden af, enz.

g.) Door dit alles worden de goede beginselen ondermijnd, goede voornemens aan het wankelen gebracht, twijfel opgewekt, b. v. over de waarde der deugd, over het verschil tusschen het goede en het kwade, enz.

h.) Dikwerf maakt de slechte gebruik van dwang. Bedreigingen en nog hardere middelen verschrikken den vreesachtige.

G. Voorbeeld van aanstipping van den gedachtenloop eener verhandeling.

Valsche schaamte.

De algemeenheid van dit gevoel. Zijne verkeerdheid. Ontwikkeling van het begrip. Schaamte over iets onschuldigs of zelfs over iets goeds. Oorzaak: overdreven eergevoel, zwak zelfgevoel, verkeerde voorstelling van betamelijkheid, blooheid, enz. Gevolgen: nalaten van veel goeds, doen van veel kwaads, in de meeste gevallen gebrek aan houding, pijnlijke verlegenheid, enz. Middelen ter bestrijding: veelvuldig peinzen over het belagchelijke en het schadelijke van dit gevoel, toeïgening van juiste aanschouwingen, streven naar zelfstandigheid, onderdrukking van den eersten indruk.

Acht en dertigste oefening.

(VERVOLG.)

DE DEELLEN DER VERHANDELING.

1. De natuurlijke deelen der verhandeling zijn: 1.) Inleiding.
 - 2.) Ontwikkeling van het onderwerp.
 3. Het slot.
- 2.) De inleiding. Haar hoofddoel is om opmerkzaamheid en belang voor het onderwerp op te wekken. Zij moet daarom deels tot het onderwerp voorbereiden (b. v. door alle hinderpalen weg te ruimen), deels het juiste gezichtspunt, waaruit het beschouwd zal of moet worden, opgeven. Waar zulks niet doenlijk is, of het onderwerp door zijne klaarheid of onbeduidendheid elke inleiding verbiedt, is zij natuurlijk overtollig. Haar doel kan zij slechts bereiken, wanneer zij *niet onbepaald of algemeen, niet alle-daagsch, niet ongepast, niet gerekt*, maar *uit de zaak zelve voortvloeiende en zoo beknopt mogelijk is.*

Alzoo niet: *Wanneer wij de menschen beschouwen, dan*

zien wij, of Hoe nuttig de wetenschappen zijn, is bekend, of Het menschelĳke leven is van dien aard, dat, of De tijden worden bestendig slechter, of De algoede God heeft den menschen vermogens en krachten gegeven, die hun pligt is te ontwikkelen. Wat met eene kleine verandering bij elke verhandeling te gebruiken is, past eigenlijk aan geen eene.

2. De inleiding zal behalve opmerkzaamheid of belang op te wekken ook in haar einde *het onderwerp zelf* opgeven en alzoo den overgang tot zijne ontwikkeling banen. Deze overgang geschiedt slechts dan *juist*, wanneer de inleiding in gevolge zijnen aard daartoe leidt en aldus de verbinding met de behandeling van het onderwerp niet gezocht is. Bij de vermelding van het onderwerp kan, zoo zulks noodig is, zich aansluiten eene korte schets van de schikking of de behandeling der hoofddeelen, waarbij alsdan een overzigt van hetgeen men te verwachten heeft gegeven wordt.

3. Stof voor de inleiding kan ontleend worden aan:

a.) De beweegredenen, die den schrijver bewogen hebben, het door het onderwerp uitgedrukte voorwerp te behandelen.

B. v. het gewigt van het voorwerp; de opmerkzaamheid, die het heeft gewekt; gebrek aan genoegzame kennis daarvan; eene bijzondere aanleiding; bedenkingen en twijfel, die onlangs daarover zich geopenbaard hebben, enz.

b.) Een onderwerp, dat tot het voorwerp der verhandeling staat als het algemeene tot het bijzondere.

B. v. over de waarde der kunst in het algemeen, wanneer er sprake is van de waarde eener bepaalde kunst; over het wezen der deugd in het algemeen, wanneer er eene enkele deugd behandeld wordt; over de vorderingen van den menschelĳken geest op het gebied der wetenschappen, wanneer zijne vorderingen op dat van ééne wetenschap zal onderzocht worden, enz.

c.) Het geschiedkundige van het voorwerp.

B. v. de geschiedenis van de ontdekking van het kruid, wanneer er gesproken zal worden over den invloed dezer ontdekking op de herschepping der krijgskunde; de geschiedenis van de ontdekking van America, wanneer er sprake is van de gevolgen daarvan voor Europa, enz.

d.) Het schijnbaar tegenovergestelde van datgeen, hetwelk de hoofdgedachte der verhandeling uitmaakt.

B. v. het schijnbare voordeel, dat eene met de wetten der zedeleer niet overeenstemmende wijsheid geeft, wanneer de hoofdstelling het zich ten doel stelt, het nadeel van haar aan te toonen.

e.) Voorloopige onderzoekingen, die kunnen bijdragen tot de verklaring en naauwkeurige bepaling van het in het onderwerp vervatte hoofdbegrip.

B. v. woordafleidkundige woordverklaringen, zamenstellingen en vergelijkingen van de overige beteekenissen eens woords; wederlegging van verkeerde begrippen, die aan hetzelfde verbonden zijn, spreekwoorden, zinspreuken, enz.

4.) De inleiding moet in verhouding van het geheel kort zijn (omstreeks als 1 tot 12 of als 1 tot 8), slechts de gedachten mededeelen, welke tot de zaak behooren, en geenszins trachten naar opgesmuktheid door middel van uitvoerigheid of uitweidingen, wijl zulks deels de opmerkzaamheid van de hoofdzaak afleidt, deels de verwachting zoo hoog spant, dat die door de behandeling van het onderwerp zelf niet kan worden beantwoord en dus alle belangstelling daarvoor vernietigt, deels door de kunstigheid der wendingen het vertrouwen des lezers in den voorsteller verzwakt. Het raadzaamst is, haar slechts te zoeken na voleind bepeinzen van het onderwerp en haar geheel weg te laten, wanneer zij niet van zelve uit den aard der zaak voortvloeit.

5.) Ontwikkeling of behandeling van het onderwerp. Wanneer de ontwikkeling van het onderwerp ten doel heeft, om den lezer door overtuigende gronden te leeren, moet men de *hoofdgedachten* (hoofddeelen) zoodanig ordenen, dat de volgende worden voorbereid en bekrachtigd door de voorgaande, opdat men den hoogst mogelijken zamenhang, en duidelijkheid en toenemende leering te weeg brenge. De ordening der deelen kan geschieden in betrekking deels met den *inhoud* der gedachten, deels met het *doel* der voorstellingen (vergelijk 36ste oefening, 8).

6.) De stijl der verhandeling rigt in zinnenbouw en in uitdrukking zich naar het onderwerp, naar het oogmerk, naar den lezer, naar de persoonlijkheid des schrijvers. Achtgeving op de

natuur van het onderwerp is daarbij het voornaamste, want de uitdrukking is slechts dan gepast en kunstrijk, wanneer zij zich rigt naar den inhoud der gedachten en noch door gezwellenheid, noch door armoede tegen den goeden smaak indruischt. Achtgeving op het *oogmerk* heeft niet minder invloed op de schoonheid der rede dan achtgeving op den *kring*, tot welken de verhandeling zich rigt. De *persoonlijkheid des sprekers* eindelijk geeft eene eigenaardige kleur aan het geheel.

7.) Het slot. Even als de inleiding steeds voor oogen moet hebben de behandeling der hoofdgedachte en tot haar geleiden, zoo moet het slot op haar terugwijzen en nooit eindigen met eene gedachte, die niet in eenig verband met haar staat. Daarom zal een slot het voortreffelijkste zijn, wanneer het kort en nadrukkelijk het gevolg van het geheel als in een middenpunt te zamen trekt of het in het midden gebragte ter toepassing aanbeveelt. En wijl het voor een deel daarvan afhangt, welken indruk het geheel bij den lezer zal achterlaten, moet men de grootste naauwkeurigheid zoo wel in zijne stof als in zijnen vorm doen heerschen.

Voorbeeld eener deelenrangschikking, waarin de zoo even besprokene deelen der verhandeling duidelijk voorkomen.

Over het doelmatig besteden van den vacantielijd.

Inleiding. Gelijk het geen bewijs behoeft, dat men den tijd in het algemeen nuttig moet besteden, zoo is het ook niet noodig aan te toonen, dat men een zoo beduidend gedeelte, als de vacantielijd is,

Overgang. niet nutteloos mag laten verstrijken. Doch daar vele verkeerde aanschouwingen hierover heerschende zijn, wil ik beproeven zulks duidelijker voor te stellen, en te dien einde spreken over

Opgave van het onderwerp. het doelmatig besteden van den vacantielijd, terwijl ik eerst opmerkzaam zal maken zoo wel

Verdeeling. op de onjuiste als juiste beschouwingwijze van den vacantielijd en daarop voorstellen het op

eene juiste aanschouwing gegrond besteden van denzelfven.

Ontwikkeling. I. Beschouwingwijze van den vacantielijd.

A.) Onjuiste beschouwing:

a.) Dat hij slechts bestemd is tot de uitspanning van den leerling na het vlijtige werken op school en daarom

b.) zoo veel mogelijk moet doorgebracht worden

a.) met volkomene werkeloosheid, eten, drinken, slapen, enz., of toch ten minste

β.) met het najagen van allerlei vermaken.

B.) Juiste aanschouwing:

a.) Dat hij zal dienen deels tot uitspanning van de leermeesters, deels van de leerlingen, en daarom door deze laatsten

β.) moet doorbracht worden niet in volkomene werkeloosheid, maar met het doen van allerlei nuttige dingen, die zich met het doel, uitspanning te hebben, zich laten vereenigen.

II. Over de op eene juiste beschouwingwijze gegrond besteden van den vacantielijd.

A. Aan uitspanning en vermaken:

a.) Tot uitspanning kan dienen: verblijf in den kring zijner familie, deelneming aan landelijken arbeid, wandelingen, enz.

b.) Tot vermaak: bezoek bij bloedverwanten, deelneming aan feestelijkheden, spelen, enz.

B. Aan nuttige bezigheden:

a.) Uitvoering van opgegeven werk.

b.) Uitvoering van zelfgekozen werk, zoo als aandachtig doorlezen van een belangwekkend boek, teekenen, schilderen, muziek, enz.

(In vele gevallen laat het nuttige zich met het gemakkelijke vereenigen, b. v. door eene reize, het lezen van een boek, enz.)

Slot. Dat de leerling wel zal doen, een plan voor het besteden van den vacantietijd te ontwerpen, want anders zal die ongemerkt nutteloos voor hem verlopen. Maar heeft hij hem nuttig besteed, zoo zal hij met vreugde op dezen tijd terugzien, en rustig, vrolijk, ja met verlangen den wederaanvang van het onderwijs te gemoet zien.

Negen en dertigste oefening.

VERHANDELINGEN OVER ENKELE ONDERWERPEN.

Eene verhandeling over een enkel onderwerp noemen wij zulk eene, die een enkel begrip behandelt, dat uitgedrukt wordt door één of meer woorden. Uit hetgeen hier te voren is gezegd, zal men wel begrijpen, dat hier geene sprake kan zijn van eene voorstelling, die een begrip volkomen naar zijnen inhoud, omvang en betrekkingen ontwikkelt; het komt er dan ook slechts op aan, uit de stof, welke uit deze drie gezigtspunten te vinden is, eene goede met de natuur van het begrip overeenstemmende keuze te doen. Om den eerstbeginnende te toonen, op welke wijze hij te werk moet gaan, wordt hier eene korte wegwijzing gegeven, na welke hij eenige verhandelingen maken kan, totdat hij zoo veel geoefendheid verkregen heeft, dat hij met grootere vrijheid en zelfstandigheid een onderwerp kan behandelen. Evenwel moeten wij doen opmerken, dat het in de na het voorbeeld volgende opgaven ter oefening noch noodzakelijk is alle de gegevene wenken op te volgen, noch de hier aangeduide volgorde aan te wenden. Veel minder kan natuurlijk deze wegwijzing dienen tot rigtsnoer voor alle andere verhandelingen, wijl, gelijk vroeger gezegd is, elke eigenlijk hare eigene schikking eischt.

1. Waar het hoofdwoord eene verklaring vordert, geeft men haar omstandig of door middel eener vormelijke bepaling, — in welk geval het somwijlen doelmatig is, de woordbepaling met de zaak- of de wordingsbepaling te verbinden — of door middel

van breedspraak of van beschrijving (oefening 15; aanh., 2de hoofdst.).

2. Men wijze de oorzaken of oorsprong van het voorwerp, dat is waardoor het ontstaan is, hoe het geworden is, aan.

3. Men vermelde, of het voorwerp tot den ouden of den nieuweren tijd behoort, wat het eenmaal was en wat het nu is.

4. Men toone aan, of het voorwerp in betrekking staat met de geheele wereld of slechts met een deel van haar.

5. Men onderzoekte, of het voorwerp goed of slecht is, vermelde, waarin zijne waarde of onwaarde bestaat en welk voordeel of welke schade het met zich brengt (zijne gevolgen).

6. Men stelle het voorwerp in een sterker licht door de tegenstelling en toone daardoor aan, waarom het gezocht of vermeden moet worden, of dat het tegenovergestelde van hetzelfde moet worden begeerd of geschuwd.

7. Men eindige de verhandeling met eenige algemeene door het voorwerp te voorschijn geroepene en daarmede in een naauw verband staande opmerkingen, of ook wel met eene vergelijking.

Deze regels laten zich aldus kort te zamen vatten:

1.) Bepaling. 2.) Oorzaak. 3.) Oudheid of nieuwhed. 4.) Algemeenheid of plaatselijkheid. 5.) Werkingen, namelijk voordeel of schade. 6.) Tegenstelling. 7.) Slot en vergelijking.

Voorbeeld.

Over de opvoeding.

Bepaling. De ontwikkeling van den menschelijken geest moet steeds als eene der gewigtigste aangelegenheden der maatschappij beschouwd worden. Daarom is de opvoeding, die zich bezig houdt met de ontwikkeling van de verstandelijke vermogens en lichamelijke krachten, een onderwerp, dat van de zijde aller burgers de ernstigste oplettendheid en de krachtadigste ondersteuning vordert.

Oorzaak. Een vader, die bedenkt, dat zijn kind een redelijk wezen is, begaafd met vermogens, die voor eenen hoogen graad

van ontwikkeling vatbaar zijn; die weet, dat het geluk van zijn kind voor een groot deel afhankelijk is van de volmaking dezer gaven, zal zekerlijk niet nalaten, dit onderwerp de grootste aandacht te schenken.

Oude tijd. Wij bevinden, dat van de vroegste tijden der wereld af, overal, waar slechts eenig middel tot opvoeding bestond, slechts weinigen verzuimd hebben, de voordeelen daarvan zich te nutte te maken. De Grieken en de Romeinen, uit wier midden zoo veel en zoo groote helden, staatslieden en schrijvers zijn opgetreden, toonden der opvoeding hunner kinderen de grootste aandacht, ja lieten haar een aanvang nemen van de geboorte af. In Sparta werden de kinderen op eenen zeer vroegen ouderdom van de ouders afgenomen en overgegeven aan de zorg van het openbaar gezag, en een Romeinsch schrijver raadt zelfs den ouders, die hunne zonen voor openlijke redenaars bestemden, zulke voedsters en oppassters te kiezen, die eene goede uitspraak hadden.

Nieuwere tijd. Ook in onzen tijd wordt er eene niet geringe aandacht gevestigd op dit onderwerp, ofschoon de door de nieuweren aangenomene opvoedingswijzen in vele opzigten verschillen van die, welke in den ouden tijd in zwang waren. De strenge tucht, die bij de Romeinen, de Spartanen en andere Grieken over het algemeen heerschte, heeft plaats gemaakt voor eene groote toegewendheid, doch of gene strengheid — in vereeniging met een planmatig onderwijs, als dat des ouden tijds was — niet betere uitkomsten leverde, is eene vraag, die nog niet beantwoord is.

Algemeenheid. Maar hoe zeer de ouden en de nieuweren ook kunnen verschillen in hunne stelsels van tucht en onderwijzing, toch heeft de opvoeding bij alle volken en in alle tijden de aandacht getrokken, die zij verdient. Zelfs de wilde draagt zorg, zijne kinderen te onderwijzen in de jagt, het visschen en de kundigheden, die hij zelf bezit, en die hun nuttig kunnen zijn.

Plaatselijkheid. Doch in geen land is dit onderwerp grootere oplettendheid betoond dan in ons vaderland. Bij ons is het gewigt der opvoeding ten volle erkend en aan geen andere zaak is er meer geld en zorg besteed, dan aan het verbeteren en het ontwikkelen der opvoeding. Zij heeft hand in hand met de godsdienst den

bijval der verstandigen, de medewerking der welgezinden, de ondersteuning en aanmoediging der regering verkregen.

Voordeelen. Door de bevordering van deze gewigtige zaak zijn de grootste voordeelen behaald. De kennis van elk werelddeel en de vorige eeuwen is uitgebreid over de geheele aarde en aan het nageslacht ten geschenke gegeven. De kring der menschelijke genietingen is verwijd en een uitgestrekt veld voor een elk geopend, om onafhankelijk van de gewone zorgen en onaangenaamheden des levens zich te kunnen verblijden in het hoogste geluk, dat onze natuur in staat is te genieten. De verlichting, die zich over de wereld verspreid heeft, heeft wezenlijk bijgedragen tot de veredeling en het geluk van het menschedom.

Tegenstelling. Doch er is niets, dat de voordeelen der opvoeding in een helderder licht plaatsen zal, dan de nadeelen, welke ontstaan uit gemis aan opvoeding, tegenover die voordeelen te stellen. Bij een welopgevoed mensch is verstand en ligchaam ontwikkeld en veredeld, zijn de natuurlijke gebreken verdreven, de aangeborene goede hoedanigheden aangekweekt; bij hem echter, die geene opvoeding genoten heeft, komen die gebreken des te scherper uit en worden daarenboven door kwade en onhebbelijke gewoonten vermeerderd. De eerste wekt door het inzicht, dat hij in vele dingen heeft, en door de wijze, waarop hij het aan den dag brengt, opmerkzaamheid bij allen, met wie hij in aanraking komt; de laatste maakt eenen onaangename indruk op elk gezelschap, hetwelk hij binnentreedt, hetzij door zijn stilzwijgen en zijne domheid, of door de eenvoudigheid en de ongepastheid zijner gezegden. De eene doet zich opmerken door zijne meerderen en klimt tot eenen hooger stand in de wereld op; de andere is gedwongen, eene ondergeschikte rol te spelen onder zijns gelijken, en daalt door zijne onwetendheid menigmaal tot de laagste mecheuklasse der maatschappij af. De eene wordt door zijne bekwaamheden en zijne kunde een weldoener van zijn huisgezin, zijne stad, zijn vaderland; de andere is zich zelven, zijnen naasten betrekkingen, het algemeen tot eenen last.

Slot en vergelijking. Om al deze gronden moeten wij de opvoeding als een der wezenlijkste belangen der menschheid be-

schouwen. Haar te vernietigen ware in de zedelijke wereld eene duisternis te weeg brengen, die volkomen gelijk zou zijn aan die, welke in de stoffelijke op de vernietiging der zon zou volgen; daarentegen elke poging om haar te bevorderen en haar uitbreiding te geven vaagt eene duistere wolk weg, opdat het licht van het menschelijke verstand schijne en glans en helderheid over de aarde verspreide.

Opgaven ter oefening.

1. De godsdienst.	6. Vriendschap.
2. Vrede.	7. Reizen.
3. Oorlog.	8. De dichtkunst.
4. De jeugd.	9. De muziek.
5. De ouderdom.	10. De handel.

Veertigste oefening.

VERHANDELING OVER ZAMENGESTELDE ONDERWERPEN.

Door zamengestelde onderwerpen verstaan wij dezulke, welke in den vorm voorkomen van eene stelling, die dan eene te ontwikkelen waarheid, eene te bewijzene bewering, eene ter uitoefening eener deugd of ter vermijding eener ondeugd gegevenc aanmoediging, of eene geschiedkundige strijdvraag, enz. kan inhouden. Als overgang tot vrijere verhandelingsinrigting wordt ook hier, gelijk in de voorgaande oefening, eenen vorm als voorbeeld gegeven, naar welken de leerling eenige opstellen kan vervaardigen. Wij kiezen hiertoe die soort van verhandeling, welke de Romeinen *chriae* (gr. *χρηια*, d. i. *oefeningsles der redkunst*) noemden, en waarbij men verstaat eene zinspreuk of een krachtig gezegde en daarvan de verdere ontwikkeling, of eene beteekenisvolle uitspraak (eens schrijvers), op een bepaald geval toegepast. De regels ter opstelling dezer soort van verhandeling zijn de volgende:

1. De stelling zelve met het vermelden van den schrijver, waar zulks kan geschieden (*dictum cum laude auctoris*).

2. Eene verklarende omschrijving der gedachte (*paraphrasis*).

3. De grond of bewijs voor de waarheid der stelling (*causa, argumentatio*).

4. Tegenstelling, waardoor het onverstandige van de tegenovergestelde meening wordt aangetoond (*antithesis, refutatio*).

5. Vergelijking of vermelding van een voorwerp in de natuur of de kunstwereld, hetwelk gelijkheid heeft met dat der stelling, om de waarheid van dit laatste in een des te helderder licht te stellen (*comparatio*).

6. Voorbeeld, waarin geschiedkundige daadzaken aangevoerd worden ter staving van de waarheid der stelling (*exemplum*).

7. Bewijzen of aanvoering van uitspraken van beroemde mannen, spreekwoorden, enz. om te bewijzen, dat anderen dezelfde meening hebben gehad (*testimonium*).

Slot, waarin de stelling met nadruk herhaald wordt, of de hoofdgronden kort te zamen getrokken worden, en daarnevens toepassing, aanmoediging, enz. voorkomt.

V o o r b e e l d .

Effugit mortem, quisquis contemserit; timidissimum quemque consequitur. (Curt. IV, 14.)

1.) *De dood ontwijkt dengenen, die hem veracht; hij achterhaalt den vreesachtige!* Zoo sprak de laatste Perzenkoning, de ongelukkige Darius Codomannus, zijn reeds tweemaal verslagen leger toe, terwijl de beslissende slag bij Arbela tegen de Macedoniërs begon. 2.) »Vreest gij misschien den dood?» wil hij zeggen, »wel nu, weet dan, dat hij, die van alle zijden onringd is van dreigende gevaren, die gevaren veel beter ontkomt door bezadigheid en moed dan door angstigheid en versaagdheid; dat gij u juist in het verderf zult storten door hetgeen, waarin gij redding hoopt, door de vlugt, maar daarentegen, indien redding mogelijk is, zult gij die vinden in eenen dapperen tegenstand.» 3. en 4.). Al is deze gedachte niet in staat den vreesachtige

in het oogenblik van het gevaar moedig te maken; al heeft de zwakke koning, die zich aldus uitdrukte met de kracht zijner waardigheid als koning en als mensch, in de volgende dagen zijne eigene heldenwoorden niet opgevolgd, — toch laat het zich niet ontkennen, dat er in zijn gezegde, wanneer men het regt bepeinst, veel waars ligt. Want de vrees ontroofst den mensch de kalmte, de koelbloedigheid en de tegenwoordigheid van geest, die hij noodig heeft, om den omvang juist te kunnen berekenen van het gevaar, dat hem bedreigt, te denken aan zijne afwending, geen redmiddel onbeproofd te laten, en, wanneer het werkelijk daar is, elk gunstig oogenblik aan te grijpen, om het te ontwijken of het minder verderfelijk te maken, ja de verbijstering, waarin hij is, stort hem zelfs wel in nieuwe, onverwachte gevaren, nog erger dan het eerste. Daarentegen houdt de moed de bewustheid en bezinning helder, en alles, wat er kan en moet geschieden, wordt door den onversaagde snel bemerkt en begrepen, en dadelijk te nutte gemaakt; hij vindt eenen uitweg in het dichtste krijgsgedrang en zegeviert niet zelden over zijne vervolgers. Maar — wat nog veel erger is — de vrees ontneemt den moedeloze zelfs de lichamelijke kracht, die er vereischt wordt, verwerend het gevaar te ontmoet te treden. Hij voelt de spieren van zijnen arm verzwakken, zijne beenen weigeren hem hunne dienst, en reddeloos zinkt hij in den afgrond, welken hij nog had kunnen ontsnappen. De dappere daarentegen behoudt het volle gebruik van zijne lichaamskracht; hij durft in tijd van nood zich verlaten op zijne gewone vlugheid en behendigheid, ja het gezigt van het gevaar schijnt zelfs zijne kracht te verdubbelen en wat hij even te voren niet vermogt, dat vermag hij in het beslissende oogenblik. De aanvaller zelf eert zijnen moedigen tegenstander en schenkt hem dikwerf, wanneer de strijd zich tegen hem verklaard heeft, leven en vrijheid, terwijl hij verachtend den lafaard ten prooi geeft aan het zwaard of aan de boeijen der krijgsgevangenschap. De aanschouwer voelt zich veel meer geneigd, zijn eigen goed en veiligheid in de waagschaal te stellen voor de redding van den dappere, die zich zelve helpt, dan voor den lafhartige, die zich zelve begeeft. 5.)

Zoo verliest de gevleugelde bewoner der lucht, wanneer de slang, die, aan de aarde gebonden, kruipt, hem beschouwt met vonkelende oogen en giftademenden bek, het gebruik van zijne vleugels, vergeet te vliegen en wordt de onredbare prooi van het langzaam voortschuifelend ondiep, maar de dappere hond, die zich klemt aan het van woede schuimbekkende wilde zwijn, ontwijkt met bezinning de vreeselijke slagstanden, houdt met verdubbelde kracht den razende vast en deelt de met moeite bestredene zege met den toeëilenden jager. 6.) Wat anders dan hun onwankelbare moed maakte een Alexander, een Cortez, een Karel de twaalfde zoo overwinnend? Zonder moed had de zoon van Philippus vóór Gaza's muren niet met eenen snellen zwaardslag den reeds tot den doodsteek opgeheven arm des wilden Arabiers van het ligchaam gescheiden; zonder moed had de Spanjaard niet op dien toren de twee jonge Mexicanen, die beproefden hem met zich over de borstwering te trekken, alleen de verschrikkelijke reis naar beneden laten maken; zonder moed was de Noordsche held niet een voorwerp van de bewondering der Turken geworden, had hij het niet gewaagd, deze Aziatische woestelingen zoo overmoedig te tergen. 7.) Ook hebben uitstekende mannen van alle tijden aanschouwingen uitgesproken, die overeenstemmen met de woorden des Perzenkonings. Zeide, om slechts een voorbeeld te noemen, niet Alexander, toen hij den drank zijns geneesheers te gelijk met Parmenio's brief in de hand hield, na lang overpeinzen: »Ik wil liever door de misdaad van een ander dan door mijne eigene vrees omkomen"? Heeft het volk zijne aanschouwing in dezen niet uitgedrukt in spreekwoorden, als het oude *Fortes fortuna juvat* (*Het geluk helpt den vermetele*), of ons *Die waagt, die wint?* 8.) Zoo zij dan in de ure des gevaars onze leus *De dood ontwijkt den genen, die hem veracht; hij achterhaalt den vreesachtige*. Is overwinning mogelijk, dan zal zij ons ten deel vallen, maar moeten wij bezwijken, dan vallen wij, geacht door ons zelve en door anderen.

Opgaven ter oefening.

1. De deugd beloont zich zelve.

2. Schijn bedriegt.
3. Het ongeluk is een streng, maar goed leermeester.
4. Eerlijkheid duurt het langst.
5. Gewoonte is eene tweede natuur.
6. Hij, die niet vooruitgaat, gaat achteruit.
7. Berouw komt nooit te laat.
8. Het is zoet en eervol voor het vaderland te sterven.
9. Wel begonnen is half voleind.
10. Geen regen zonder zonneschijn.

Aann. op deze en de voorgaande oefeningen. Daar het uitwerken van de opgaven ter oefening grooter geestesinspanning vordert, dan tot hiertoe van den leerling gevergd is, kon het misschien hem moeilijk vallen de geheele opgave in eenen keer te bewerken. Men late hem daarom in het begin slechts enkele gedeelten in eens afwerken en vervolgens al deze deelen tot een samenhangend geheel vereenigen.

Een en veertigste oefening.

VERHANDELINGEN VAN GEMENGDEN INHOUD.

Nadat de leerling eenige geoefenheid verkregen heeft in het vervaardigen van verhandelingen naar eenen bepaalden vorm, ga hij over tot een vrijer behandelen van zijn onderwerp. Eenige voorbeelden zullen hem ter wegwijzing dienen. Inmiddels zal het nog noodzakelijk zijn, hem vooraf eene schets te geven, die hij dan verder kan uitwerken, en eerst wanneer hij op deze wijze genoegzaam geoefend is, late men hem zijne krachten beproeven aan eene volkomen zelfstandige behandeling van het hem opgegevene onderwerp.

Voorbeelden.

1. *Over de oorzaken van den lediggang.*

De hieronder staande schikking geeft de wezenlijke punten aan,

die over het algemeen in aanmerking moeten komen, wanneer er gevraagd wordt *naar de oorzaken eener ondeugd*. Natuurlijker wijze moet zij zich wijzigen naar de bijzondere gevallen.

Algemeene schikking.

- A. Innerlijke (bij den mensch zelve liggende, eigenlijke, hoofd-) oorzaken.
 - a.) Ligchamelijke gesteldheid (gestel, gemoedsgesteldheid, enz.).
 - b.) Gevoelens, neigingen, enz.
 - c.) Aanschouwingen, overtuiging, vooroordeelen, enz.
 - d.) Gewoonten, enz.
- B. Uiterlijke (aanleiding gevende, medewerkende, begunstigende) oorzaken;
 - a.) De invloed van andere menschen (opvoeding, voorbeeld, aansporing, enz.).
 - b.) De geheele uiterlijke toestand, waarin iemand zich bevindt.
 - c.) Vele toevallige omstandigheden.

Uitgewerkt.

Gelijk een magtige stroom ontstaat uit vele beken, vormt ook eene goede of slechte gewoonte zich door vereeniging van verscheidene, dikwerf schijnbaar onbeduidende, omstandigheden. Namelijk de lediggang telt vele oorzaken.

- A. Geven wij acht op de innerlijke, dan zien wij, dat ten eerste dit gebrek dikwerf oorspronkelijk ontstaat uit de gesteldheid des lichaams. Menschen met een zoogenaamd koud (*phlegmatisch*) gestel hebben meer geneigdheid tot werkeloosheid dan anderen. Soms wordt deze ondeugd ook door ziekte voortgebracht. Maar veelvuldiger
 - b. is hare bevordering gelegen in het streven naar zinnelijk-behagelijke gewaarwordingen; men schuwt het gemis aan gemak en de moeite, die aan het werken verbonden is en wil liever zijnen tijd doorbrengen in gemak.
 - c. makkelijkheid en genieting. Even zoo sterk werken ten

- derde dikwerf verkeerde beginselen en onjuiste aanschouwingen. De ledigganger pleegt te zeggen: De mensch is niet geboren, om zich zelve te plagen; er is toch nog genoeg te doen in de wereld; zij, die daartoe roeping gevoelen moeten zich maar afsloven; ik doe genoeg; indien ik meer van mijne krachten vergde, zou ik door te groote inspanning mijne gezondheid kunnen
- a.* benadeelen, enz. — Hierbij komt ten vierde gewoonte: heeft de mensch misschien nooit door eigene ondervinden de zoetheid van nuttig werken leeren kennen, het zal hem hoogst moeilijk vallen, de berispenswaardigheid van zijn gebrek in te zien en het zich af te wennen. —
- B. Maar misschien zou dit laatste toch eerder geschieden, in geval niet tevens zoo veel uiterlijke omstandigheden
- a.* haren invloed op hem uitoefenden. Hiertoe behoort eerst en voornamelijk het verkeerde gedrag van andere menschen. Ouders laten dikwerf na, hunne kinderen aan werkzaamheid te gewennen; bekenden en vrienden geven door hun werkeloos leven een slecht voorbeeld, of houden door hun gezelschap en hunne gesprekken den
- b.* vlijtige van nuttiger bezigheid af. — Niet minder ongunstig werkt ten tweede hooge stand en rijkdom. Menschen, die deze twee dingen bezitten, gelooven ligt op grond daarvan vrij te zijn van den plicht om te werken en vergeten, dat, al behoeven zij hun brood niet te verdienen, toch eigen ontwikkeling en werkzaamheid voor de wereld op elken dag van hunnen tijd aanspraak
- c.* maken. En ten derde wie zou alle de oorzaken kunnen opgeven, die nog benevens de door ons opgenoemde bijdragen om lediggang te voorschijn te roepen en te voeden, vooral wanneer er reeds neiging voor hem bestaat! De eene verontschuldigt zich met den slechten uitslag van zijne vroegere werkzaamheid, met ingeogsten ondank, met het gebrek aan bepaalde bezigheden of de noodige hulpmiddelen daartoe. Bij den anderen ligt de oorzaak in het overvloedige voedsel,

waarmede hij zijne maag bezwaart, of in de levenswijze, die hij voor het oogenblik moet leiden. Hoe veel schuld heeft niet eene warme luchtstreek aan de werkeloosheid! Menigvuldig komt het geval voor, dat een of andere geweldige hartstogt eenen mensch den lust en de kracht tot den arbeid beneemt en hem in eene trage onverschilligheid dompelt. — Even als een stroom door afleiding zijner bronnen gestremd kan worden, kan ook de verderfelijke gewoonte van den lediggang uitgeroeid worden door afsnijding of verwijdering van al hetgeen haar veroorzaakt of tot haar aanleiding geeft.

2. *De schadelijke gevolgen der onmatigheid.*

Als wedergade van het voorgaand voorbeeld wordt hier eene *algemeene schikking* voor de verhandeling gegeven, die *de gevolgen eener ondeugd* behandelt. Zij moet natuurlijk even als de vorige zich wijzigen naar het bijzondere doel der verhandeling, want de aangegevene punten laten zich niet altijd uitwerken, noch is de gevolgde orde steeds van toepassing.

Algemeene schikking.

A. De gevolgen, die de ondeugd heeft voor hem zelve, die zich aan haar overgeeft:

1. In betrekking van zijn persoon en verder van:

a.) Het ligchaam, doordien de ondeugd

α.) regtstreeks het verzwakt, zijne ontwikkeling belemmert, ja de kiem van ziekte, van den dood, enz. in hetzelfde doet ontstaan;

β.) zijdelings het schaadt, wijl de verwoeste, strijdende ziel werkt op den toestand van het ligchaam (de bleekheid van den afgunstige, de holle oogen van den eerzuchtige, enz.).

b.) De ziel, doordien de ondeugd bij haar — even als bij het ligchaam —

α.) regtstreeks de verschillende vermogens in hunne ontwikkeling, oefening en werkzaamheid verstoort, na-

melijk haar onbestand maakt tegen verleidingen, haar van het goede afrekt en haar met gewetensnust of wroeging vervult;

β.) zijdelings schadelijk op haar werkt door het verzwakken van het ligchaam, wijl de ondeugd voortbrengt kwade luimen, angst, versaagdheid, enz.

2. In betrekking van zijne verhoudingen, waaronder gerekend worden:

a.) Verrigtingen (ambts- of beroeps- en andere bezigheden), tot welke de ondeugd misschien hem tijd, krachten en lust beneemt.

b.) Eigendom (bezitting, vermogen), dat hij doet verminderen, of welks vermeerdering hij ten minste verhindert.

c.) Goede naam (de openbare meening, eer), welken hij daardoor schaadt, dat hij zich belagchelijk, veracht of gehaat maakt.

d.) Familie- en vriendschapsbetrekkingen, welke hij verstoort, misschien zelfs vernietigt.

e.) Verhouding tot den staat, die dikwerf den schuldige de burgerlijke eer, vrijheid, ja het leven doet verliezen.

f.) Verhouding tot het hoogste Wezen, den Schepper der menschen, die hem tot deugd bestemde, den Vader der menschen, die hem overlaadt met weldaden, den Heerscher der menschen, die de naleving van zijne geboden verlangt, den Bestuurder van het geheel, die wil, dat een iegelijk tot het welzijn van hetzelfde zal bijdragen, den Heilige, die alle kwaad ten strengste bezoekt.

B. Gevolgen voor andere menschen.

Hier kunnen alle punten in aanmerking komen, die wij bij de gevolgen voor den schuldige zelven opgegeven hebben; hij kan namelijk door zijne ondeugd anderen in hunne gezondheid, tevredenheid, rust, vermogen, eer, enz. bena-deelen. Het hangt van den aard der ondeugd, van den stand

des schuldigen, van zijne minder of meerder naauwe uitgebreide verhouding tot andere menschen af, of hij velen of weinigen, in eene groote of kleine mate zal benadeelen. Zoo vermag b. v. een slechte koning, een slechte minister oneindig meer nadeel dan de slechte dienaar van eenen enkelen heer aan te rigten; maar ook deze kan daden uitvoeren, die gewigtige kwade gevolgen hebben, en bovendien in allen gevalle blijft voor den onbeduidendst schuldige de aanklagt bestaan, *dat hij, in zoo verre het in zijne magt stond, heeft medegewerkt tot het te weeg brengen van het kwade in de wereld.*

3. Slechts een deugdzaam gemoed kan aan de verstandelijke ontwikkeling de juiste rigting en de wezenlijke waarde geven.

(Deze taak kan aldus worden volbragt: men ontwikkel de begrip *verstandelijke ontwikkeling* en wijze bij elk van zijne kenmerken aan, waarom zij geene waarde heeft zonder een deugdzaam gemoed. Van deze soort verhandelingen wordt hier medegedeeld het volgende)

Voorbeeld.

Beschaafd te wezen en voor beschaafd door te gaan wenschen in onzen tijd allen, die iets willen zijn, iets willen gelden, want beschaving wordt algemeen hoog geschat en daarom ook algemeen gezocht, zoodat niemand onbeschaafd of onwetend wil schijnen. En gewis is dan ook het bezit van eenen verrijkten en door denken geoefenden geest, eenen wijden gezigtskring, een fijn gevoel voor het schoone en het gepaste, eene behagelijkheid en ongedwongenheid in den omgang, welke verstaan de menschen te onderhouden en hunne genegenheid te winnen, of wat wij verder rekenen kunnen te behooren tot beschaving, te beschouwen als een zegen en sieraad voor den mensch, een goed, waarover hij zich vrij mag verheugen, — zekerlijk is vermeerdering van beschaving een waar gewin te noemen. Maar, helaas! de ervaring leert, dat beschaving niet altijd vergezeld gaat van de goederen, die de mensch voor de hoogste erkennen moet, namelijk wijs-

heid en deugd. Men kan een beschaafd en toch een slecht mensch zijn; lage hartstogten en schandelijke ondeugden worden zoo wel bij beschaafde als ruwe volken gevonden, en in de kringen, waar de fijnste beschaving heerscht, niet minder dan elders. Maar zonder wijsheid en deugd is alle beschaving een goed van zeer dubbelzinnige waarde en kan zelfs leiden tot dwalingen, waartoe de ruwe zoon der natuur minder gemakkelijk vervalt. *De juiste rigting en de wezenlijke waarde krijgt de ontwikkeling van den geest slechts door de vereeniging met een deugdzaam gemoed*, zoo als wij nu zullen trachten te bewijzen.

Het eerste kenmerk der beschaving is het bezit van eenen door nadenken geoeffenden en door onderwijs verrijkten geest, die streeft naar kennis en naar bezigheid voor de gedachten. De beschaafde mensch heeft zijne denkkraacht geoeffend en vindt daarom een welbehagen in verstandelijke werkzaamheid; hij heeft onderrigt gezocht en daarom verheugt het hem nieuwe kundigheden bij de verworvene te voegen; hij heeft omgang gehad met vernuften, en daarom zoekt hij de wetenschappelijke werken, om onafgebroken zijnen geest te verrijken en door de vreemde gedachten zijne eigene op te wekken. Maar wezenlijke waarde hebben dit vermogen en deze neiging slechts dan, wanneer zij gerigt zijn op het dubbele doel om tot klare bewustzijn van zijn aanwezen en zijne stelling in de wereld te geraken en om zich de inzigten en kundigheden te verschaffen, door welke men kan hopen van zijn standpunt der maatschappij tot nut te wezen; en deze dubbele strekking kan slechts een deugdzaam gemoed hun geven. Want hetzelfde alleen geeft ons de liefde tot de waarheid, zonder welke alle onderzoek een ijdel iets is; hetzelfde alleen wekt het voorgevoelen van het goddelijke, den eerbied voor de regtvaardigheid, door welchen wij een juist bewustzijn en waardering van onze stelling en onze verhoudingen verkrijgen; hetzelfde alleen vervult ons met welwillendheid jegens onze medemenschen en met den onbaatzuchtigen en volhardenden ijver, met welchen wij hopen nut rondom ons te verspreiden en onze schuld jegens de wereld te voldoen. — Zonder de wegwijzing door de zedelijkheid en de deugd zal de verrijkte en beschaafde geest slechts kundigheden zoeken te

verwerven, omdat haar bezit hem genoeg verschaft, en zal hij slechts denken en onderzoeken, wijl hij een soort welbehagen vindt in werkzaamheid van den geest. De wetenschap wordt hem dan slechts een middel tot genieting, verstandsoefening slechts een spel. En wanneer er in stede van deugdzaamheid zinnelijkheid en zelfzucht, ijdelheid, eerezucht en hoogmoed in de ziel wonen, dan zal de klaarheid der aanschouwingen verduisterd, de oordeelvellingen omgekocht en wetenschap en kennis tot nietige en verwerpelijke oogmerken misbruikt worden. Hetgeen tot wijsheid moest voeren, wordt dan een middel tot misleiding van zich zelve en anderen.

Een tweede kenmerk van beschaving is een open zin voor het schoone. Hem, wien geen schoon in de natuur of de kunst verheugt, wien geenszins het ongepaste en smakelooze stoot, hem kunnen wij niet voor een beschaafd mensch beschouwen, al bezat hij nog zoo veel doorzicht en kunde; en in de hoogere kringen der maatschappij wordt niets minder verschoond, niets minder gegispt dan hetgeen gebrek aan deze soort van geestesbeschaving verraad. Zulke een zin moet zich openbaren in de oordeelvellingen, gesprekken en het geheele wezen van den mensch, dien men beschaving toe moet kennen. Maar ook het gevoel voor het schoone en smaakvolle krijgt slechts door de deugdzaamheid van het gemoed de juiste rigting en de wezenlijke waarde. Wel is waar kan men smaak en kunstzin bezitten, ja zelfs werken der kunst voortbrengen zonder deugd in het harte te huisvesten, en om behagen te scheppen in de gewrochten der kunst behoeft men niet eens een fijn gevoel en eenen gelouterden smaak, maar slechts opene ooren en oogen. Maar zal het gevoel voor het schoone meer zijn dan of eene ligt bewegelijke zinnelijkheid, of eene kunstmatig aangeleerde, ingeprente kennis, of eene door veelvuldige beschouwing der kunstwerken verkregene vaardigheid in het beoordeelen van hen; zal het zijn een zielverheugend en -verheffend welbehagen over het zielverheugende en -verheffende, dat in den vorm van schoonheid ons te gemoet treedt, zoo moeten wij vatbaar zijn voor deugdzame gevoelens en in staat wezen om een weerschijn van het zedelijke leven te vinden in hetgeen zich aan ons oog voordoet of door onze ooren vernomen wordt. Want in alles, wat

zulk een welbehagen wekt, drukt zich het zedelijke en het deugd-zame uit, en daarom kan het slechts volkomen begrepen en diep en innerlijk gevoeld worden door het gemoed, waarin zedelijkheid en deugd hare vaste woonplaats hebben gevestigd.

Een derde kenmerk van beschaving is opmerkzaamheid voor alles, wat er op de schouwplaats der wereldgeschiedenis voorvalt. De blik van den beschaafden mensch ziet over de grens van den kleinen kring van zijn huisgezin en zijne verblijfplaats. Elke uiting van het openlijke leven wordt door hem bemerkt en overdacht, want het doet hem genoeg, den tegenwoordigen tijd met den voormaligen te vergelijken, de toekomst te gissen, en de merkwaardige mannen en gebeurtenissen van zijnen tijd in duidelijke beelden en met bepaalde trekken zich voor te stellen. Ook deze opmerkzaamheid op de verschijnselen des tijds krijgt eerst door de deugdzaamheid van het gemoed de juiste rigting en de wezenlijke waarde, want slechts door haar wordt zij tot een welwillend deelnemen in de belangen der menscheid. In het deugdzaam gemoed huisvest achting voor de regten des menschen en liefde voor ons geslacht, en daarom wordt hetgeen de opmerkzaamheid van den beschaafden trekt en boeit voor zulk een gemoed het voorwerp eener zoodanige deelneming. Hij, die slechts acht geeft op de gebeurtenissen des tijds om te weten wat er gebeurt, zich daarmede bezig te houden en daarover mede te spreken, doet wat hij ook zeer goed zou kunnen nalaten, en zoekt daarbij slechts eigenbelang. Hij daarentegen, die zich bij het beschouwen van het bewegelijk beeld der geschiedenis zijnes tijds zich verheugt, wanneer hij eenig goed ziet ontkiemen, over ongelukken en verdorvenheid treurt, en vertoornd wordt, wanneer hij het onregt ontmoet, hij gevoelt als een mensch en een christen zal gevoelen en neemt menschelijk in de belangen der menschen deel. En al bleef zulk een gevoel slechts een gevoel, toch heeft het zijne waarde, juist omdat het een menschelijk gevoel en de uitdrukking van een deugdzaam en zedelijk gemoed is.

Een vierde kenmerk van beschaving is eindelijk de wellevendheid, waarmede de mensch in het gezellige verkeer niet

alleen weet te vermijden wat stuit en beleedigt, maar zelfs anderen te vermaken, te onderhouden en voor zich in te nemen. Ook deze maatschappelijke beschaving krijgt eerst door een deugdzaam gemoed de juiste rigting en de wezenlijke waarde, want door hetzelfde wordt zij een middel van toenadering tusschen de menschen, welke alleen het hoogere doel van het gezellige verkeer is. Wel is waar, als men slechts te zamen komt om verstrooiing te vinden in vreemd gezelschap, om elkander door wisseling van gedachten te onderhouden, zich te verlustigen met spel en scherts, dan is de wellevendheid, die wij vinden bij elk welopgevoed en door gezellig verkeer beschaafd mensch, volkomen toereikend voor dat oogmerk. Maar daar is nog een hooger doel voor het gezellige verkeer, dat namelijk, dat men deelneming en vertrouwen inboezemt en betoont, dat zij, die elkander in de oogen zien, zich aan elkander hechten in uitwisseling van gedachten en gevoelens; en dat hoogere en meer waardige doel kan slechts bereikt worden door hem, die een deugdzaam gemoed met zich ronddraagt. Want zulk een gemoed houdt de verklaarde vijanden der vriendschappelijke toenadering, de ijdelheid, den spot en den hoogmoed verwijderd en spreidt over het geheele wezen van den mensch de zachtheid, rustigheid en waardigheid, waarmee hij vertrouwen en belangstelling wint. Eene toenadering in het maatschappelijke verkeer met anderen, die ons en hen gelukkig maakt, die hen tot ons en ons tot hen trekt, zoodat wij voor elkander meer dan onderhoudende gezelschapsleden worden, zulk eene toenadering is slechts mogelijk met een deugdzaam gemoed.

Alzoo wat het oog voor het ligchaam is, dat is het deugdzame gemoed voor de ziel; slechts wat dit bestuurt neemt de juiste rigting; slechts wat dit loutert en heiligt heeft wezenlijke waarde. De deugdzame mensch zonder beschaving staat hooger dan de beschaafde zonder deugd. De ruwe zoon der natuur, die slechts weinig weet, maar aan God en Zijn woord gelooft; die geen verstand heeft van de kunst en hare regelen, maar zich verheugd en zijne ziel verrukt gevoelt, wanneer Gods zoon van achter zijne bergen te voorschijn komt; die slechts weinig vernemt van hetgeen in vreemde landen voorvalt, maar zich met

den blijde verheugt, en met den treurende treurt, die niet volgens de wetten en gebruik van het gezelschapsleven de menschen kan onderhouden en voor zich innemen, maar het eerlijk meent met een iegelijk, wien hij trouwhartig de hand toereikt, — hij is hooger te schatten dan al degenen, die veel weten, maar weinig gelooven, over alle kunstwerken oordeelen, maar bij niets vreugde gevoelen, over alles spreken, maar voor niets handelen of gevoelen en een ledig harte verbergen onder schoone woorden en fijne manieren. Wij herhalen daarom: de wezenlijke waarde des menschen berust op de deugdzaamheid van zijn gemoed, want deze wordt verkregen onafhankelijk van de omstandigheden, van wier gunst de beschaving afhankelijk is.

Twee en veertigste oefening.

ONDERZOEKEN.

Het doel met deze oefening is om den leerling te leeren een voorwerp te onderzoeken, de oorzaken uit te vorschen, de gevolgen aan te wijzen en uit hen gevolgtrekkingen te maken. De soort van gevolgtrekking of bewijsvoering, hier boven elk andere te verkiezen, is de opklimmende of de optelling (*inductie*), volgens welke men van de deelen tot het geheel, van de enkele gevallen tot den regel, van het bijzondere tot het algemeene besluit, terwijl de strenge bewijzen gewoonlijk den tegenovergestelden weg gaan — van het algemeene tot het bijzondere. Hoewel de optelling uit haren aard bevestiging door ervaring geven kan, d. i. geene redeneerkunstige zekerheid, is zij toch door hare veelvuldige bruikbaarheid van groot gewigt. Het navolgend voorbeeld zal haar gebruik toonen.

Wij nemen aan, dat de leermeester het volgende onderwerp ter onderzoeking heeft opgegeven:

De toestand van Egypte, ten aanzien van regering, wetenschap en kunst in Mozes' tijd;

en dat het eenige, dat gegeven of ondersteld was, is, dat *te dien tijde fijn lijnwaad of linnen in Egypte gevonden werd.*

Zoo deze taak den leerling opgelegd werd, zonder wegwijzende wenken omtrent de wijze, waarop hij het onderzoek zal bewerkstelligen, is het meer dan waarschijnlijk, dat hij haar niet zou kunnen volbrengen. Hij moet daarom eerst opmerkzaam gemaakt worden, *hoe dat lijnwaad of linnen verkregen wordt*; dat het een gevolg is, uit zekere oorzaken ontstaan; dat fijn lijnwaad of linnen slechts van fijne draden geweven kan worden; dat fijne draden slechts van fijn vlas te maken zijn; dat fijn vlas verschillende toebereidingen vereischt, waardoor vele arbeiders bezig zijn, eer er van den draad fijn lijnwaad of linnen geweven kan worden.

Voorts moet de leerling er op gewezen worden, dat fijn vlas doet vooronderstellen eenen ontwikkelden akkerbouw en vooral teelt van verscheidene graansoorten, zoo als koorn, rijst, enz., om de menschen te voeden, die de hennip aankweken en verwerken. In geen land kan het vlas het eenige voortbrengsel van den akkerbouw zijn. Men kan daarom met zekerheid besluiten, dat in Egypte, ten tijde van Mozes, de akkerbouw en de daarmede in verband staande kunsten reeds eenen niet lagen trap van volkomenheid bereikt hadden.

Fijn lijnwaad of linnen kan slechts geweven worden op een fijn weefgetouw, dat ingerigt is overeenkomstig de fijne weefselen van den draad, en een fijn weefgestoel laat zich niet vervaardigen zonder veel vaardigheid en kunst in het bewerken van hout en metaal. Het laatste wordt met groote moeite gehaald uit den schoot der aarde, en moet verschillende moeilijke bewerkingen ondergaan, eer het geschikt is om gehamerd te worden. Ook het eerste eischt veel bearbeiding, eer het kan overgegeven worden aan den timmerman of schrijnwerker. Het weefgetouw zelf is een zamengesteld werktuig en bewijst, dat in Egypte de werktuigkunde ten tijde van Mozes groote vorderingen gemaakt had.

Het weven van fijn lijnwaad of linnen laat vooronderstellen, dat de wever door voorbeeld en navolging groote bedrevenheid en

bekwaamheid in deze kust verkregen had; en eene zoodanige volkomenheid kan niet in eenig land verkregen worden, wanneer niet de arbeidsverdeeling, deze sterke drijfveer tot vooruitgang in alle kunsten, in tamelijke uitgestrektheid is ingevoerd.

De ervaren wever moet zich uitsluitend bezig gehouden hebben met het vervaardigen van zijn lijnwaad; bij gevolg waren er buiten hem noodzakelijk arbeiders en ambachtslieden, die voor levensmiddelen, kleederen, woningen en overige levensbehoefden en artikelen van gemak en weelde zorgden.

Voordat in eenig land de kunsten zulke vorderingen gemaakt hebben, moeten de bewoners door opmerking en ervaring kennis hebben gekregen van zaken en gebeurtenissen, en over het algemeen den grond gelegd hebben voor de wetenschappen, terwijl zij dachten over de middelen om de kunsten te bevorderen, door de hinderpalen voor hare ontwikkeling weg te ruimen en haar nieuwe banen te openen.

Eindelijk is het zekerlijk, dat er niet in eenig land groote vorderingen in handwerken, kunsten en wetenschappen gemaakt kunnen worden, wanneer er niet eene oppermagt, het zij in dezen of geenen vorm, is, eene magt, die de menschen dwingt in rust en vrede te leven en de verschillende standen der maatschappij verhindert in te grijpen in elkanders regten, terwijl zij een iegelijk op zijne eigene plaats houdt. Geene kunsten, geene verdeeling van den arbeid, geen fijn lijnwaad of linnen, geen eigen kunstvoortbrengsel, van welke soort dan ook, is er te vinden bij een volk, dat in gestadigen krijg, het zij onderling of met zijne naburen, leeft.

Wij hebben daarom genoegzamen grond om te gelooven, dat Egypte ten tijde van Mozes een groot en volkrijk land was; dat kunsten en wetenschappen aldaar groote vorderingen gemaakt hadden, en dat het eene ordelijke regering en goede wetten bezat.

Wanneer de leerling zulk eene zamenhangende reeks van besluiten ziet, zal hij wel spoedig den zamenhang tusschen de daadzaken leeren inzien en in staat wezen eene dergelijke behandelingswijze toe te passen op andere onderwerpen, door hem te onderzoeken.

Voorbeeld.

Bij de ontdekking van Pompeji vond men eenen scheerwinkel met haarkappersgereedschappen. Wat laat zich hieruit ten aanzien van den toestand der nijverheid in die stad besluiten?

Bij wilde volkeren worden er geene afgezonderde hanteringën of beroepen uitgeoefend. Ieder van hen vervaardigt slechts wat hem onontbeerlijk is, zijne tent, zijne gereedschappen, zijne kleeding, zonder eenige hulp van anderen. Wanneer daarom het oude spreekwoord: *Al doende leert men*, gelijk heeft, moeten alle deze voortbrengselen van zeer ruwen aard zijn, want elk een is beginner in het voorwerp, dat hij noodig heeft. De voeding van den wilde bestaat in vruchten en planten, die de aarde uit zich zelve voortbrengt, in vereeniging van hetgeen de jagt en de vischerij hem oplevert: zijne woning is slechts eene hut en weinig beter dan de holen van sommige schrandere dieren, zoo als de vos en de bever. De huiden van de op de jagt gedoodde dieren strekken hem tot kleeding. De vrouwen worden bij zulke volkeren gewoonlijk als slavinnen behandeld en hebben het zwaarste werk te verrigten.

Welk een verschil tusschen de hut des wilden en Pompeji, zoo als het met de kokende lava bedekt en voor zoo veel eeuwen in vergetelheid gedompeld werd. Een barbierswinkel met haarkappersgereedschappen doet vermoeden, dat Pompeji geen lagen rang bekleedde in het gebied van de kunsten en het maatschappelijk leven. De voornaamste kunst, waaraan de ouden zich wijdde, was de krijgskunst. Hun hartstogt voor deze moest eenigzins verminderd zijn, voordat zij over het algemeen — bij gevolg ook de inwoners van Pompeji — konden denken aan de beoefening van andere kunsten en aan verdere zelfbeschaving. Wetgevers moesten wijze wetten gegeven hebben; regters moesten er zijn, om de regtvaardigheid te handhaven. Een toestand van onverstoorde rust moest verder gedurende eenen geruimen tijd bestaan hebben, alvorens de wetenschappen konden bloeijen, want waar inwendige staatkundige beroeringen tot de orde van den dag behooren, houden deze voornamelijk de gedachten der menschen

bezig. Er moeten in Pompeji verschillende soorten van handwerkers geweest zijn, want anders zou er geen barbierswinkel in aangetroffen zijn. Om huizen en winkels te kunnen stichten, moesten er landbouwers zijn, die de aarde beploegden, om de uitoefenaars van andere beroepen te doen leven. Er moeten grof- en kleinsmeden, timmerlieden en steenbakkers geweest zijn, anders had de barbier geen huis en ook geene gereedschappen gehad. Het aanwezen van eenen barbier en kapper doet vooronderstellen, dat er gezelschappen, feesten en andere openbare vermakelijkheden zijn geweest, even als dat er menschen zijn geweest, die rijk genoeg waren, om hunnen tijd met zulke uitspanningen door te brengen. Kortom, Pompeji moet ten tijde van zijn vergaan tamelijke vorderingen in de kunsten en handwerken gemaakt hebben, die nog op den huidigen dag getuigen van het aanwezen van beschaving.

Aanm. Dit korte voorbeeld is opzettelijk gegeven, wijl een bekwaam leerling zonder diepe kennis ligt in staat zal zijn, om daarnaar een onderwerp uitvoerig te kunnen behandelen. Het kan ook, gelijk het is, aan den leerling ter uitbreiding opgegeven worden.

Opgaven ter oefening.

1. Ten tijde der ontdekking van Mexico vond men in verschillende deelen van dit land verscheidene groote gedenkteeken en pyramiden, die gebouwd waren van ongebakken met mortel vereenigde tigchelsteenen. Wat laat zich uit deze overblijfselen besluiten ten aanzien van Mexico's beschaving ten tijde der ontdekking?

2. Overblijfselen van mosselen en andere schelpdieren zijn gevonden vele voeten diep onder de oppervlakte der aarde, op eenen grooten afstand van de zee, ja zelfs op de toppen van hooge bergen. Bevestigen deze omstandigheden eene in de heilige schrift vermelde gebeurtenis?

3. Wat zijn den menschen van meer nut, schepen of wagens?

Ontwerpen van verhandelingen.

1. *Een iegelijk heeft zijn geluk in zijn eigen hand.*

I. Inleiding.

1. De mensch klaagt dikwerf over zijn lot; nu klaagt hij andere menschen aan, dan zelfs de Voorzienigheid. Doch deze stelling is juist: *Een iegelijk heeft zijn geluk in zijn eigen hand.* Dit wil zeggen, enz.
2. Er is een *inwendig* en een *uiterlijk* geluk.
 - a.) Wat het *innerlijk* geluk aangaat, spreekt de stelling van zelve, want, enz., — doch het innerlijk geluk bedoelt de mensch ook niet, wanneer hij uitbarst in die klagten over zijn lot.
 - b.) Maar ook wat het *uiterlijk* geluk aanbelangt, is het spreekwoord waar.

II. Ontwikkeling.

1. Waarin *bestaat het uiterlijk geluk?*
 - a.) In gezondheid des ligchaams, want zonder haar, enz.
 - b.) In eene met zijne verhoudingen overeenkomstige goedheid, want zonder haar, enz.
 - c.) In de vereering en achting van anderen, want zonder haar, enz.
 - d.) In echtelijk geluk, want zonder dat, enz.
 - e.) In goede kinderen, want ontaarde kinderen verbitteren het leven.
2. Tot dit alles vermag de mensch veel bij te dragen. Er is een natuurlijke zamenhang tusschen de handelingen des menschen en zijn lot. Al is hij geen meester van elk toeval, elke toeschikking, die van eene hoogere hand komt, toch heeft zijn gedrag eenen zichtbaren invloed:
 - a.) Op de *gezondheid des ligchaams.*
 - α.) Wel is waar, dat vele menschen van nature, van kindsbeen af zwak en ziekelijk zijn, maar
 - β.) eene geregelde levenswijze, doelmatige verdeeling van den tijd tusschen arbeid en uitspanning, matigheid

in genietingen van allerlei aard, enz., versterkt de gezondheid, terwijl het tegenovergestelde haar verzwakt en vernietigt.

- b) Op *inkomen of geoesheid*. Rijkdom heeft men juist niet noodig om gelukkig te zijn, maar men moet in zijnen stand een goed bestaan hebben. Voorzigtigheid in de keuze van eenen werkkring, verworvene bekwaamheid tot het gekozene vak, liefde voor orde, spaarzaamheid en vlijt dragen het hare daartoe bij.
- c.) Op *de vereering en achting van anderen*. Zij zijn afhankelijk van de handelwijze van elk mensch. Zelfs de geringste wordt geacht, wanneer hij zijn pligt doet, terwijl de rijke, welke den zijnen niet nakomt, in weerwil van den uiterlijken eerbied, dien hij geniet, toch veracht wordt.
- d.) Op *echtelyk geluk*. Omzigtigheid in de keuze van eene gezellin door het leven; zich niet laten leiden in die keuze door uiterlijkheden (schoonheid, rijkdom, enz.), maar door innerlijke hoedanigheden, en van deze dan eene strenge toetsing.
- e.) Daarop, dat onze kinderen, *goede kinderen* worden. Verbitteren *ontaarde* kinderen het leven der ouders, welgeaarde verhoogen hun geluk; en dat de kinderen zich wel gedragen, hangt grootendeels van de ouders af. Zorgvuldige opvoeding, goed voorbeeld, vroegtijdig gewennen aan waarheid, orde, reinheid, vlijt.

III. Slot.

Gevolgelijk, gij menschen! in stede van het lot aan te klagen, wanneer het u niet goed gaat, klaagt u zelve aan, in de meeste gevallen zult gij daartoe reden hebben — en waar gij de oorzaak van niet gelukkig te zijn buiten u zoeken moet, bedenkt daar, dat ook het ongeluk iets goeds is, ten minste, goed te nutte gemaakt, zeer goede gevolgen kan hebben.

2. *De toekomst is niet zoo verborgen voor den mensch, als velen gelooven.*

I. Inleiding.

1. Er zijn vele algemeene stellingen (soms in spreekwoorden vervat), die veel waarheid bevatten, maar die toch aan groote beperking onderhevig zijn. Voorbeelden.

2. Daartoe behoort ook deze stelling, algemeen bekend: *De toekomst is den mensch verborgen.*

II. Zij is zulks niet in dien graad, als veel menschen dat gelooven.

1. In eenen *zekeren zin* is de stelling wel *waar*, want:

a.) Niemand kan in het bijzondere vermelden wat er gebeuren zal; welk weër het den volgenden dag zal zijn, wanneer en hoe hij zijn leven zal eindigen.

b.) Zelfs de wijsste en schranderste menschen zien zich te leur gesteld, zoo wel in hunne hoop als in hunne vrees en worden ten laatste genoodzaakt tot zich zelve te zeggen: Dat had ik niet gedacht!

2. Maar toch kunnen wij *dikwerf* eenen *zekeren blik werpen in de toekomst.*

a.) Reeds de omstandigheid, dat men hoopt en vreest voor de toekomst, dat men zoo gaarne bijgeloovige middelen (voorspelling of waarzeggerij uit sterren, uit de lijnen der hand, enz., enz.) gebruikt om een blik in het verborgene rijk der toekomst te werpen, bewijst dit reeds, want niemand hoopt of vreest geheel zonder grond.

b.) De mensch heeft werkelijk *vermogens*, die hem het mogelijk maken *in de toekomst te zien.*

a.) *Het verstand.* Door deszelfs hulp is hij in staat om:

a.) de ervaring, door hem verkregen, toe te passen op de toekomst en daaruit te maken:

t) *Volkomen zekere gevolgtrekkingen* (volmaakt geldige), b. v., dat hij met der tijd oud, zwak zal worden en eindelijk sterven; dat na den winter de lente, na regen weër zonnenschijn zal komen.

††) *Waarschijnlijke*, b. v. dergelijke omstandigheden uit de vroegere geschiedenis vergeleken met de tegenwoordige verschijnselen, want gelijke oorzaken brengen gelijke gevolgen voort. Er geschiedt geen nieuws onder de zon.

b.) Door middel van het verstand is hij ook in staat in te zien, dat al, wat er geschiedt, zijne gevolgen moet hebben en dat de toekomst afhankelijk is van het heden en het verledene. Een woest, uitspattend leven maakt oud en zwak vóór den tijd: luiheid en ledigang maakt arm.

β.) *De vrije wil*. Door den vrijen wil is de mensch dikwerf in staat, om de beschikker van zijn eigen lot te wezen. Het hing — ten minste gedeeltelijk — van zijnen vrijen wil af, welken levensweg hij kiezen zou; het stond grootendeels in zijne magt, hoe hij zijne jeugd, zijnen vormtijd, wilde besteden,— en door beide wordt immers onze toekomst voornamelijk bepaald.

γ.) Dikwerf zegt ook een *zeker inwendig gevoel* ons vooruit wat er zal geschieden, zonder dat wij ons van de redenen daarvan bewust zijn. Voorgevoelsvermogen, doch niet in eene bijgeloovige beteekenis.

III. Zulk eene kennis van de toekomst is genoegzaam voor ons geluk. Meer van haar te weten is niet eens goed. Waarom niet?

3. *Het krijgsmansleven.*

(De beschouwingen eens jongelings na het doortrekken van krijgstroepen.)

I. Een schoon gezicht, zulk eene afdeling in statigen optogt door de stad te zien trekken! Trotsche houding, heerlijke muziek, voortreffelijke orde, fraaije kleeding, overal vrije huisvesting. Zoo beschouwd, heeft dit leven veel aanlokkends. Ik wil het echter nader in oogenschouw nemen, de uitwendige zijde is schoon.

II. Het leven des krijgsmans.

1. Als *recruut*.

- a.) *Vertrek uit het ouderlijke huis.* De ernstige vader, de weenende moeder, de bekommerde broeders en zusters. — Zullen zij immer den beminden zoon, den geliefden broeder wederzien? Hoe ligt kan hem een kogel treffen! — (Maar hoe veel keeren er niet terug, geëerd en geacht, gewend aan orde en netheid, zich gemakkelijk kunuende schikken in elken toestand!)
- b.) *De oefeningstijd.* Hoe moeilijk, hoe inspannend, hoe zwaar! — Hoe hard soms de behandeling! (Maar dat verhardt, dat gewent aan betere houding, orde, netheid, gehoorzaamheid. — De opmerkzame en ordelijke wordt niet hard behandeld.)

2. Als *geoeffend soldaat*.

- a.) In vreedestijd.
- α.) In *bezetting*.
- a.) Omgang met ruwe, onbeschaafde, onzedelijke karakters kan niet vermeden worden (doch hij kan zich toch rein houden, en er heerscht tegenwoordig onder de soldaten minder zedenverderf dan vroeger tijdens het stelsel van werving).
- b.) De dagen, waarop hij de wacht heeft en op post moet staan, hoe vervelend, hoe vermoeijend! — (Elk beroep heeft zijne bezwaren.)
- c.) De dagen, waarop hij geen wacht heeft, geven veel vrijen tijd, kunnen ligt tot lediggang verleiden. — (Maar deze vrije tijd kan ook besteed worden door den gegoede tot verdere ontwikkeling, door den armere tot vermeerdering van inkomsten.)
- β.) Op *marsch*, bij *wapenschouwingen* en *krijgsoefeningen*.
- a.) Marschen, wapenschouwingen en krijgsoefeningen zijn zeer vermoeijend. Eenen zwaren last te dragen, niet kunnen rusten, wanneer men wil; niet het gemakkelijke voetpad te kunnen kiezen; niet in

huis te kunnen gaan, wanneer het regent of hard waait. — (Zoo spreekt de verwijfde.)

b.) Huisvesting bij lieden, door wie men niet gaarne gezien wordt; te moeten leven ten kosten van anderen. — (Maar de gedurige afwisseling is zeer behagelijk; men leert allerlei menschen kennen.)

b.) In *oorlogstijd*.

α.) *Bij het uittrekken tot den eersten strijd*. Scheiding van trouwe vrienden en dierbare betrekkingen, vooruitzicht van moeiten en gevaren, verminking en dood. — (De gedachte: *Het geldt het vaderland en deszelfs eer!* leert hem dat alles te verdragen.)

β.) Op *marsch*.

a.) *In het vaderland, het land van bondgenooten of bevriende volken*. Behalve de moeilijkheden van den togt (zie hier te voren), waar hij komt, ziet hij de bekommerde aangezigten der burgers en boeren. — (Daarentegen ook velen, die dankbaar erkennen wat de krijgsman voor hen doet. Ook leert hij streken van zijn vaderland kennen, die hij anders nooit gezien zou hebben.)

b.) *In het land der vijanden of vijandelijk gezinde volken*. Onaangename gewaarwordingen er over, allerwegen ongaarne opgenomen en als vijand beschouwd te worden. — (Maar hij kan ook door voorkomendheid en welwillendheid zeer den last des oorlogs voor den vreedzamen burger verligten en zal zulks dankbaar zien erkennen: hij kan veel kwaads voorkomen.)

γ.) *In de legerplaats* (de leerling brenge hier de legerplaats van Wallenstein bij) *en vóór eenen te verwachten slag*. Angst over den uitslag des strijds, zoo wel voor het vaderland als voor elk onderdaan in het bijzonder. — (Vertrouwen op God, op eigen moed en de regtvaardige zaak zal deze angst overwinnen.)

δ.) *Gedurende en na den slag.*

a.) *Als overwinnaar*, en dan

1.) *ongewond*: gejubel en zegepraal, misschien ook rijke buit, maar ook

2.) gewond en in het hospitaal. — (Maar hoe velen keeren niet uit het hospitaal, met eervolle lidteekenen bedekt, huiswaarts.)

b.) *Als vlugteling; gevangene of gesneuvelde.* — (Zekerlijk betreuenswaardig, maar wat hij leed, was ter redding van het vaderland.)

c.) *Levende als oudgediende, misschien als verminkte.* Niets meer kunnen verdienen; leven van de genade van anderen, enz. — (Maar ook geacht door het vaderland en de zijnen; zich gelukkig gevoelende, omdat hij deel genomen heeft aan groote gebeurtenissen; enz.)

Aanm. Dit onderwerp kan dubbel behandeld worden, door eenige leerlingen, die zich *voor*, door andere, die zich *tegen* het krijgsmansleven verklaren. De eene partij werke eerst, de andere wederlegge haar.

4. *De vorst tot de overblijfselen van een huiswaartskeerend verslagen leger.*

1. Hoe geheel anders keert gij terug! — Vóór weinige maanden trokt gij in lange schoone gelederen, onder de toonen van eene bezielende muziek: nu zijt gij *verootmoedigd, nedergeslagen, beschaamd.*

2. Duizenden *vielen in uwe gelederen*: zij stierven den heldendood; anderen verwachten hunne genezing.

3. Gevaren en moeiten van allerlei aard hebt gij uitgestaan, en, helaas, ze te vergeefs uitgestaan, te vergeefs gestreden.

4. Geen gebrek aan moed, dapperheid, vaderlandsliefde is het, waaraan gij den verloren slag toe te schrijven hebt: *voor de overmagt der vijanden* hebt gij moeten bezwijken; evenwel hunne rijen zijn gedund en zij behoeven tijd, om zich te versterken.

5. Ik erken wat gij gedaan hebt, en ik zeg u dank. Uwe gelederen zullen zich weder vullen en gemeenschappelijk willen wij wraak nemen op de overmoedigen.

6. Wat tot hertoe niet gelukte, zal den moedig volhardende gelukken. Laat den moed niet zinken.

7. Het dierbare vaderland heeft den blik op u gevestigd. Eenen eervollen vrede zullen wij het bevechten.

5. *Afscheidswaarden aan kameraden, die ten strijde uittrekken tegen de vijanden des vaderlands.*

(Gesproken aan den laatsten maaltijd door eenen te huis blijvenden ziekelijken jongeling.)

1. Nogmaals zijn wij te zamen blijde, enz.

2. Morgen trekt gij uit: helaas! ik kan u niet volgen. Enz.

3. U wacht een schoon lot: gij zult den vijand helpen verjagen; de schande van het vaderland wreken. Enz.

4. Vermoeijenissen wachten u, maar gij zult sterk en krachtig zijn en vaderlandsliefde zal ze u leeren dragen. Enz.

5. Ook genoegens wachten u: gij zult vreemde landen, vreemde menschen, vreemde zeden zien.

6. Laat het zijn, dat iemand uwer den schoonen dood voor het vaderland sterft: het is schoon en zoet voor het vaderland te sterven.

7. Anderen van u keeren met lauweren overdekt terug, en liefelijk is de herinnering, van in zulk eenen strijd te hebben medegevochten.

8. Zoo trekt dan weg! — Wij kunnen u slechts met onze wenschen vergezellen. — Blijft steeds aan ons denken.

6. *Over uitstellen.*

1. *Morgen! morgen! slechts niet van daag!* schijnt de leus van vele menschen te zijn. — Eene betere is: *Wat gij wilt doen, doet dat haastig!*

11. *Het uitstellen van hetgeen moet geschieden is verderfelijk.*

- 1.) In zijne *oorzaken*. Deze zijn:
- a.) Gebrek aan ware *liefde* voor het *goede* en pligtmatige. Ligtzinnig uitstellen van hetgeen de pligt vordert, is het zekerste bewijs er van, dat wij ons niet zeer over hem bekommeren.
 - b.) Weekheid. — Pligtsvervulling eischt kracht, inspanning, moed, beheersching van onze hartstogten. Voorbeelden: eenen vriend eene onaangename waarheid zeggen; een begaan onregt te bekennen. Men stelt zulke dingen uit, even zoo als men eenen lang gevreesden arbeid steeds ontwijkt.
 - c.) Zucht tot vermaken.
 - d.) *Streven naar gemakkelijkheid* en vrees voor hetgeen moeilijk en lastig schijnt. Hetgeen al spelende en gemakkelijk kan gedaan worden, daaraan onttrekken wij ons zelden.
2. In zijne *gevolgen*.
- a.) *Werk*, dat ons van den verledenen tijd nog op ons rust, drukt ons dubbel, wanneer dat van het heden er bij komt.
 - b.) Van daag stellen wij iets uit, wijl wij te gemakkelijk zijn; — morgen *vermeerdert onze lusteloosheid* en de pligtsvervulling wordt hoe langer hoe moeilijker.
 - c.) *Veel kan*, wanneer dit niet op den voorgeschrevenen of juistten tijd gedaan wordt, *moeijelijk daarna verrigt worden*, — ziekte, andere ongevallen of ongelukken kunnen ons treffen. — Veel, dat geschieden moet, is juist voor zekere tijden bestemd. B. v. veel van hetgeen de knaap moet leeren, zal hij als jongeling of als man met de meeste moeite zich eigen kunnen maken. Wat den knaap gemakkelijk valt, zal dikwerf den jongeling of den man moeilijker zijn.
 - d.) Veel kan *in het vervolg ingehaald* worden; — maar dat geschiedt meestal *ten nadeele van de alsdan tot heden geworden toekomst*, welke ook hare eischen heeft, Terwijl men moet inhalen, kan men niets anders doen.

- e) Uitgesteld werk wordt daarna met haast afgemaakt, wijl er te gelijk andere pligten vervuld moeten worden, — en mislukt daarom gewoonlijk.
- f.) Het uitstellen van noodwendigen arbeid *verstoort allen leefsregel, beneemt den lust tot werken*. De waarheid van *acti labores jucundi (na gedanen arbeid is het goed rusten)* voelt hij zelden, die gewoon is, steeds uit te stellen.
- g.) Ook voor ons *uiterlijk welzijn* heeft het uitstellen van werk verderfelijke gevolgen. De ambtenaar verliest het vertrouwen van zijne superieuren; de handwerksman verliest zijne klanten; enz.

III. Slot.

1. Bedenk daarom, dat *elke dag zijne pligten heeft*. Doet gij van daag wat er van u gevorderd wordt, dan hebt gij morgen tijd, om ander nuttigen arbeid te verrigten.

2. Wel kan overlading van werk somtijds uitstel *noodzakelijk* maken, maar eene behoorlijke verdeeling van den tijd zal eene zoodanige overlading zeldzamer doen plaats hebben.

3. Vooral is het uitstellen zijner verbetering verderfelijk.

7. *Waarom blijven goede voornemens zoo dikwerf onuitgevoerd.*

De oorzaak kan liggen: I. *In de voornemens zelven*, doordien zij a.) niet overeenkomstig zijn met onzen persoon en toestand, b.) naar omstandigheden ons nog te moeilijk zijn of ten minste te talrijk zijn; II. *In de wijze van hunne opvatting*, doordien zij a.) niet het gevolg zijn van ernstige beschouwing of overdenking, maar slechts uit oogenblikkelijke beweging, b.) niet geheel vrij ontstonden, maar ten gevolge van overreding of zelfs dwang, c.) dadelijk in het begin opgevat werden met geheime voorbehoudingen; III. *In de wijze van hunne uitvoering*, doordien wij a.) niet de juiste middelen aangrijpen, b.) geene kracht genoeg aanwenden, c.) te spoedig ons ter neder laten staan, d.) schijnbaar onbeduidende dingen verzuimen, e.) ons uitzonderingen veroorloven, of ook f.) de uitvoering uitstellen; IV. In toe-

vallige *uiterlijke hinderpalen*, die of a.) de uitvoering onmogelijk maken, b. v. de dood, de verwijdering van zekere personen, enz. of b.) slechts belemmeren, b. v. het uitblijven van zekere verwachte ondersteuning, of wel sterke verzoeken, enz.

8. *De morgenstond heeft goud in den mond.*

I. *Bewijzen voor de stelling.* A.) Gronden voor haar (regtstreeksche bewijzen): 1.) Ligchaam en ziel zijn op nieuw gesterkt door den genoten slaap; 2.) de menigvuldige stoornissen van den dag. (Beide gronden kunnen verder uitgebreid worden.) B. Wederlegging van inwendingen tegen haar (omgekeerde bewijzen), b. v. van de inwendig: 1.) dat de nacht de meest passende tijd voor geestesbezigheid is; 2.) dat het voor velen moeilijk, ja zelfs ongezond is vroeg op te staan. II. *Toepassing van de stelling.* A.) Jonge menschen doen zeer wel, zich er aan te wennen vroeg op te staan en B.) de eerste uren van den dag met ijver aan ernstigen en nuttigen arbeid te besteden.

9. *Over het tweegevecht.*

I. *Inleiding.* A.) Vermelding van den oorsprong en de trapswijze ontwikkeling van het tweegevecht. B.) Zijne kenmerking als een overblijfsel uit barbaarsche tijden, waarin er geene andere middelen van voldoening over ondergane belediging te vinden waren. II. *De verwerpelijkeit van het tweegevecht.* Het is: A.) Indruischende tegen het verstand, want: 1.) even zoo min als de ware eer wordt verloren, doordat men door anderen beledigd wordt — de belediging onteert, wanneer zij onverdiend is, den belediger, niet den beledigden —; 2.) even zoo min kan zij gered worden, doordien men moed, behendigheid en lichaamssterkte toont, welke bij het tweegevecht verheven worden tot de eerste vereischten tot menschelijke en maatschappelijke eer; 3.) dikwerf overwint zelfs de belediger. B.) Indruischende tegen de wetten van de zedekunde, het christendom en den staat, want 1.) stelt het in de waagschaal gezondheid en leven, de eerste vereischten tot handelen en werken; 2.) de burgerlijke wetten moeten juist zelfwraak verhinderen. De duellist is een

misdadiger. III. De gronden voor het tweegevecht kunnen slechts van staatkundigen aard zijn en hebben daarom alleen bewijskracht voor hem, die de zedekunde stelt in loutere slim- of listigheid.

10. *Waarın moet men zoeken de aantrekkelijkheid van verdichte verhalen.*

Zij is te zoeken: A.) In het genoegen, dat de meeste menschen vinden in eene verstandsbezigheid, waarbij zoo wel vervelende werkeloosheid als inspannend en afmattend denken vermeden wordt; B.) In de beoorlijkheid van het nieuwe en in de verwijdering van het alledaagsche en gewone; C.) In de belangstelling, die elke gebeurtenis reeds op zich zelve inboezemt, en zoo veel te meer, wanneer die in het halfduistere ligt, dat hetgeen door tijd of ruimte van ons verwijderd is pleegt te bedekken; D.) In de speling van de verbeeldingskracht en den verbindingsgeest, welke door de verdichte wereld in beweging gebragt worden; E.) In den leveedigen indruk van de verdichting op de menschelijke ziel: alsmede in den geestdrift voor denkbeelden, de opwekking van medelijden, bewondering, enz.; F.) In de vergelijking van het denkbeeldige met het zinnelijke of werkelijke, van de verdichte personen en toestanden met de werkelijkheid.

11. *Over de verderfelijkheid van het romanlezen.*

I. *Romans zijn op en voor zich zelve geenszins verwerpelijk*, wijl de romanschrijver zijne bekwaamheden kan aanwenden: A.) Ter opwekking van de edelste gevoelens; B.) Ter bekrachtiging van de prijzenswaardigste grondbeginselen; C.) Ter ontwikkeling van den algemeenen smaak; D.) Ter mededeeling van menschen- en wereldkennis. II. *Verderfelijk wordt het lezen van romans, in zoo verre het bovenmatig en zonder keuze geschiedt.* A.) De smaak voor de eenvoudige, ongesmukte voorstelling van geschiedkundige waarheid lijdt door het gewend raken aan het gekunstelde, onnatuurlijke, zonderlinge; B.) De verbeeldingskracht wordt zoodanig ontvoerd aan den kring der

allegaagsche ondervinding, dat de gewone loop van het leven mishaaft en gevoelsoverprikkeling, een onbestemd verlangen en ontevredenheid met zijnen kring en toestand zijn de verderfelijke gevolgen; C.) In vele romans wordt door de beschrijving van zwakke of slechte grondbeginselen en schandelijke hartstogten de kiem gelegd tot diepe verdorvenheid, twijfel opgewekt, het gemoed verontrust, het geloof aan het wankelen gebragt, tot ligtzinnige onverschilligheid omtrent en minachting voor het heiligste aanleiding gegeven, de gebreken der menschen bewimpeld, ondeugden, zelfs de snoodste, van eene schitterende en verlokkende zijde voorgesteld en daardoor deugd en schaamte verzwakt; D.) Eindelijk zijn zoo veel romans geheel onwaar in hunne schilderingen, brengen allerlei onnatuurlijkheid en onverstand ter markt, en vervullen daardoor den lezer met eene menigte valsche aanschouwingen, dwalingen en inbeeldingen, die des te moeilijker vermeden worden, wijl zij meerendeels onder het masker van waar- en schoonheid binnensluipen. III. *Waarschuwing tegen het misbruik van romans.*

12. *Over den invloed, dien het tooneel kan hebben op de denkwijze en de zeden van het algemeen.*

I. In eenen tijd, waarin de belangstelling voor het tooneel misschien grooter dan ooit is, zal het wel niet ongepast schijnen den magtigen invloed te onderzoeken, dien het tooneel op de algemeene denkwijze en zeden vermag uit te oefenen. II. *De invloed van het tooneel op de zedelijkheid berust:* A.) Op den omvang van zijn gebied, voor zoo ver het: 1.) den geheelen rijkdom van de verbeelding en de geschiedenis, het verleden en de toekomst kan aanwenden ter zedelijke veredeling en ontwikkeling van den toeschouwer; 2.) duizenden ondeugden straffen kan, die de wetten ongestraft laten, en duizenden deugden kan aanprijzen, waarvan deze zwijgen; 3.) niet alleen de wetten en de regtvaardigheid ondersteunen, maar zelfs ook meer dan deze op het gemoed en den wil werken. B.) *Op de wijze, waarop het werkt*, voor zoo verre 1.) tooneelvertooningen het gemoed

kunnen roeren, wanneer noch de zedekunde, noch de godsdienst meer toegang tot het harte vinden; 2.) de zichtbare voorstelling meer uitwerkt dan de doode letter of dorre, drooge redeneringen; 3.) de strenge pligt zich aanlokkender vertoont in de liefelijke gestalte der kunst; 4.) spot, scherts, satire en de trotschheid des menschen werken op de gevoeligste en doeltreffendste wijze. III. Daarom kan het tooneel, voor zoo verre het gebruik maakt van de te zijner dienste staande middelen, met regt beschouwd worden als eene zeer zedekundige instelling.

13. *Over de oorzaken van het verval en den ondergang van Carthago.*

I. Onder de staten der oudheid is er misschien niet een, bij welken zich zoo veel vereenigde, om de ontwikkeling van de oorzaken tot zijn verval leerrijk te maken voor alle tijden, als Carthago. II. *De oorzaken van verval* liggen: A.) In de misbruiken, die plaats vonden bij het kiezen van ambtenaren en in de gewoonte om verscheidene hooge posten aan éénen persoon toe te vertrouwen; B.) In den oorlog, die na den eersten vrede met Rome noodzakelijk was, tegen de Africaansehe en Europesche hulp-troepen en welke ontaardde in eenen volslagen *burgerkrijg*, wyl vele Carthagers overgingen tot de partij der oproerlingen; C.) In de door dezen oorlog ontstane tweedragt tusschen Hanno en Hamilcar Barcas en den daardoor eerst ontvlamden partijhaat; D.) In het voor de staatsinrigting verderfelijke en door de verovering van Spanje gevoed overwigt van het Barcasche huis; E.) In de vermeerdering der volksmagt en de oneenigheid van den in partijen verdeelden senaat; F.) In het verval der *zeemagt*, welke veronachtzaamd werd door de krachtdadigste pogingen ter verkrijging eener landmagt; G.) In de verhouding van Masinissa tot Carthago na den tweeden Punischen oorlog; H.) In de overwaarding van de vreemde hulp en het vertrouwen op rijkdom, terwijl Rome op zich zelve en zijn zwaard alleen steunde. III. Herinnering van den laatsten oorlog van dezen ongelukkigen staat.

14. *Welke uiterlijke omstandigheden bevorderden de geestesbeschaving der Grieken.*

I. Aanwijzing van de buitengewone verdiensten der Grieken omtrent wetenschap en kunst. II. Omstandigheden, die in Griekenland de ontwikkeling der beschaving bevorderden: A.) De natuur van het land, de zuidelijke luchtstreek, de heldere hemel als opwekkingsmiddelen van en stof voor verbeelding en gevoel. B.) De weldadige, voor de ontwikkeling van het schoonheidsgevoel zeer gunstige langzaamheid, waarmede de Hellenen van het zwerfende leven tot eene burgerlijke orde en eenen vasten regeringsvorm geraakten. C.) De gelukkige afwisseling van de levenswijze door akkerbouw en scheepvaart, oorlog, vreedzame handwerken en handel. D.) Toevloed van beschaafde vreemden uit het reeds vroeg beschaafde Egypte. E.) De na de vernietiging van het koningschap ontnikende vrijheid in verschillend ingerigte staten, waar eene menigte staatkundige denkbeelden en eigenaardige levensaanschouwingen in omloop kwamen en waarin de ontwikkeling van elke geesteskracht hare eigenaardige, bijzondere rigting kon nemen. F.) Het nationaal gevoel, door de oorlogen met de Perzen opgewekt, veredeld en versterkt door de gemeenschappelijke, het geheele volk toebehoorende heiligdommen en volkszedes, vooral de Delphische godspraak, de Olympische, Isthmische, Nemeische en Pythische wetten en door den in aanleiding van de eerste gewekten levendigen kampstrijd op het gebied van geschiedkundige voorstelling en de dichtkunde. III. Waarschuwing er tegen om uitsluitend aan de aangevoerde uiterlijke omstandigheden, hoe groot haar invloed ook was, de verstandelijke ontwikkeling der Grieken toe te schrijven, daar zelfs de gunstigste verhoudingen nimmer vermogen, een geesteloos volk tot een geestvol te maken, wanneer aangeboren aanleg en oorspronkelijke onverklaarbare schepingskracht ontbreken.

A A N H A N G S E L.

A A N H A N G S E L.

Eerste Hoofdstuk.

DE BEGRIPPEN.

1. Wanneer de mensch onder de voorwerpen, die hij door zijne zintuigen gewaar wordt, een enkel zoodanig uitzondert, dat het met bepaaldheid en duidelijkheid zich aan hem in zijne hoofddeelen als een van andere voorwerpen verschillend geheel voordoet, hij heeft dan eene *aanschouwing* van dit voorwerp. Eene aanschouwing krijgt den naam van *voorstelling*, wanneer zij zonder door haar voorwerp op nieuw verwekt te worden door bloote herinneringskracht in de ziel terug kan worden geroepen. Het voorwerp voor eene aanschouwing is een enkel wezen of ding. Wanneer men verscheidene enkele wezens of dingen met elkander vergelijkt, de kenmerken uitzondert, welke zij gemeen hebben, en die kenmerken tot een geheel te zamen voegt, vormt men zich een *begrip*. Een begrip stelt niet een enkel wezen of ding voor, maar eene geheele klasse van wezens of dingen, aan elk waarvan het kan toegepast worden. In de taal stellen eigene zelfstandige naamwoorden *aanschouwingen* voor, gemeene zelfstandige naamwoorden *begrippen*.

B. v. elke hond, op zich zelve beschouwd, geeft den beschouwer eene *aanschouwing*, die uitgedrukt wordt door een eigenaam (Ponto, Hector, Diana, enz.). Maar worden de kenmerken uitgezonderd, die gemeen zijn aan al deze enkele wezens (dat zij vier met teenen en nagels voorziene pooten hebben, dat zij verscheurende tanden hebben, dat zij levende jongen ter wereld brengen, enz.) en, al deze kenmerken tot een geheel te za-

men verbonden zijnde, ontstaat er een *begrip*, dat uitgedrukt wordt door den geslachtsnaam *hond*.

2. De kenmerken, die te zamen een *begrip* uitmaken, worden de *inhoud* des *begrips* genoemd; de gezamenlijke voorstellingen, waarop het *begrip* toepasselijk is, maken zijnen *omvang* uit. Door vermeerdering der kenmerken of uitbreiding van den inhoud wordt het *begrip* nader bepaald, doch zijn omvang natuurlijk geringer, wijl het nu niet meer op zoo veel voorstellingen betrokken kan worden. Door vermindering der kenmerken of beperking van den inhoud wordt het *begrip* algemeener en dus zijn omvang grooter, wijl het nu op meer voorstellingen dan vroeger betrokken kan worden. Hij, die bepaald den inhoud van een *begrip* kan opgeven, heeft een *duidelijk* *begrip*.

Zoo duidt het *begrip* *hond*, wanneer het door verschillende kenmerken nader bepaald wordt, de verschillende soorten, zoo als: poedel, mop, hazewind, enz. aan; vermindert men daarentegen het aantal kenmerken met eenige, dan wordt de hond tot een *roofdier*, van dit weder door dezelfde handelwijze tot een *zoogdier*, van dit tot een *dier*, van dit tot een *bewerktuigd wezen*, enz.

3. Een *begrip*, welks omvang een deel uitmaakt van den omvang van een ander *begrip*, wordt gezegd daaraan *ondergeschikt* te zijn. Men noemt het meestal het *lagere*, terwijl het *begrip*, waaraan het ondergeschikt is, het *hoogere* genoemd wordt; ook bestempelt men het eene met den naam van soort (*species*), en het andere met dien van geslacht (*genus*). Een hooger *begrip* besluit in zijnen *omvang* al de aan zich ondergeschikte; daarentegen besluit het lagere in zijnen *inhoud* al zijne hoogere *begrippen*. Twee *begrippen* zijn nevensgeschikt (*gecoördineerd*), wanneer zij beide tot den inhoud van een en hetzelfde *begrip* behooren (ongelijksoortige nevensgeschikte, *disparate gecoordeerde*) of tot zijnen *omvang* (afgescheidene nevensgeschikte, *disjuncte gecoordeerde*). Deze laatste sluiten elkander uit en kunnen niet met elkander verwisseld worden. Voor het overige zal men ligtelijk bespeuren, dat hetzelfde *begrip* nu eens als een lager, dan als een hooger kan voorkomen.

In het hierboven gegevene voorbeeld is alzoo *roofdier* het hoofdbegrip, tot hetwelk *hond* als ondergeschikt begrip staat, terwijl *roofdier* weder aan *zoogdier* ondergeschikt is. Ook is *hond* ten aanzien van *roofdier* soort, en dit ten opzichte van het eerste geslacht. Tegenover *hond* zouden *leeuw*, *tijger*, *wolf*, enz. afgescheidene nevensgeschikte (verschillende soorten van hetzelfde geslacht) zijn, daarentegen *zoogdier* en *roofdier*, voor zoo ver beide als kenmerken van *hond* kunnen beschouwd worden, ongelijksoortige nevensgeschikte. Het geheel der kenmerken, waardoor enkele wezens of dingen van enkele wezens of dingen, soorten (*species*) van soorten en geslachten (*genera*) van geslachten gescheiden worden, noemt men getalsverschil (*differentia individuales* of *numerica*), soortverschil (*differentia specifica*), en geslachtsverschil (*differentia generica*).

4. De begrippen zijn een voortbrengsel van het denken en te gelijk zijne stof. De woorden zijn teekens van de begrippen, voornamelijk zelfstandige naamwoorden, bijvoegelijke naamwoorden en werkwoorden. Wel zijn *aanschouwingen* de bron van de meeste onzer begrippen, maar toch worden enkele wezens of dingen, met uitzondering van personen en plaatsen, slechts zelden door eenen bijzonderen naam, d. i. een eigennaam, aangeduid.

De leerling wachte zich er voor — gelijk als overal, waar sprake is van begrippen — aan te nemen, dat een gegeven begrip steeds noodwendig aangeduid moet worden door een enkel woord of zelfs eene enkele woordklasse. Ter uitdrukking van een begrip kan men zoo veel woorden gebruiken, als men wil; zelfs geheele zinnen en zinnenverbindingen kunnen beschouwd worden als eenheden en als zoodanig onder en nevens elkander geschikt worden. Maar aan de andere zijde kan men ook zeggen, dat elk woord het teeken van een begrip kan zijn, en dat dan het zelfstandige naamwoord het meest gebruikelijke en geschiktste voorstellingsmiddel is, hetwelk evenwel noch werkwoorden, noch bijvoegelijke naamwoorden of andere woordsoorten uitsluit. Zoo is b. v. het volgende eene reeks van bijvoegelijke begrippen: *teerlingvormig*, *vierkant*, *regtlijnig*, *tusschen lijnen besloten*; en het volgende eene dergelijke reeks

van werkwoordelijke begrippen: *kunstmatig voordragen, voordragen, spreken, zich uiten*. Ja, elk woord is het teeken van een begrip. Een oordeel bevat twee denkbeelden, die met elkander verbonden zijn. Wanneer die twee denkbeelden door verscheidene woorden worden uitgedrukt; het zij dat ze alle geschreven of gesproken zijn, of dat zij weggelaten worden, noemt men het oordeel *ontwikkeld*. Van die twee denkbeelden heet het eene *onderwerp (subject)* en is datgeen, waarvan iets gezegd wordt; het andere heet *gezegde (predicaat, attriboot)* en is datgeen wat men van het onderwerp oordeelt. Het zelfstandige naamwoord drukt het onderwerp gewijzigd of ongewijzigd uit; de wijzigingen, dat zijn de bijbegrippen of de betrekkingen van het ongewijzigd begrip van het onderwerp worden hoofdzakelijk uitgedrukt door het lidwoord, het bijvoegelijk naamwoord, de voornaamwoorden, de telwoorden en het voorzetsel. Het werkwoord drukt gewijzigd of ongewijzigd het gezegde uit; het bijwoord vooral geeft een bijbegrip van het gezegde te kennen. Het voorgwoord verbindt twee oordeelen aan elkander, het zij dat ze een veelvoudig of een zamengesteld oordeel uitmaken. Het tusschenwerpsel vormt op zich zelf een oordeel, dat om zijnen aard *onontwikkeld* heet. B. v. *Ach!* is gelijk aan *Het is ongelukkig*. (De bijwoorden *ja, neen* vormen ook onontwikkelde oordeelen, zoo is *Ja!* gelijk aan *Het is zoo*; *Neen!* aan *Het is niet zoo*.) — De geschiedenis levert er enkele bewijzen, dat enkele planten, dieren en wapenen door eenen eigennaam uitgedrukt werden, even als zulks menigvuldig het geval is met personen, plaatsen, bergen, vlooden, enz. B. v. de eik, waarin Karel de tweede van Engeland zich voor zijne vervolgers verborg, is bekend onder den naam van koningseik; het paard van den Romeinschen keizer Caligula heette Incitatus; Myrtalis de dolk, waardoor Philippus van Macedonië omkwam, en bij de Noormannen was het eene gewoonte, aan wapenen bijzondere namen te geven.

5. De begrippen, gevormd op de tot hiertoe door ons beschrevene wijze, pleegt men begrippen der ervaring (*empirische*) of gegevene te noemen, wijl zij als ware het den mensch door de ervaring gegeven worden. Maar uit deze en ook wel uit zekere voor-

stellingen, die oorspronkelijk in de ziel liggen en waartuit zij eene menigte begrippen vormt, wier voorwerpen in de zinnelijke wereld niet te vinden zijn, welke dus, gelijk men zegt, zich alleen denken laten. Aan een groot deel van hen schrijft zij echter eene des niet te mindere werkelijkheid (*realiteit*) toe en vindt in hen haren edelsten eigendom, wijl zij door de innigste kracht van haar wezen in hun bezit geraakt is.

Hiertoe behooren de voortbrengselen der verbeeldingskracht, als: *sphinx*, *dichterenros*, *alven*, enz.; die van het verstand, als: *zwaarte*, *grootte*, enz.; die van het denkvermogen (denkbeelden), als: *waarheid*, *deugd*, *God*, *onsterfelijkheid*, enz.

Tweede Hoofdstuk.

DE BEPALING.

1. Slechts hij, die zich een begrip volkomen eigen gemaakt heeft, is in staat daarvan eene bepaling te geven (zie de 15de oefening). Houdt de bepaling al de wezenlijke kenmerken van het begrip in, dan zal zij ook *juist* zijn, d. i. naauwkeurig beantwoorden aan het bepaalde begrip (*definitum*), alsoo *zijn* inhoud geheel vervullen, waardoor eene verwisseling met andere voorwerpen onmogelijk wordt. In het tegenovergestelde geval zal zij òf te naauw beperkt, òf te uitgebreid zijn: zij kan ook alsdan in een zeker opzigt het eerste, in een ander het laatste wezen. Haar meest gewone vorm is, dat men eerst het geslacht, daarna het soortverschil van het voorwerp opgeeft. Kunnen er in de bepaling duistere of onbekende woorden niet vermeden worden, dan moeten zij worden verklaard. In de bepaling het woord, dat bepaald moet worden, of eenig daarmede verwantschap woord te gebruiken wordt genoemd in eenen cirkel te bepalen (*circulus in definiendo*), wijl men daarbij niet verder komt.

Voorbeelden van de meeste der bovengenoemde gevallen vindt men in de 15de oefening. Vriendschap *is de verhouding, die tusschen twee vrienden bestaat*, vormt een cirkel.

2. Men pleegt de bepalingen in woord- en zaakbepalingen te onderscheiden. De woordbepaling ontwikkelt zich uit de beteekenis van het woord of uit een ander kenmerk, door hetwelk het van andere voorwerpen onderscheiden is; de zaakbepaling omschrijft het voorwerp zoo naauwkeurig, dat men zeker en voortdurend het van alle andere, zelfs van verwante onderscheiden kan. De eerste zijn dikwerf noodzakelijk (b. v. wanneer een woord verscheidene beteekenissen heeft); de laatste zijn de eigenlijk wetenschappelijke bepalingen. De zaakbepaling wordt tot wordingsbepaling, wanneer zij het voorwerp als ware het voor de oogen der ziel laat ontstaan. B. v. *Een haarbuisje is een zeer eng, aan beide zijden open buisje, welks binnenste doorsnede de fijnheid van een haar heeft*, is een woordbepaling. *Een cirkel is een vlak, omsloten door eene in zich zelve loopende lijn, wier enkele deelen alle even ver van een inwendig punt, het middelpunt genaamd, verwijderd zijn*, is eene zaakbepaling, die tot eene wordingsbepaling wordt, wanneer men zegt: *Een cirkel ontstaat, wanneer men in eene platte oppervlakte zich eene lijn denkt, die op steeds gelijken afstand zich beweegt om een vast punt, totdat zij weêr komt, van waar zij is uitgegaan*.

3. Men moet de bepaling onderscheiden van de beschrijving, die zoo veel wezenlijke of toevallige kenmerken van het voorwerp opgeeft, als er noodig zijn, om eene duidelijke voorstelling daarvan te geven of het in een zeker opzigt van andere te kunnen onderkennen. Zij treedt in de plaats der bepaling, wanneer of eene vormelijke bepaling niet mogelijk is (b. v. in de natuurlijke geschiedenis), of wanneer die niet tot het doel leidt (b. v. in voor het algemeen bestemde verhandelingen, volksschriften, openbare bekendmakingen, enz.) Wijl de beschrijving ook toevallige kenmerken in zich opneemt, is korthed geen wezenlijk vereischte voor haar.

4. Tot hiertoe is er in dit hoofdstuk slechts sprake geweest van de *redeneerkunstige* bepaling. Men heeft ook de *redekunstige* (zie bl. 129). De redeneerkunstige verschilt daarin van de redekunstige, dat zij slechts zoo veel woorden bezigt, als

noodig is, om het voorwerp, dat bepaald moet worden, te doen kennen, terwijl deze ieder denkbeeld ontwikkelt en op eene boeiende en sierlijke wijze de wezenlijke eigenschappen van het voorwerp vermeldt. Zoo geeft de wijsgeer op de vraag: *Wat is de mensch?* ten antwoord: *De mensch is een met rede begaafd dier*, terwijl de redenaar uitroept: *Is hij een wonder? is hij een monsterachtig meugset van onvereenigbare dingen? is hij een onverklaarbaar raadsel? of is hij niet, om zoo te zeggen, een overblijfsel van zich zelven? eene schaduw van hetgeen hij in zijnen oorsprong was? een bouwvallig paleis, dat in zijne puinhoopen iets bewaard heeft van de schoonheid zijner vroegere gedaante? Hij is tot puin geworden door zijne ontaardheid; het dak is op de muren ingezakt en de muren op de grondslagen: maar men ruime deze puinhoopen weg en men zal in de overblijfselen van dit prachtige gebouw vinden en de sporen der grondslagen en het denkbeeld van het oorspronkelijke plan en de hand des bouwmeesters. Het afdrukkel Gods is in den mensch nog zoo sterk overgebleven, dat het nooit verloren kan gaan, doch tevens zoo zwak, dat hij het niet kan volgen.*

De dichter zegt:

Tusschen Eeuw- en eeuwigheid
 Als een handpalm uitgebreid,
 Drijft ge, enkel handvol stof, in 't midden van de golven
 Naar willekeur van wind en vloed
 Tot ge in één oogwenk overdolven,
 In 't eindloos meir verzwelgen moet.

Dit is uw ware staat, ô mensch,
 IJdel zijt gij als uw wensch
 Dien ge uitstort in de lucht om nooit vervuld te worden.

BILDERDIJK.

Derde Hoofdstuk.

DE VERDEELING.

1. Eene *volkomene* bepaling omvat, gelijk wij gezien hebben, den inhoud van het begrip (d. i. al zijne kenmerken), maar tot de volkomene kennis van het begrip is het nog noodzakelijk te weten: 1.) Welk deel van eenen grooteren kring het uitmaakt en welke plaats of welken rang het daarin bekleedt; 2.) In hoe veel kringen het zelf kan worden opgelost of, met andere woorden, welken omvang het heeft. Beide komt men te weten door de verdeeling van het begrip (*divisio logica*), door welke men verstaat *de vermelding van al de soorten*, die het *als geslacht bevat*. Door haar wordt alzoo een begrip van grooteren omvang opgelost in begrippen van minderen omvang, die het in zich besloten houdt. Het begrip heet het verdeelde (*totum divisum*), terwijl de mindere begrippen leden der verdeeling (*membra dividencia*) genaamd worden. De bepaling en de verdeeling kunnen elkander zeer goed aanvullen.

2. Men kan bij de verdeeling uitgaan van het eene of het andere der kenmerken van het begrip, wijl elk van hen gevonden wordt aan een ieder van de aan het begrip ondergeschikte soorten. De verdeeling vordert daarom opgave van het punt, van waar men uitgaat, of de zijde van het begrip, die tot kenteeken, volgens hetwelk de indeeling geschiedt, aangenomen is. Dit kenteeken noemt men *verdeelingsgrond* (*fundamentum divisionis*).

B. v. wanneer een natuurkundige de menschen in witte, gele, bruine, roode en zwarte verdeelt, is de huidskleur de verdeelingsgrond. In betrekking van de *kunne* worden zij in mannen en vrouwen verdeeld; ten aanzien van den *ouderdom* in jongen en ouden, ten opzichte van *vermogen* in rijken en armen, enz.

3. De leden der verdeeling zijn aan het verdeelde *ondergeschikt*, aan elkander *nevengeschikt*. Wanneer zij tot hetzelfde geslacht behooren zijn zij *gelijkslachtige* (*homogene*), in tegenstelling van *ongelijkslachtige* (*heterogene*), die tot een ander geslacht behooren.

Hun *verschil* (*differentia membrorum*) is het *soortverschil* (zie hier te voren), en door dat verschil zijn zij *afgescheidene nevensgeschikte* in tegenoverstelling van *ongelijksoortige nevensgeschikte* (zie hier te voren). De leden der verdeling, van welke het eene het andere door eene bloote ontkenning vernietigt, worden genoemd *tegenstrijdige* (*contradictorische*); zij, waarvan het eene het andere met bevestiging vernietigt, heeten *tegenovergestelde* (*contraire*).

B. v. *goud* en *zilver* zijn aan *metaal* ondergeschikt, maar onderling nevensgeschikt en daarom gelijkslachtig. In hardheid, gewigt, kleur, enz. ligt hun soortverschil. *Goud* en *diamant* daarentegen zijn ongelijkslachtig, want het eerste behoort tot het geslacht der *metalen*, en het andere tot dat der *steensoorten*; doch beide zijn ondergeschikt aan *delfstof*. — In *De mensch is of sterfelijk of niet sterfelijk* is *sterfelijk* tegenstrijdig met *niet sterfelijk*; in: *De mensch is man of vrouw* is *man* het tegenovergestelde van *vrouw*.

4. Men noemt de verdeling naar het getal van de leden der verdeling *tweeledig* (*dichotomisch*), *drieledig* (*trichotomisch*), *vierledig* (*tetrachotomisch*), *veeledig* (*polytomisch*), enz.

5. De verdeelingen zelve kunnen weder nevensgeschikt en ondergeschikt zijn. Het eerste geval heeft plaats, wanneer een begrip verdeeld wordt volgens onderscheidene verdeelingsgronden; alsdan ontstaan *nevenafdeelingen* (*codivisiones*). Het laatste geval heeft plaats, wanneer men een lid der verdeling als een verdeelingsgeheel beschouwt en op nieuw verdeelt: dan verkrijgt men eene *onderafdeeling* (*subdivisio*). Zij wordt ook wel *tweede verdeling* (*divisio secundaria*) in tegenoverstelling van de *eerste* of *hoofd-verdeling* (*divisio fundamentalis* of *primaria*) genoemd.

Een voorbeeld van nevenafdeelingen vindt men in § 2. Verdeelt men b. v. weder *de mannen* (d. i. het geheele mannelijke geslacht) in jongens, jongelingen, mannen en grijsaards, dan verkrijgt men eene onderafdeeling.

6. Daar de onderafdeeling weder en zoo verder verdeeld kan worden, zegt men, dat de verdeling in het onbepaalde (*in indefinitum*), zoo niet in het oneindige (*in infinitum*) kan voortgezet

worden. De verdeling die den omvang van het begrip geheel vervult, met neven- en onderafdeelingen, noemt men *stelselmatische rangschikking* (*systematische classificatie*): het overzicht (*systema*) van verdeelingen en onderverdeelingen heet men eene *tafel* (*tabel*). Wijl de geheele verdeling afhangt van het gezichtspunt of den verdeelingsgrond, komt het er voornamelijk op aan dat of dien te treffen, hetwelk vooral bij voorwerpen der ervaring moeilijk is. En, daar men eerst moet kennen wat men verdeelen wil, kan een goede verdeelingsgrond slechts voortspruiten uit het rechte begrip of bevatten van het voorwerp.

Voorbeelden van eene stelselmatische rangschikking geeft elke wetenschappelijke voorstelling (goede leerboeken). In de veertiende oefening is een voorbeeld eener rangschikking van ongelijkslachtige voorwerpen in den vorm eener tafel of tabel gegeven. In de aanmerking op die rangschikking is de moeilijkheid om den rechten verdeelingsgrond te treffen geopperd.

7. De hoofdregels voor eene juiste verdeling zijn:

1.) *Dat zij den omvang van het verdeelde begrip geheel vervulle* (volkomen (*adaequaat*) zij), d. i. eene volkomene opgave *van al de leden bevatte*, zoodat het verdeelde en de leden elkander gelijk zijn. Ingeval dit niet het geval is, zoo is de verdeling of *te uitgebreid*, dat wil zeggen, dan omvat zij meer dan zij moest omvatten (leden, die niet tot het verdeelde gerekend moeten of kunnen worden), of *te naauw beperkt*, d. i. dan houdt zij niet *al* de leden van het verdeelde in.

Zoo als men ziet, is de verdeling hierin volmaakt gelijk aan de bepaling. Verdeelde men *de uitgebreidheden* in *ligchamen, vlakken, lijnen* en *punten*, dan zou de verdeling *te uitgebreid* zijn, want *punten* hebben geene uitgestrektheid en kunnen aldus geene uitgebreidheden zijn. *Te naauw beperkt* zou de verdeling worden door weglating van een der drie voorste leden.

2.) *Ten grondslag van de verdeling moet een wezenlijk kenmerk van het begrip gelegd worden*, d. i. een zoodanig, dat wezenlijk behoort aan de voorwerpen van het begrip en hen in bepaalde soorten verdeelt. Eene verdeling zonder dezen grondslag kan men eene *grondlooze* noemen.

B. v. : *de planten beminnen elkander of haten elkander of zijn elkander onverschillig*, zou eene *grondlooze* verdeeling zijn, daar slechts bij *eenige* planten zich eene verre gelijkenis met deze menschelijke verhouding vertoont.

3.) Elke verdeeling moet *eenheid* bezitten, d. i. *men moet vasthouden aan eenen verdeelingsgrond*, uit welken de leden der verdeelingen natuurlijk en ongedwongen voortspruiten. Zullen de nevenafdeelingen in onderafdeelingen gesplitst worden, dan moet elk voor zich volgens eenen eigenen verdeelingsgrond, dus onafhankelijk van de andere, dat gedaan worden. Zijn er in eene verdeeling leden, die verwijzen naar verschillende verdeelingsgronden, dan wordt zij *verward* genoemd. Eene verwarde verdeeling zou zijn de verdeeling van den driehoek in *gelijkzijdige, gelijkbeenige* en *regthoekige*. Want bij de gelijkzijdige en gelijkbeenige driehoeken is de geaardheid der zijden, bij de regthoekige die der hoeken de verdeelingsgrond.

4.) De leden der verdeeling moeten onderscheiden zijn, elkander uitsluiten, d. i. een of meer leden mogen niet voortspruiten uit een nevensgeschikt lid, maar uit het geheel. Het zou dus onjuist zijn de geleerden in *godgeleerden, regtsgeleerden, geneeskundigen, wijsgeeren, wiskundigen, beoefenaren der schoonheidsleer, sterrekundigen*, enz., te verdeelen, wijl de beoefenaren van de schoonheidsleer onder de wijsgeeren en de sterrekundigen onder de wiskundigen begrepen zijn, om welke reden zij eerst in eene onderafdeeling van deze begrippen op hunne plaats zijn.

5.) De verdeeling moet *ordelijk plaats hebben*, d. i. zij moet de naaste leden opgeven en eerst dan op gelijke wijze tot verdere overgaan en zoo vervolgens, anders ontstaat er een *sprong* in de verdeeling.

Er is in de verdeeling van *roofdieren* in *leeuwen, tijgers, panters, wolven, jakhalzen*, enz. een sprong, wijl de drie eerste tot een grooter geheel, het *kattengeslacht*, en de twee laatste tot een ander dergelijk geheel, het *hondengeslacht*, behooren, welke beide geheelen als hoogere verdeelingen beschouwd moeten worden.

8. Van de verdeeling (*divisio logica*) verschilt de ontbinding

(*partitio*), door welke een geheel niet in zijne afdeelingen of soorten wordt opgelost, maar in de enkele stukken of deelen, waaruit het bestaat. Bij de ontbinding kan niet als bij de verdeeling elk der deelen door het geheel benoemd worden.

De mensch bestaat uit ziel en ligchaam is eene ontbinding. Ik kan hier niet zeggen: *De ziel is een mensch, het ligchaam is een mensch*. Daarentegen is *De menschen worden verdeeld in het Kaukasische, het Mongoolsche, het Maleische, het Etiopische, het Americaansche ras* eene verdeeling; hier kan ik namelijk zeggen: *Het Kaukasische ras zijn menschen*, enz. Bij de beschrijving van een voorwerp geeft de ontbinding de deelen aan, welke in aanmerking komen (zie de 22ste oefening).

Vierde Hoofdstuk.

HET OORDEEL.

1. Men oordeelt, wanneer men twee of meer begrippen vergelijkt en daaruit besluit, of er overeenstemming tusschen die begrippen heerscht of niet heerscht, b. v.: *De boom bloeit; De ziel sterft niet*. Door de vergelijking van het begrip *boom* met het begrip *bloeit* oordeelen wij, dat het tweede begrip bij het eerste voegt: door de vergelijking van het begrip *ziel* met dat van *sterft* maken wij de gevolgtrekking, dat het tweede begrip *niet* bij het eerste past.

Dit oordeelend vergelijken noemt men *verbinden*. Het toekennend verbinden heet blootweg *verbinden*; het ontkennend verbinden *afzonderen*.

2. Daar nu oordeelen verbinden of oordeelend vergelijken van begrippen is, zoo zijn er op zijn minst tot een oordeel twee begrippen noodig, namelijk het begrip der zaak, waarover geoordeeld wordt en het begrip, hetwelk datgeen uitdrukt, wat men van de zaak oordeelt. Het eerste begrip wordt genoemd *onderwerp* (*subject*); het tweede *gezegde* (*predicaat*).

3. Het onderwerp en ook het gezegde wordt zoo wel door een

enkel woord als door verscheidene woorden aangeduid. B. v.: *De man werkt*; *De man van verstand handelt niet ligvaardig*. *Dat de aarde draait, is thans eene algemeene waarheid*. Men noemt het woord of de woorden, die het onderwerp of het gezegde te kennen geven, *hoofdwoord*.

Uit het voorafgegene volgt natuurlijk, dat elk oordeel ten minste uit twee hoofdwoorden bestaat.

Wanneer in een oordeel het werkwoord een vorm van *zijn* is en eene der bepalingen van het werkwoord op zich zelve geheel of in de hoofdzaak uitdrukt wat men van het onderwerp oordeelt, wordt het werkwoord *koppelwoord* (*copula*) en die bepaling *gezegde* genoemd. Het *koppelwoord* heet zoo, wijl het de twee of meer begrippen van een oordeel verbindt.

4. De oordeelen worden verdeeld: 1. Naar hunne *hoeveelheid* (*quantiteit*) in *enkelvoudige*, *veelvoudige* en *zamengestelde*. 2. Naar hunne *hoegrootheid* (*quantiteit*) in *algemeene*, *bijzondere* en *eenvoudige*. 3. Naar hunne hoedanigheid (*qualiteit*) in *bevestigende* (*affirmative*) en *ontkennende* (*negative*). 4. Naar hunnen vorm in: a. *Ontwikkelde* en deze weder in *volledige* en *onvolledige* (*elliptische*); b. *Onontwikkelde*. 5. Naar hunne betrekkingen: a. Volgens de onderlinge betrekking van de begrippen, die zij bevatten, in *stellige* (*categorische*). b. Volgens de betrekking van hen zelve tot de gedachten, die zij uitdrukken, in *voorwaardelijke* (*hypothetische*) en *scheidende* (*disjunctive*). c. Volgens hunne betrekking tot den denker: 1. Volgens de betrekking van het begrip, door het gezegde uitgedrukt, tot den denker in *stellende* (*positive*), *vragende*, *wenschende*, *lijdende* (*passive*) en *bedrijvende* (*active*). 2. Volgens de betrekking van hen zelve tot den denker in *twijfelachtige* (*problematische*), *verzekerende* (*assertorische*) en *ontegensprekelijke* (*apodictische*).

5. Drukt een oordeel slechts ééne gedachte uit, dan is het een *enkelvoudig* oordeel, b. v.: *Het kind speelt*.

6. Een oordeel, waarin meer dan ééne gedachte vervat is, noemt men een *veelvoudig* oordeel, b. v.: *De zon en de maan verlichten de aarde*.

7. Een oordeel, dat uit twee of meer oordeelen, met elkan-
der verbonden, bestaat, heet een *zamengesteld*, b. v.: *De koe
geeft ons melk en het schaap levert ons wol.*

8. Een oordeel is *algemeen*, wanneer het zich uitstrekt tot
al de voorwerpen, welke tot den omvang van het begrip, door
het onderwerp uitgedrukt, behooren, b. v.: *Alle menschen zijn
sterfelijk. Geene cirkels zijn vierkant.*

9. *Bijzonder* is een oordeel, zoo het slechts betrekking heeft
tot eenige deelen van den omvang van het begrip, door het on-
derwerp uitgedrukt, b. v.: *Eenige menschen zijn zwart van
huid. Menig huis is bouwvallig. Sommige honden worden
voor de jacht gebezigd.*

10. Indien er over een enkel onderwerp van den omvang van
het begrip, door het onderwerp te kennen gegeven, geoordeeld
wordt, is het oordeel *eenvoudig*, b. v.: *Deze man is braaf.
Jan knikkert.*

11. Als het gezegde met het onderwerp *verbonden*, d. i. toe-
komend verbonden wordt, is het oordeel *bevestigend (affirmatief)*,
b. v.: *Het huis is hoog.*

12. Wordt het gezegde van het onderwerp *afgezonderd*, d. i.
met het onderwerp ontkennend verbonden, dan is het oordeel
ontkennend (negatief), b. v.: *Het huis is niet hoog.*

Aanm. Niet in alle oordeelen, die in vorm ontkennend zijn, wordt
het gezegde van het onderwerp afgezonderd. In enkele oordeelen wordt
de ontkenning gebezigd als redekunstige wending (*tour oratoire*):
zulke oordeelen zijn wenschende of vragende zinnen. In de vra-
gende wordt zoo wel de stellende als de vragende woordschikking
gebezigd, b. v.: *Gij hebt geene kinderen?* nevens *Hebt gij geene
kinderen?* voor *Gij hebt kinderen.* — *Hebt gij geene kinderen?*
*Ik vraag, of gij geene kinderen hebt*¹⁾. — — In andere

1) In het Fransch zijn de redekunstig ontkennende zinnen daardoor
te erkennen, dat zij het bijwoord *pas* in stede van *point*, alsmede *du*,
de la, *de l'*, *des* in stede van *de* of *d'* vóór het voorwerp van het
werkwoord hebben: zoo wordt ons *Gij hebt geene kinderen?* in gemelde
taal overgezet door *N'avez-vous pas des enfans?* daarentegen *Hebt gij
geene kinderen?* door *N'avez-vous point d'enfans.*

oordeelen wordt de ontkenning gebruikt om te beperken, b. v.: *Ik bezit geen geld om het dwaas uit te geven = Ik bezit wel geld, maar niet om het dwaas uit te geven* ¹).

13. Wordt het onderwerp en het gezegde elk voor zich door één of meer woorden uitgedrukt, is het oordeel *ontwikkeld*: worden de twee of meer woorden alle uitgedrukt, dan is het een *volledig ontwikkeld* oordeel; worden zij niet alle uitgedrukt, dan is het oordeel een *onvolledig (elliptisch) ontwikkeld* oordeel, b. v.: *Piet fluit. De man werkt hard. -- Vrijheid, blijheid voor vrijheid geeft blijheid. Zoo heer, zoo knecht voor zoo als de heer is, zoo is ook de knecht. Komt tijd, komt raad voor Wanneer de tijd komt, dan komt er ook raad.*

14. Wanneer het onderwerp en het gezegde in één woord ligt besloten, is het oordeel *onontwikkeld*, b. v.: *Ja! = Dat is zoo. -- Neen! = Dat is niet zoo. -- Ach! = Het is ongelukkig.*

15. Wanneer het gezegde met het onderwerp bloot verbonden of daarvan bloot afgezonderd wordt, is het oordeel *stellig (categorisch)*, b. v.: *De man werd ziek. Dit plan gelukte niet.*

16. Wanneer in een zamengesteld oordeel de eene gedachte van de andere afhankelijk gesteld wordt, heet het een *voorwaardelijk (hypothetisch)* oordeel b. v.: *Als dat zoo is, hebt gij gelijk.*

17. *Scheidend* is een oordeel, wanneer tot het onderwerp onderscheidene mogelijke, maar elkander uitsluitende gezegden behooren: wanneer de gezegden met elkander strijden, dan heet het scheidend oordeel een *tegenstrijdig (contradictorisch)* oordeel; drukt het eene gezegde het tegenovergestelde van hetgeen het andere te kennen geeft, dan heet het scheidend oordeel een

1) In het Fransch zijn de beperkende zinnen, waarin een voorwerp voorkomt of het werkwoord de uitdrukkingen *Il y a, Il y avait*, enz., is, te erkennen, wijl alsdan vóór het zelfstandig naamwoord, dat voorwerp of gezegde is, *du, de la, de l' of des* gebezigd wordt. B. v. in die taal zou de door ons vermelde Hollandsche beperkende zin (*proposition limitative*) overgezet worden door: *Je n'ai pas de l'argent pour le dépenser follement.*

tegenovergesteld (*contrair*) oordeel. B. v.: *De mensch is sterfelijk of onsterfelijk; De mensch is man of vrouw.*

18. In een *stellend* (*positif*) oordeel stelt het gezegde de handeling beweerender wijze voor, b. v.: *De duif vloog weg.*

19. Wanneer de gedachte ter bevestiging van hare waarheid een beroep doet op het verstand, is zij een vragend oordeel, b. v.: *Waar is hij?*

20. Wanneer het gezegde een verlangen van het hart of eene begeerte van den wil naar de handeling uitdrukt, dan is het oordeel een *wenschend* oordeel, b. v.: *God zij met u! Dat hij gezond worde. Kom!*

21. Een oordeel is *lijdend* (*passif*), wanneer het onderwerp tevens voorwerp van de handeling is, b. v.: *Het paard wordt door den knecht geroskamd = De knecht roskamt het paard.*

22. *Bedrijvend* (*actif*) is een oordeel, als het onderwerp alleen onderwerp is, b. v.: *De man vischt.*

23. In een *twijfelachtig* (*problematisch*) oordeel stelt men het verband tusschen de begrippen slechts als mogelijk voor, b. v.: *De mensch kan elk oogenblik sterven.*

24. Een *verzekerend* oordeel is een oordeel, waarin het verband der begrippen als wezenlijk tot stand gebragt gedacht wordt, b. v.: *Die sloot is breed.*

25. *Ontegensprekelijk* (*apodictisch*) is een oordeel, indien men het verband als noodzakelijk voorstelt, b. v.: *Men moet dat gelooven.*

26. Een oordeel kan te gelijker tijd tot onderscheidene der genoemde soorten van oordeelen behooren. B. v. *De mensch en het dier beide zijn sterfelijk* is een veelvoudig algemeen bevestigend stellig stellend oordeel; *Men kan het niet gelooven* een bijzonder ontkennend stellig stellend twijfelachtig oordeel; enz.

27. Een oordeel heet *stelling*, wanneer het in woorden uitgedrukt is.

Vijfde Hoofdstuk.

DE BEWIJZEN.

1. Doch niettegenstaande alle begripsbepalingen, verdeelingen en oordeelen blijft de vraag nog over: Waarom is dit zoo? welke waarborgen hebben wij voor de waarheid van elke bewering op zich zelve? — Het voldoende, tevredenstellend antwoord op de vraag geeft *het bewijs*. Een *bewijs* is namelijk *eene gedachtenreeks, wier enkele leden zoo verbonden zijn, dat de waarheid van eenige hunner die van de andere noodwendig ten gevolge heeft*.

2. Elk bewijs is eene sluitrede, of kan in eene sluitrede ontbonden worden, doordien de te bewijzene stelling erkend moet worden als gegrond op eene andere stelling. Het verschil tusschen het bewijs en de sluitrede ligt daarin, dat voor het bewijs de waarheid der stelling een noodzakelijke eisch is, terwijl er bij de sluitrede meer gezien wordt op de noodzakelijkheid van de verbinding der gedachten of der oordeelen. Eene sluitrede kan daarom, al bestaat zij uit onware oordeelen, toch in vorm goed zijn; een bewijs daarentegen, dat bestaat uit valsche stellingen, houdt daardoor op bewijs te zijn en is niets dan eene slechts in vorm goede sluitrede.

3. Bij het bewijs onderscheidt men *stof* en *vorm*. Door de stof verstaat men de verschillende gedachten, die er toe benooidigd zijn, om het bewijs te vormen; door den vorm verstaat men de wijze, waarop de gedachten vereenigd worden tot een bewijs. De stof kan weder verdeeld worden in: 1.) De *gronden*, waaruit het bewijs wordt afgeleid, *de bewijsgronden (argumenta)*, en, 2.) *Het voorwerp van het bewijs*, datgene wat bewezen zal worden (*objectum probationis*). De eerste zijn *de voorgaande oordeelen (praemissae)*, het laatste *het besluit*, dat het noodzakelijke gevolg is der voorgaande oordeelen, wyl hierin *de bewijskracht (nervus probandi)* ligt.

Aanm. 1. De bewijsgronden kunnen van zeer ongelijken aard wezen en zijn dikwerf alle te zamen niet in staat het gewenschte

gevolg voort te brengen. Die, welke het grootste gewigt hebben en de eigenlijke rustpunten van het bewijs uitmaken, worden genoemd *de sterkste gronden* (*argumenta primaria*); die, welke in zich zelve zwak zijn en eerst in vereeniging met de hoofdgronden eene zekere sterkte verkrijgen, worden genoemd *de zwakkere* (*argumenta secundaria*).

Aanm. 2. Er kunnen verscheidene bewijzen voor een en dezelfde waarheid gegeven worden, wijl zij niet noodzakelijk aan een bepaald gezigtspunt verbonden is. Zulke bewijzen noemt men *nevengeschikte*, b. v. het op de leer der wezens gegronde, het op de wereldleer steunende en het natuurkundig godgeleerd bewijs voor Gods bestaan. In zoodanig geval moet wel elk bewijs gegrond wezen op zijne bewijsgronden, zijnen eigenen loop hebben, doch de gronden kunnen desnietteenstaande alle in elkander grijpen en elkander versterken.

4. In betrekking van de stof der bewijzen kan men hen verdeelen in: 1.) *bewijzen door de ervaring* (*argumentio empirica* of *argumentatio a posteriori*), d. i. zulke, die gebouwd zijn op ervaringsbegrippen of wier bewijsgronden ontleend zijn aan de ervaring (getuigenissen, waarnemingen, onderzoek); 2. *Bewijzen door de rede* (*argumentatio pura* of *argumentatio a priori*), d. i. zulke, die gebouwd zijn op zuivere begrippen, of wier bewijsgronden ontleend zijn aan algemeene stellingen, grondstellingen (*axiomata*), stellingen, aan wier waarheid niemand twijfelt, wijl zij onmiddellijk door de menschelijke rede als waar erkend worden.

Aanm. 1. Stellingen, op de ervaring gegrond, zijn: *De warmte zet de ligchamen uit; Het ijzer is zwaarder dan het water.* Stellingen, gegrond op de rede, zijn: *Elke verandering moet een oorzaak hebben; Een ding kan niet te gelijker tijd bestaan en niet bestaan.* Een bewijs door de ervaring kan b. v. voor de kogelvormige gedaante der aarde gegeven worden; een bewijs door de reden is b. v. het op de wezenleer gegronde bewijs voor het bestaan van God.

Aanm. 2. Wanneer een bewijs door de ervaring niet steunt op eigene ondervinding, maar op die van anderen, heet het een *geschiedkundig bewijs*.

5. Tot de bewijzen door de ervaring behooren ook het bewijs door *overeenstemming* (*analogie*) en dat door *optelling* (*inductio*), welke beide zeer dikwerf voorkomen. Het eerste wordt aangewend, wanneer men daaruit, dat twee dingen in verscheidene wezenlijke opzigten met elkander overeenstemmen, besluit, dat zij ook in andere met elkander overeenstemmen. De formule is dan deze: A is b, c, d ; x stemt overeen met a in b, c, d , alzoo ook wel in e, f , enz. Het tweede, het bewijs door optelling, past bij uitbreiding hetgeen waar is van eenige dingen eener soort op al hare dingen toe. De formule luidt aldus: A, b, c, d , enz. zijn m (of niet m); x bevat in zich a, b, c, d , enz.; alzoo zijn alle x 's waarschijnlijker wijze m 's.

Voorbeelden. Bewijs door overeenstemming: De aarde is een duister hemelligchaam, dat om zijne as draait en zijne loopbaan heeft, bergen en dalen, een dampkring, enz. bezit; hierin gelijkt haar de maan; bij gevolg is de maan ook wel bewoond even als de aarde. Bewijs door optelling: De aarde, Mars, Jupiter, Venus, enz. draaijen om hunne assen; deze hemelligchamen zijn dwaalsterren; alzoo draaijen wel alle dwaalsterren om hare assen. Men zal van zelf bespeurd hebben, dat bij het bewijs door overeenstemming de inhoud van het begrip, bij dat door optelling de omvang van het begrip in aanmerking komt.

Aanm. Wanneer de optelling al de deelen van het geheel bevat, heet zij *volkomen*. B. v.: *Het gezigt, het gehoor, de reuk, de smaak, het gevoel zijn aan velerlei bedrog onderhevig, alzoo zijn al de zintuigen daaraan onderworpen.* Of ook met ontkenning: *Noch het gezigt, noch het gehoor, noch de reuk, noch de smaak, noch het gevoel zijn vrij voor velerlei bedrog; aldus geen zintuig is vrij voor velerlei bedrog.* Stellingen, die een *volkomen* bewijs door optelling ten grondslag hebben, verheffen zich — hoewel zij door verscheidene ervaringen verkregen worden — door hare dadelijk in het oog loopende waarheid tot den rang van *grondstellingen*. (Men zou haar dan ook *grondstellingen* kunnen heeten, doch dan zou het ter vermindering van verwarring goed zijn, de grondstellingen *hoofdgrondstellingen* te noemen.) Eene zoodanige stelling is: *Al onze*

zintuigen zijn aan bedrog onderhevig. Zij zijn in de meeste gevallen moeilijk te verkrijgen, doch zijn van groot gewigt, wijl zij den grondslag van alle ervaringswetenschappen uitmaken.

6. Ten aanzien van den graad van overtuiging, die door het bewijs wordt te weeg gebragt, is het of een *ontegensprekelijk* (*apodictisch*) bewijs, wanneer het de mogelijkheid van het tegendeel der bewezene stelling uitsluit, of eene *vooronderstelling* (*hypothese*), wanneer het zulks niet doet. Het eerste stelt alzoo de zaak als waar en buiten eenigen twijfel voor; het tweede slechts als waarschijnlijk en nog niet boven allen twijfel verheven.

Aanm. 1. De ervaringsbegrippen moeten wel steeds gebrekkig wezen, wijl zij te veel afhankelijk zijn van tijd, plaats en de persoonlijkheid van den onderzoeker of waarnemer. Zelfs de geldigste getuigenis, de naauwkeurigste waarneming, het stiptste onderzoek laat toch nog in ons den twijfel over, of niet meerdere of mindere dwaling heeft plaats gehad. Zelfs de grondstellingen geven ons slechts eenen hoogen graad van waarschijnlijkheid, maar geene volstrekte zekerheid: eene verandering is altijd denkbaar. Maar door zich te verheffen boven de ervaring, over haar te peinzen, en het tegenwoordige met het verledene en het toekomende te vergelijken, is de menschelijke geest in staat, de algemeene en noodzakelijke begrippen te ontdekken, en deze begrippen, de *zuivere*, hebben niet de kortstondigheid, de veranderlijkheid en onzekerheid van de begrippen der ervaring. *Daarom kunnen de bewijzen door de ervaring niet die volstrekte zekerheid geven als de bewijzen door de rede.*

Aanm. 2. Tot de middelen, waarvan men zich bij het onderstellend bewijs bedient, hoort ook *gezag* (*autoriteit*), wijl dat aantoot, dat zekere door inzicht, wijsheid, deugd, enz. bekende mannen zich zoo of dus over een onderwerp hebben verklaard. Men beroept zich ook wel op *de stem des volks*, die ook een soort van gezag is, wijl men pleegt aan te nemen, dat hetgeen zoo velen voor waar houden zulks ook wel moet zijn (*vox populi vox Dei; de stemme des volks de stemme Gods*). Kan die stem aangewezen worden in alle tijden en bij alle volken (*consensus gentium*), zoo als bij voorbeeld met het geloof aan

God het geval is, zal het bewijs des te krachtiger zijn. Als het tegenovergestelde dezer wijze van betoogen kan men beschouwen die, waarbij de betoogende eene waarheid zoekt verdacht te maken, door de verwerpelijkheid en het kleine getal der getuigen aan te toonen.

Aanm. 3. Een bewijs, dat berust op onderwerpelijke gronden, d. i. gronden, alleen voor den betoogende voldoende (slechts berustende op zijne aanschouwingen, gewoonten, vooroordeelen, enz.) en daarom slechts onderwerpelijke (*subjective*) geldigheid heeft, wordt genoemd een *overredend bewijs* (*argumentum ad hominem*), in tegenstelling waarvan het wetenschappelijk bewijs heet *overtuigend bewijs* (*argumentum ad veritatem*), dat voorwerpelijke (*objective*) of algemeen ware geldigheid heeft.

7. Naar zijnen vorm is het bewijs of een *regtstreeksch bewijs* (*argumentatio directa*), in welk geval de te bewijzene stelling onmiddellijk bewezen wordt uit de waarheid der gronden, of een *omgekeerd bewijs* (*argumentatio indirecta*), ook wel *bewijs uit het ongerijmde* (*deductio ad absurdum*) genoemd, hetwelk de waarheid eener stelling middellijk aantoot, door de valsheid, onmogelijkheid, of ongerijmdheid van het tegenovergestelde te doen blijken.

Voorbeelden. Een *regtstreeksch bewijs*: Hij, die zijn vaderland redt, heeft regt op de dankbaarheid daarvan; Cicero redde zijn vaderland, dus had hij regt op de dankbaarheid daarvan. Een *omgekeerd bewijs*: A. heeft zich zelven niet gedood of heeft zich zelven gedood; nu kan het laatste aangenomen worden voor mogelijk (op grond van zekere omstandigheden); alzoo heeft hij zich zelven gedood.

8. Naar de verschillende orde, die bij de bewijsvoering in het ontwikkelen van de enkele stellingen gevolgd wordt, is het bewijs of *opklimmend* (*synthetisch*), of *afdalend* (*analytisch*), al naar mate men den opklimmenden of nederdalenden bewijstrant bezigt ¹⁾. Het opklimmend bewijs gaat van de gronden en voor-

¹⁾ Hij, die b. v. in de menschenkunde uitgaat van het begrip *mensch* en zoo de enkele deelen van dat begrip ontwikkelt, gaat opklimmend te werk; afdalend hij, die eerst de enkele verschijnselen voorstelt en

waarden tot de gevolgen en uitkomsten over: het afdalend betreedt eenen tegenovergestelden weg, het gaat van de gevolgen en uitkomsten tot de gronden en gevolgen over.

Aanm. Het verschil tusschen beide is slechts uiterlijk en bestaat alleen in den vorm. Wil ik b. v. bewijzen, dat s p is, zoo is het onverschillig, of ik zeg:

1. Alle m 's zijn p 's
s is m
alzoo s is p ; | of: | 2. S is p ,
want s is m
en alle m 's zijn p 's. |
|--|-----|---|

Het is dus onverschillig, of ik mij eerst eenen algemeenen regel of eene algemeene wet in de bovenste stelling denk, in de onderste stelling zekere voorwerpen onder dezen regel of deze wet breng en daarop in de slotstelling den algemeenen regel op deze voorwerpen toepas, of dat ik mij eerst de slotstelling, het zij als waar of waarschijnlijk denk en daarna erken, dat het onderwerp dier stelling hoort tot eene zekere klasse van voorwerpen, die onder eene algemeene wet staan en nu deze wet in hare verbindende algemeenheid toepas.

9. Bij het bewijzen komt het er op aan:

1.) *Dat men juist bewijst hetgeen bewezen zal worden.* Hier tegen wordt gezondigd, wanneer het bewijs is, of *te naauw beperkt*, d. i. te weinig bewijst, of *te uitgebreid*, d. i. te veel bewijst of *zijn doel mist*.

Aanm. Een bewijs is *te naauw beperkt*, wanneer er uit de voorgaande stellingen slechts een deel volgt van hetgeen bewezen zal worden, zoodat het overige onbewezen blijft; b. v. indien een aangeklaagde zijne onschuld wilde bewijzen uit zijnen vroegeren onbevleeten wandel (d. i. uit zijn gedrag vóór de hem aangewrevene misdaad). *Te uitgebreid* is het bewijs, wanneer er uit de voorgaande stellingen niet alleen de stelling volgt, die bewezen zal

uit hen het begrip *mensch* voortbrengt. Door den afdalenden bewijs-trant *wordt het begrip gevonden*, door den opklimmenden *wordt het ontwikkeld*. De eerste is *teruggaand* (*regrediens a principiatis ad principia*, *teruggaande van de gevolgen tot de beginselen*), de laatste *voortuitgaande* (*progrediens a principiis ad principia*, *voortgaande van de beginselen tot de gevolgen*).

worden, maar ook andere en wel valsche, want waren die andere stellingen waar, dan zou het bewijs niet te berispen zijn; wij hare waarheid zou overeenstemmen met de te bewijzene stelling: b. v. wanneer iemand, die aangeklaagd was voor deelneming in eene misdadige vereeniging, niet alleen beweest, dat hij geen deel had genomen aan die vereeniging, maar ook, dat hij haar steeds bestreden had, dan ware het gevorderd bewijs, ja meer dan dit, gegeven. Wilde men daarentegen de schandelijkheid der dieverij daaruit bewijzen, dat de dief zich ten kosten van anderen verrijkt, men zou moeten uitgaan van de stelling, dat *hij, die zich ten kosten van anderen verrijkt, schandelijk nandelt*, doch dit zou te veel bewezen zijn, daar men daaruit andere valsche stellingen zou kunnen trekken. — Het bewijs *mist zijn doel*, wanneer er uit de voorgaande stellingen eene geheel andere stelling volgt dan de gevorderde en waarbij niets bewezen wordt voor het *bewijspunt* (*punctum quaestionis*). Wilde men b. v. de regtmaticheid en voortreffelijkheid eener instelling bewijzen, en toonde men slechts aan, dat eene dergelijke gevonden werd en reeds lang in andere landen bestaan had, zoo verwijderde men zich van het *bewijspunt* (*punctum quaestionis*) en het bewijs nam eene andere rigting, dan het nemen moest.

2.) *Dat de gronden verschillen van hetgeen bewezen zal worden*, en dit niet als uitgemaakt ondersteld wordt en als zoodanig gebruikt. Anders beweegt het bewijs zich in een *cirkel* (*circulus in demonstrando*).

B. v.: *Dat er een God is, bewijst de heilige schrift, want zij is door God ingegeven*. Hier wordt het bestaan van God, dat juist bewezen moet worden, als uitgemaakt ondersteld.

3.) *Dat de bewijsgrond niet willekeurig wordt aangenomen of onzeker is* (*petitio principii*).

B. v.: *Frankrijk zal er nimmer toe geraken, staatkundige vrijheid te genieten, want het is daartoe ongeschikt*. Dit laatste moet juist bewezen worden.

4.) *Dat er in het bewijs geen sprong* (*saltus in demonstrando*) *is, die niet kan aangevuld worden*. Elk onvolledig bewijs houdt eenen sprong in.

5.) Dat men zich wacht voor valsche gevolgtrekkingen of besluiten, hetzij *niet opzettelijke* (*paralogismen*) of *opzettelijke* (*sophismen*).

Zesde Hoofdstuk.

DE SLUITREDE.

1. Besluiten is uit twee als waar erkende stellingen eene derde stelling als gevolgtrekking af te leiden. B. v.:

Elke nuttige wetenschap moet op prijs gesteld worden.

De redeneerkunst is eene nuttige wetenschap.

Dus de redeneerkunst moet op prijs gesteld worden.

2. Elke sluitrede heeft drie stellingen: de *bovenste* (*propositio major*), de *onderste* (*propositio minor*) en de *slot-stelling* (*conclusio*). De twee eerstgemelde stellingen heeten de *vooraangaande* (*premissen*), de laatste de *achterste* (*conclusie*).

De sluitrede heeft drie hoofdwoorden (*termen*), het *grootere* (*terminus major*), het *mindere* (*terminus minor*) en het *verbindende* (*terminus medius*).

De bovenste stelling bevat altijd het grootere en het verbindende hoofdwoord; de onderste stelling het kleinere en het verbindende; de slotstelling het grootere en het kleinere.

Het grootere hoofdwoord is *gezegde* in de bovenste en in de slotstelling; het verbindend hoofdwoord *onderwerp* in de bovenste en *gezegde* in de onderste stelling; het kleinere hoofdwoord *onderwerp* in de onderste en de slot-stelling.

Aanm. Er is hier alleen sprake van de zoogenaamde *eerste figuur* der sluitrede. Er zijn *vier figuren* of *vormen* der sluitredenen, welke figuren of vormen ontstaan door de verplaatsing van het verbindende hoofdwoord. Daar de eerste figuur de natuurlijkste en gebruikelijkste is en de overige drie gemakkelijk in de eerste te veranderen zijn, zoo kunnen zij gemakkelijk ontbeerd worden, om welke reden wij dan ook geene verdere melding van haar maken.

Dus is in de opgegevene sluitrede *moet op prijs gesteld worden* het grootere hoofdwoord; *nuttige wetenschap* het verbindende; *redeneerkunst* het kleinere.

3. Het geheele wezen der sluitredenen is gegrondvest op de bekende grondstellingen :

1.) Twee grootheden, die elk voor zich aan eene derde grootheid gelijk zijn, zijn ook aan elkander gelijk.

2.) Twee grootheden, die elk voor zich niet aan eene derde grootheid gelijk zijn, zijn ook niet aan elkander gelijk.

Wanneer men deze bewering aan de boven opgegevene sluitrede toetst, bevindt men werkelijk: 1°. Dat het begrip, door *moet op prijs gesteld worden* uitgedrukt, gelijk is aan dat van *nuttige wetenschap*; 2°. Dat het begrip *redeneerkunst* gelijk is aan dat van *nuttige wetenschap*; 3°. Dat daaruit volgt, dat het begrip *redeneerkunst* gelijk is aan *moet op prijs gesteld worden*. Men zou deze bevinding kunnen voorstellen en bewijzen door de volgende *formule*:

Moet op prijs gesteld worden = *nuttige wetenschap*.

De redeneerkunst = *nuttige wetenschap*.

Dus: *De redeneerkunst* = *moet op prijs gesteld worden*.

4. Bij de sluitrede onderscheidt men *stof* en *vorm*. Door de stof verstaat men de gronden, waarop het besluit rust; door den vorm de wijze, waarop het besluit uit de gronden afgeleid wordt. De stof wordt weder verdeeld in: 1. De kennis, die de gronden oplevert, *de kennis der zaak, waarover men oordeelt*; 2. De *gedachten* of *gronden*, waaruit het besluit getrokken wordt, *de voorafgaande stellingen*; 3. *Het voorwerp der sluitrede*, hetgeen bewezen moet worden.

5. Tot nu toe is er alleen sprake geweest van de gewone of meest gebruikelijke sluitrede, maar er zijn verscheidene soorten, zoo als: de *verborgene sluitrede*, de *onvolledige sluitrede* (*enthymema*), de *met redenen bekleede sluitrede* (*epicherema*), de *voorwaardelijke* (*hypothetische*) *sluitrede*, de *scheidende* (*disjunctive*) *sluitrede*, en de *sluitrede door optelling* (*inductie*), het *dubbelbewijs* (*dilemma*), de *kettingsluitrede* (*sorites*).

6. *Verborgene* sluitredenen zijn die sluitredenen, waarin of

het besluit vooraan geplaatst is en de voorafgaande stellingen volgen, of de stellingen samengetrokken zijn, of er eene van de stellingen is uitgelaten, of dergelijke schijnbare onregelmatigheden meer begaan worden.

7. Wanneer eene der stellingen weggelaten is, heet de bedekte sluitrede *onvolledige sluitrede (enthymema)*.

Aanm. Men kan de bovenste stelling weglaten, b. v.: *Gij hebt vermoord; alzoo verdient gij den dood*; of de onderste stelling, b. v.: *Een moordenaar verdient den dood, alzoo verdient gij den dood*; of ook wel de slotstelling, b. v.: *De moordenaar verdient den dood en gij hebt vermoord*.

8. De *met redenen bekleede sluitrede (epicherema)* is die sluitrede, waarin een of beide voorafgaande stellingen door eene bijgevoegde reden bevestigd wordt. B. v.:

Bovenste stelling.

Men moet beminnen hetgeen ons beter maakt.

Bijgevoegde reden.

Dit is eene waarheid, in ons binnenste gegrift en waarvoor het verstand en de eigenliefde ons onwederlegbare bewijzen verschaffen.

Onderste stelling.

De fraaije letteren maken ons beter.

Bijgevoegde reden.

Zij verrijken den geest, verbeteren de zeden, verspreiden over den mensch geheel en al een waas van rechtschapenheid en beschaafdheid.

Besluit.

Dus moet men de fraaije letteren beminnen.

9. Eene *voorwaardelijke (hypothetische) sluitrede* is zulk eene, waarin het verbindende hoofdwoord door eene voorwaarde vervangen wordt, b. v.

Vruchten kunnen uit de hand gegeten worden, wanneer zij rijp zijn.
Deze appel is rijp.

Dus kan deze appel uit de hand gegeten worden.

10. De *scheidende (disjunctive) sluitrede* is eene sluitrede, waarin of de waarheid van een lid van de bovenste stelling, die steeds een scheidend oordeel is, uit de valsheid van al de overige, of de valsheid der overige uit de waarheid van dat eene lid bewezen wordt.

Als voorbeeld van het eerste kan dienen:

Elke driehoek is of een gelijkzijdige, of een gelijkbeenige, of een ongelijkzijdige.

Deze driehoek is geen gelijkbeenige of ongelijkzijdige driehoek.

Bij gevolg is deze driehoek een gelijkzijdige.

Tot een voorbeeld van het tweede kan strekken:

Elke driehoek is of een gelijkzijdige, of een gelijkbeenige, of een ongelijkzijdige.

Deze driehoek is een gelijkzijdige.

Bij gevolg is deze driehoek noch een gelijkbeenige, noch een ongelijkzijdige.

11. De *sluitrede door optelling (inductie)* is eene sluitrede, waarmede men de waarheid van iets bewijst door stukswijze de waarheid van elk zijner deelen te bewijzen; b. v.:

Een blanke heeft regt op vrijheid; een koperkleurig mensch heeft regt op vrijheid, een bronskleurig mensch heeft regt op vrijheid; een roodhuid heeft regt op vrijheid; een zwarte heeft regt op vrijheid.

Bij gevolg heeft elk mensch regt op vrijheid.

12. Een *dubbeldbewijs (dilemma)* is eene sluitrede, waarin het besluit getrokken wordt uit twee of meer voorafgaande stellingen, welke bestaan uit twee tegenovergestelde stellingen, waaruit te kiezen men aan zijne tegenpartij overlaat en die elk voor zich tot een voor de tegenpartij ongunstig besluit leidt.

Een wel bekend dubbeldbewijs is dat, hetwelk men den Pyrrhonianen (wijsgeeren, die beweerden, dat de mensch niets kan weten) tegenwierp:

Of gij weet hetgeen gij zegt, of gij weet het niet.

Zoo gij weet wat gij zegt, kan men dus iets weten.

Zoo gij niet weet wat gij zegt, hebt gij ongelijk te beweren, dat men niets kan weten, want men moet niet iets beweren, dat men niet weet.

13. De *kettingsluitrede* (*sorites*) bevat meer dan twee voorafgaande stellingen, b. v.:

De eerzuchtige is vol begeerte en vrees.

Hij, die vol begeerte en vrees is, ondervindt eene gestadige kwelling.

Hij, die eene gestadige kwelling ondervindt, geniet geene rust.

Hij, die geene rust geniet, is niet gelukkig.

Dus de eerzuchtige is niet gelukkig.

14. Zal eene sluitrede deugdelijk zijn, zoo moet hare stof en haar vorm goed zijn.

Er komt dus bij eene sluitrede op aan:

1. Dat de voorafgaande stellingen waar zijn. De waarheid der stellingen blijkt, wanneer men ze toetst aan de kennis der zaak, waarover geoordeeld wordt. B. v. men bevindt, dat de sluitredenen:

Hetgeen ik weet waar het is, heb ik niet verloren.

Ik weet, dat mijn vorig zakuurwerk op den bodem der zee ligt.

Dus heb ik mijn vorig zakuurwerk niet verloren,

en:

Al wat vliegt, is een vogel.

De vleermuis vliegt.

Dus is de vleermuis een vogel,

valsch zijn, wanneer men ten aanzien der eerste sluitrede de bovenste stelling toetst aan de bepaling van het begrip *verloren* en ten opzichte van de tweede sluitrede de bovenste stelling onderwerpt aan de uitspraak der natuurlijke geschiedenis.

2. Dat de vorm goed zij. Zal hij zulks zijn, dan moet:

a.) Elke sluitrede niet meer, noch minder dan drie hoofdzinnen hebben en deze hoofdzinnen, welke tweemaal voorkomen, dienen telkens in dezelfde beteekenis te staan.

B. v. de vorm der volgende sluitrede is niet goed:

Te dwalen is onvermijdbaar.

Ik heb gedwaald.

Bij gevolg was mijne dwaling onvermijdbaar.

Het verbindende hoofdwoord komt in twee verschillende beteekenissen voor: in de bovenste stelling heeft *dwalen* eenen algemeen zinnigen zin, in de onderste stelling eenen bijzonderen zin.

b.) De bovenste stelling behoort volstrekt eene algemeene stelling te zijn. De reden daarvan is, dat hetgeen alleen van eenige deelen van een begrip waar is, niet van *alle* geldt.

Zoo is de volgende sluitrede:

Vele Franschen zijn ligtzinnig.

Deze heer is een Franschman.

Dus is deze heer ligtzinnig,

valsch, wijl *vele* en dus niet *alle* Franschen ligtzinnig zijn.

c.) De voorafgaande stellingen kunnen beide niet ontkennend in beteekenis zijn:

B. v. zoo men zeide:

Een mensch is geen geest.

Een engel is geen mensch,

zou men immers tot geen gevolg komen.

Aanm. In vorm kunnen de twee stellingen beide wel ontkennend zijn.

B. v. :

Al wie zijnen pligt niet nakomt, handelt niet goed.

Karel komt zijnen pligt niet na.

Bij gevolg handelt Karel niet goed.

15. In het spreken of den gewonen stijl gebruikt men zelden de vormelijke *redeneerkunstige* sluitrede. Men vervangt haar of met eene bedekte sluitrede of de *redekunstige* sluitrede. De redekunstige verschilt daarin van de redeneerkunstige, dat in haar de stellingen met de meest fraaije en sierlijke bewoordingen worden omkleed, terwijl in de laatstgemelde sluitrede de stellingen op de eenvoudigste wijze, d. i. met niet meer of niet minder woorden, dan er tot de uitdrukking der gedachte volstrekt noodig zijn, worden uitgedrukt. En natuurlijk. Daar de redeneerkunst zich slechts in betrekking van de waarheid en regtvaardigheid bezig houdt met de begrippen en gedachten, hebben hare beoefenaren die wijze van uitdrukking moeten uitvinden, welke de oordeelen in hunnen eenvoudigsten vorm voorstellen. In de letterkunde moet

men daarentegen niet alleen onderrigten, maar ook behagen en het gemoed treffen: van daar dat de uitdrukking der gedachten in haar anders is en de eenvoud en de stijfheid der sluitrede onder de bevalligheden van den stijl en de bloemen der taal verborgen worden.

Bij het maken van eene redekunstige sluitrede moet men:

1. De bovenste stelling het eerst plaatsen en haar in volle, wel-luidende en bloemrijke bewoordingen uitdrukken.
2. Onmiddellijk aan de bovenste stelling voegen de verklaringen of toelichtingen, die zij met zich brengt, of de bewijzen, welke zij noodig heeft.
3. Vervolgens overgaan tot de onderste stelling, die men met de bovenste op de geleidelijkste wijze, zonder schok of gaping, verbinden moet.
4. Onmiddellijk aan de onderste stelling de ophelderingen en nadere bevestigingen toevoegen, die zij eischt; en daar de meeste keeren het de onderste stelling is, die het oordeel bevat, waarvan de waarheid het meest voor tegenspraak of bestrijding vatbaar is, moeten de talrijkheid der verklaringen en de kracht der bewijzen beantwoorden aan de belangrijkheid van het vraagstuk en aan de mindere of meerdere mate van vertrouwen, dat het moet inboezemen.
5. Ten laatste het besluit afleiden; men zorge hierbij dat de slotstelling even natuurlijk uit de voorafgaande stellingen voortkomt, als de bloem uit haren knop te voorschijn treedt.

Eerste voorbeeld.

Te bewijzen stelling: *De mensch moet zijn geluk niet hier beneden zoeken.*

Redeneerkunstige sluitrede.

Alle wezens zijn voor het geluk geschapen.

De mensch vindt hier beneden zijn geluk niet.

Dus moet hij het elders zoeken.

Redekunstige sluitrede.

Bovenste stelling.

Alle wezens, met hun lot te vreden, schijnen, ieder op hunne

wijze, gelukkig in den toestand, waarin de Schepper aller dingen hen geplaatst heeft. — De sterren, rustig en kalm aan het uitspansel, verlaten geenszins hare standplaats om eene andere aarde te gaan verlichten; de aarde, regelmatig in hare beweging, stijgt niet opwaarts, om de plaats der sterren in te nemen; de dieren bewonen het veld zonder het lot van den mensch te bejagen, die de steden en prachtige paleizen bewoont; de vogels verheugen zich in het luchtruim zonder te denken, dat er op aarde gelukkigere schepselen dan zij leven. Alles is gelukkig, alles is op zijne plaats in de natuur.

Onderste stelling.

De mensch alleen is onrustig en misnoegd; de mensch alleen is ten prooi zijner begeerte, laat zich door zijne bekommelingen verscheuren, vindt zijne kwelling in zijne verwachtingen, gevoelt zich treurig en ongelukkig te midden zijner vermaken, de mensch alleen vindt hier beneden niets, waaraan zijn hart zich hechten kan.

Slotstelling.

Van waar komt dat, o mensch! Zou het niet zijn, omdat gij hier beneden niet op uwe plaats zijt, dat gij voor den hemel geschapen zijt, dat uwe ziel grooter is dan de wereld, dat de aarde niet uw vaderland is en dat alles, wat God niet is, voor u geene beteekenis heeft?

Tweede voorbeeld.

Onderwerp: Hannibal was door de bemoeijingen van Pacuvius binnen Capua gekomen; uit dankbaarheid voor deze dienst schenkt Hannibal vergiffenis aan Perolla, zoon van Pacuvius, dien hij vermoedde in verstandhouding te zijn met de Romeinen, en verzoekt hem aan zijne tafel. Na den maaltijd neemt Perolla zijnen vader met zich naar eene afgelegene plaats en daar gekomen zijnde, haalt hij eenen dolk van onder zijn kleed te voorschijn en verklaart hem, dat hij het plan heeft opgevat Hannibal te dooden. Pacuvius, buiten zich zelve van ontsteltenis, zoekt zijnen zoon van een zoo noodlottig besluit terug te brengen.

De hoofdzaak is hier, de gronden te zoeken, door welke Pacuvius zijnen zoon zal kunnen overreden. Er bieden zich drie gronden aan: de eerste ontleent zich aan hetgeen de godsdienst het heiligste heeft, — de onschendbaarheid der verdragen en der gastvrijheid en de dankbaarheid; de tweede aan het gevaar, aan hetwelk Perolla zich blootstellen zal door Hannibal te midden zijner lijfwacht aan te vallen; de derde komt van den kant van zijnen vader, die besloten heeft, zich tusschen Hannibal en zijnen zoon te stellen en dien hij bij gevolg het eerste zal moeten doorboren. Laat ons deze gronden in sluitredenen voordragen.

Eerste sluitrede.

Bovenste stelling: Mijn zoon, gij moet geene daad ondernemen, die u hetgeen de godsdienst het heiligste heeft zal doen schenden.

Onderste stelling: Het dooden van Hannibal zal u hetgeen de godsdienst het heiligste heeft doen schenden.

Slotstelling: Dus moet gij die daad niet ondernemen.

Tweede sluitrede.

Bovenste stelling: Gij moet geene daad ondernemen, die u aan het gevaar van om te komen blootstelt.

Onderste stelling: Het dooden van Hannibal zal u aan het gevaar van om te komen blootstellen.

Slotstelling: Dus moet gij die daad niet ondernemen.

Derde sluitrede.

Bovenste stelling: Gij moet geene daad ondernemen, die u blootstelt aan het gevaar van uwen vader te dooden.

Onderste stelling: Het dooden van Hannibal zal u aan het gevaar van uwen vader te dooden blootstellen.

Slotstelling: Dus moet gij die daad niet ondernemen.

Redekunstige vorm.

Mijn zoon, ik bid u en ik bezweer u bij al de heiligste regten der natuur en des bloeds, van geenszins eene daad, even misdadig als noodlottig door de gevolgen, die zij voor u zal hebben, onder de oogen van uwen vader te begaan.

Eerste grond: Slechts eenige minuten geleden hebben wij ons met de heiligste eeden verbonden, aan Hannibal de heiligste teekenen van eene onverbreekbare vriendschap gegeven; en zouden wij nu tegen hem de hand wapenen, die wij hem ten pand van onze getrouwheid gereikt hebben! Deze tafel, waaraan de wrekende goden der gastvrijheid voorzaten, waaraan gij door eene gunst zijt toegelaten, die twee Campanianen alleen met u genoten hebben, deze geheiligde tafel verlaat gij slechts om haar een oogenblik daarna met het bloed van uwen gastheer te bezoedelen. Helaas! na van Hannibal genade voor mijnen zoon verkregen te hebben, zal ik van mijnen zoon geene genade voor Hannibal kunnen verkrijgen?

Tweede grond: Maar laat ons niets eerbiedigen van al hetgeen den mensch het heiligste is; laat ons te gelijker tijd tegen godsdienst, trouw en deugd zondigen; maken wij ons schuldig aan de snoodste daad, indien onze eigene ondergang niet hier onmisbaar met de misdaad verbonden is. — (*Schoone overgang, die geleidelijk van den eersten grond tot den tweeden voert.*) Gij alleen wilt Hannibal aanvallen? Maar deze menigte vrije lieden en slaven, die hem omringen; al deze oogen, op hem gevestigd om onophoudelijk voor zijne veiligheid te waken; zoo veel armen, steeds te zijner verdediging bereid, hoopt gij, dat zij verstijfd en onbewegelijk zullen zijn op het oogenblik, waarin gij uwe daad zult volvoeren? Zult gij den blik van Hannibal kunnen verdragen, dien vreeselijken blik, welken geheele legers niet kunnen doorstaan en die het Romeinsche volk doet beven?

Derde grond: En wanneer zelf alle andere hulp hem ontbrak, — (overgang) — zult gij den moed hebben, mij te tref-

fen, wanneer ik hem met mijn ligchaam bedek en ik mij tusschen hem en uwen moorddolk plaats? Want ik verklaar het u, slechts nadat gij mij doorboord hebt, zult gij hem kunnen genaken. — (Besluit:) Laat u in dit oogenblik overreden, liever dan bij de uitvoering van een zoo dwaas opgevat voornemen om te komen. Duld dat mijne beden op u eenige magt hebben, nadat zij heden zoo veel te uwen gunste vermogten.

EINDE.

Bij de Uitg. dezes ziet mede het licht :

- I. J. ALLIROL, *Drie honderd volzinnen, zijnde Spreuken, Opstellen, enz., ter verbetering, voor de hoogste klasse eener lagere school.* Tweede druk f 0,30
- II. ————— *Verbetering der drie honderd volzinnen, Spreuken, Opstellen, enz.* Tweede druk . . . f 0,40
- III. ————— *Sleutel bij de Verbetering der drie honderd Volzinnen, Spreuken, Opstellen enz.* Tweede druk. f 0,80

De gunstige ontvangst bij velen, en vooral de loffelijke Recensien bij de uitgave dier werkjes, doen de uitgeefster vertrouwen, dat zij verdienen algemeen bekend te worden.

Om dit doel te bereiken neemt zij de vrijheid, hieronder den voornaamsten inhoud dier beoordeelingen te laten volgen :

De Beoordeelaar in het *Magazijn voor Taalkunde*, zegt onder anderen :

Niet zoodra lazen wij de aankondiging dezer werkjes in onze dagbladen, of het verlangen rees bij ons op, om er kennis meê te maken, daar wij de hoop voedden, iets te zullen vinden, 't welk door zijne degelijkheid in eene lang, veel te lang gevoelde behoefte zou voorzien. Trouwens, hetgene van dien aard te onzer kennis gekomen is, laat over 't algemeen veel te wenschen over. De schrijver (onder de voorredenen van *a*) en *b*) leest men : Kampen. J. ALLIROL, Onderwijzer der jeugd) geeft op iedere bladzijde doorslaande blijken, dat hij de Nederl. taal met vrucht beoefent, en levert een werk, dat hem allezins tot eer verstrekt en hem aanspraak op de dankbaarheid der onderwijzers op de lagere scholen geeft. Overal toont de heer ALLIROL, dat hij veel over taal gelezen en nagedacht heeft en van WEILAND en SIEGENBEEK durft afwijken, waar die heeren klaarblijkelijk gedwaald hebben.

De Wekker beoordeelt ze aldus :

Deze drie werkjes, die met elkander in het nauwste verband staan, hebben wij te danken aan den heer J. ALLIROL, Onderwijzer der jeugd te *Kampen*.

Wij willen het gaarne belijden, toen wij het eerst deze werkjes in handen kregen, riepen wij onwillekeurig uit : zijn er dan nog geene schoolwerkjes van dien aard genoeg ? Het is toch alles, koekkoek één zang ! — Toen wij echter begonnen te lezen, kwamen wij spoedig tot andere gedachten.

Voor al zijn wij zeer ingenomen met den *Sleutel* of het derde stukje, dat getuigt van de belezenheid des schrijvers.

Hier wordt menige aanmerking gemaakt, welke toont, dat de schrijver juist oordeelt en sijn opmerkt. Hier en daar zal een geestige zet den lezer een' glimlach op de lippen lokken. Zijn stijl onderscheidt zich van vele dergelijke schoolboekjes door losheid en kortheid. Jonge onderwijzers kunnen er veel uit leeren ; meer bejaarden zullen er mede nog wel een korreltje in vinden, dat hunne aandacht waardig is.

In de Volksschool vindt men :

Wij hebben naar aanleiding van inhoud en bewerking, gegronde redenen, om dezen arbeid van den Onderwijzer J. ALLIROL te *Kampen*, op het nadrukkelijkst aan te bevelen. Leerlingen kunnen er *veel* uit leeren en daardoor het zuiver schrijven der taal bevorderen. 't Zijn *meer* dan gewone foutive opstellen, die wij in menigte bezitten. Ook Onderwijzers, wier scholen op een goed standpunt zijn, kunnen er een doeltreffend gebruik van maken.

Terwijl het *Zondagsblad* er van getuigt:

Wij hebben deze stukjes met onze kweekelingen doorgewerkt. Dadelijk toen ze uitkwamen maakten wij er kennis mede. Wij vonden ons dus vereerd, toen de Directeur van het *Zondagsblad* ons het genoegen verschafte, om deze nuttige en hoogst belangrijke werken, kortelijk te mogen aankondigen.

Wij noemen deze werken zoodanig, omdat ze den onderwijzer en leerlingen evenzeer bij het gebruik nut verschaffen. De eerste wordt aangespoord, om zijne gedachten in *den Sleutel* bij gewigtige taalkundige kwestien te bepalen, en wordt daardoor onwillkeurig tot dieper inzicht geroept.

De tweede worden dikwijls bij fouten in de taal en tegen den stijl bepaald, die oppervlakkig beschouwd, geene fouten schijnen. Daardoor worden deze als van selve gedrongen, om bij het ter neder schrijven hunner gedachten omzigtig te zijn, en niet gedachteloos, iets ter neder te schrijven.

In de keuze der stukken is de schrijver vrij gelukkig geslaagd. Slechts één aanmerking hebben wij op de wijze der mededeeling, namelijk deze: er komen hier en daar zogenaamd gemaakte en verzonnen fouten in voor, die nimmer gemaakt worden. Tegen de zoodanige behoeft niet gewaarschuid te worden. Dat is nuttelooze (?) tijdverspilling. Ook staan daarmede doorgaans geene belangrijke taalkundige opmerkingen in verband, waaraan anders het derde stukje zoo rijk is, en waarin de schrijver eene belesenheid en kennis met de jongste geschriften over de taal aan den dag legt, die hem de volkomene bevoegdheid geeft, om dit werk het licht te mogen doen zien.

Maar niet alleen is dit werk voor onderwijzers en leerlingen zoo belangrijk, ook andere liefhebbers der taal zullen er veel tot leering en onderrigt in vinden, en zij zullen tot verfraaijing van hunnen stijl er veel goeds uit kunnen leeren.

De bekwame J. ALLIROL, onderwijzer te *Kampen*, — zoo vernemen wij uit de met zaakkennis geschrevene voorberigten, — is de vervaardiger dezer stukjes, die daardoor op de dankbaarheid van het beschaafd publiek aanspraak heeft.

Eindelijk zegt nog een beoordeelaar in het *Nederlandsch Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding* :

Wij hebben dit drietal boekjes met zeer veel genoegen doorloopen. — Het eerste is leerzaam en zeer geschikt voor schoolgebruik; het tweede maakt het den onderwijzer gemakkelijk, om de fouten te verbeteren, en het derde, dat van de belesenheid des schrijvers gunstig getuigt, geeft uitmuntende ophelдерingen omtrent de verbeterde fouten. Wij bevelen deze boekjes den onderwijzers met veel ruimte aan.

en.
ik.
per
ve
of

ik
r.
.
a
n
.

)

4
5

